

ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА З МЕТОДИКОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ

Навчально-методичний посібник

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА З МЕТОДИКОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ

Навчально-методичний посібник

Укладач:

Л. В. Бобро

Ніжин – 2024

УДК 373.2.016:57.018.1(072)

О-75

Рекомендовано Вченою радою

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

(НДУ ім. М. Гоголя)

Протокол № 14 від 30.05.2024 р.

Рецензенти:

Матвієнко С. І. – доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук;

Білоусова Н. В. – доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук.

О-75 Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою: навчально-методичний посібник / укл. Л. В. Бобро. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. – 175 с.

Навчально-методичний посібник є частиною методичного забезпечення навчальної дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою». У ньому представлено теоретичні та методичні аспекти ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. У даному посібнику подані плани семінарських, лабораторних занять, завдання для самостійної роботи, передбачені дисципліною та рекомендована література.

Навчально-методичний посібник рекомендовано здобувачам вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» при вивченні фахових дисциплін і під час практик, педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти.

УДК 373.2.016:57.018.1(072)

© Л. В. Бобро, укладання, 2024

© НДУ ім. М. Гоголя, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУРСУ. КУТОЧОК ПРИРОДИ ТА ДІЛЯНКА ЗДО ЯК ОСНОВНІ ОСЕРЕДКИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ	7
Тема 1. Теоретичні основи методики ознайомлення дітей дошкільного віку з природою	7
Тема 2. Природа (рослинний і тваринний світ) та клімат України	21
Тема 3. Куточок природи як середовище і засіб для ознайомлення дітей з природою. Рослини й тварини кутка природи...	31
Тема 4. Ділянка ЗДО. Вимоги до її озеленення	55
Тема 5. Екологічна стежинка як розвивальне природне середовище	65
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРИРОДОЮ	69
Тема 1. Наочні методи ознайомлення дошкільників з природою	69
Тема 2. Методи ознайомлення дошкільників з природою: словесні, практичні	83
Тема 3. Ігри та елементарні дослідження як метод ознайомлення дітей дошкільного віку з природою	99
Тема 4. Форми ознайомлення дітей з природою: заняття, екскурсії в природу, щоденні та цільові прогулянки	109
Тема 5. Засоби фіксації знань дітей про природу.....	123
Тема 6. Планування та методичне керівництво освітнім процесом у ЗДО щодо ознайомлення дітей з природою	128

**РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ВИВЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА
З МЕТОДИКОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ**

З ПРИРОДОЮ»	138
Тематика семінарських занять.....	138
Тематика лабораторних занять.....	147
Завдання для самостійної роботи.....	156
Орієнтовні питання до екзамену	159
Форми поточного та підсумкового контролю	165
Засоби діагностики та критерії оцінювання результатів навчання	166

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	170
--	------------

ВСТУП

Людина – невід’ємна частина природи та протягом усього періоду життя тісно взаємодіє із природним середовищем. Еволюційний шлях розвитку людини засвідчує, що її становлення, як особистості відбувається у постійному взаємозв’язку із природою та під її впливом. Від людської діяльності залежить збалансованість у системі «природа-людина», а від екологічного стану природи – благополуччя людини. Тому особливої актуальності сьогодні набуває проблема екологічного виховання молодшого покоління. Така постановка питання зумовлює виокремлення одного із центральних завдань методики, яке пов’язане із екологічним вихованням дошкільників. Розв’язання вказаного завдання великою мірою залежить від особистої позиції дорослих, їх екологічного світосприйняття та уміння передавати дітям власне ставлення до природи, усвідомлення своєї значущості у її збереженні та примноженні.

Одним із суттєвих факторів розв’язання вище зазначених завдань є підготовка педагогічних кадрів, зокрема фахівців дошкільної сфери, які ефективно здійснюватимуть діяльність, яка сприятиме процесу екологічного виховання.

Навчальна дисципліна «Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей з природою» є нормативним освітнім компонентом професійної підготовки фахівця першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта». Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей з природою – це наука, яка спрямована на виховання та всебічний розвиток дітей дошкільного віку засобами природи. Важливість та значення природи, як засобу, у виховному й освітньому процесі та позитивному впливові на дитину важко переоцінити. Природне середовище, об’єкти природи виступають найпершими матеріалами, які слугують фундаментом для розвитку багатогранної особистості дитини-дошкільника. З перших років життя надзвичайно значимим є відчуття єдності з природою, навчання доцільно та економно черпати користь з неї для власного здоров’я – фізичного, духовного, психічного.

Необхідність педагогічної практики у спеціально розробленій теорії і методичному обґрунтуванні найефективніших шляхів використання природи в освітньому і вихованому процесі призвели до виокремлення методики ознайомлення дошкільників з природою в окрему галузь педагогічних знань. *Метою* вивчення дисципліни є набуття здобувачами систематизованих знань щодо основ природознавства та оволодінню практичними вміннями й навичками реалізації методики ознайомлення дошкільників з природою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУРСУ. КУТОЧОК ПРИРОДИ ТА ДІЛЯНКА ЗДО ЯК ОСНОВНІ ОСЕРЕДКИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ

Тема 1. Теоретичні основи методики ознайомлення дітей дошкільного віку з природою

План

1. Зміст, предмет та завдання методики ознайомлення дошкільників з природою. Зв'язок з іншими науками.
2. Становлення і розвиток методики ознайомлення дошкільників з природою як науки.
3. Екологічне виховання дітей дошкільного віку як основне завдання методики.
4. Принципи відбору змісту знань про природу в екологічному вихованні дітей дошкільного віку.

Література

1. Горопаха Н. М. Методика ознайомлення дітей з природою. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 432 с.
2. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей: посіб. для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів. Рівне : Волинські обереги, 2001. 212 с.
3. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с. <http://surl.li/fucvv>
4. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог-дошкільник : Навчально-методичний посібник для ВНЗ. К. : Видавничий дім «СЛОВО», 2009. 400 с.

1. Зміст, предмет та завдання методики ознайомлення дошкільників з природою. Зв'язок з іншими науками.

Перебудова педагогічного процесу в ДНЗ відповідно до чинних програм, використання могутнього потенціалу природи у гуманізації педагогічного процесу, підвищення уваги до вирішення завдань

екологічного виховання дітей потребують посилення практичної і теоретичної підготовки спеціалістів. Здійснення роботи з ознайомлення дітей з природою потребує глибокого усвідомлення комплексу завдань, спрямованих на використання природи для всебічного розвитку дітей.

Сучасна дошкільна педагогіка розглядає ознайомлення дітей з природою як один із засобів гармонійного розвитку особистості дитини. Потреби педагогічної практики в спеціально розробленій теорії та методичному обґрунтуванні найбільш ефективних шляхів використання природи у вихованні дітей призвели до виділення методики ознайомлення з природою у окрему галузь педагогічних знань. Методика ознайомлення з природою є частиною педагогічної теорії, де вона існує як рівноправна наукова дисципліна, що має конкретний предмет дослідження, слугує досягненню певних цілей, вирішенню конкретних завдань, використовує спеціальні методи дослідження.

Методика ознайомлення дітей з природою – це наука про використання природи у вихованні та всебічному розвитку дітей дошкільного віку.

Основним *предметом* її вивчення є процес ознайомлення дітей з природою, їх виховання та розвиток у цьому процесі. Ознайомлення з природою в ЗДО спрямоване на формування у дошкільників елементарних понять про навколишню природу, що її складають (нежива і жива природа), вирішення завдань всебічного розвитку особистості.

Відповідно до мети методика ознайомлення дошкільників з природою розробляє зміст знань, основні принципи відбору їх і побудови програми дитячого садка по ознайомленню з природою, і разом з тим розробляє методи, прийоми, форми організації дітей, які можна найбільш ефективно використати для навчання і розвитку дошкільників через зміст природознавчого матеріалу.

Враховуючи велике значення умов перебування дітей у дитячих садках у засвоєнні знань про природу, методика ознайомлення з природою актуалізує питання організації матеріальної бази кутків природи та ділянок.

Завдання методики – виховувати ціннісне ставлення до природи, підводити до розуміння її естетичних, пізнавальних, моральних цінностей.

1. Сприяти формуванню елементарного екологічного світорозуміння, екологічної культури.

2. Виховувати дбайливе ставлення до будь якого прояву життя найвищої цінності прагнення до збереження свого здоров'я та здоров'я оточуючих.

3. Вчити знаходити цікаві особливості явищ природи, колір, форма, звуки, милуватись.

4. Розвивати пізнавальні здібності до природи рідного краю, народних звичаїв, традицій.

Зв'язок методики ознайомлення дітей з природою з іншими науками. Методика ознайомлення дошкільників з природою пов'язана з біологічними і психолого-педагогічними науками. Основою ознайомлення дошкільників з природою є природа рідного краю, яка включає знання географії, ботаніки, зоології, фенології. Лише оволодіння цими знаннями створює надійний фундамент для цікавого, змістовного ознайомлення дошкільників з природою.

Надзвичайно тісні зв'язки методики ознайомлення дошкільників з природою з психолого-педагогічними науками, насамперед з дитячою психологією і дошкільною педагогікою. В нанчально-виховній роботі з маленькими дітьми дуже важливо враховувати їхні психологічні особливості. На цю закономірність звертає увагу К. Д. Ушинський, зазначаючи, що, чим менший вік дітей, яких учить вихователь, тим більше потрібно йому педагогічних знань. І ця вимога не підвищується, а знижується в міру того, як збільшується вік дитини. Методика ознайомлення з природою спирається на основне положення психології про розвиток дитини як явище соціальне, на провідну роль навчання і виховання. Вікові закономірності розвитку дітей використовуються під час відбору знань про природу, а особливості перебігу психічних процесів у дошкільників (сприймання, мислення) враховуються під час розробки методів і прийомів ознайомлення дошкільників з природою.

Тісний зв'язок методики ознайомлення з природою з дошкільною педагогікою виявляється перш за все у використанні загальних положень дидактики, яка досліджує спільне у процесі навчання (принципи навчання, методи, форми виховання і навчання). У процесі ознайомлення з

природою здійснюється розумовий, моральний, естетичний і фізичний розвиток дітей. Використовуються методи і засоби відповідно до специфіки природознавчого матеріалу. Одночасно методика ознайомлення дошкільників з природою збагачує дошкільну педагогіку, виявляючи раціональні шляхи, методи, засоби в процесі ознайомлення з природою.

Вирішення завдань розвитку мови дітей (збагачення словника, розвиток зв'язної мови тощо), використання спільних методів для цієї роботи сприяють тісному зв'язку методики ознайомлення з природою з методикою розвитку мови дітей. Зв'язок з іншими методиками (методикою образотворчої діяльності, музичного, фізичного виховання) виявляється у тому, що малювання, ліплення, аплікація є засобами фіксації знань дітей про природу, а в музиці, танцях, рухливих іграх відображуються набуті дітьми знання про звуки природи, рухи тварин тощо. Такі різнобічні зв'язки методики ознайомлення з природою з іншими методиками вказують на провідне місце ознайомлення з природою в роботі з дітьми.

Методика ознайомлення з природою пов'язана також з історією дошкільної педагогіки. Вона увібрала в себе прогресивні педагогічні ідеї, що вироблялися протягом століть. Отже, методика ознайомлення з природою розвивається у тісній співдружності і взаємозв'язку з іншими науками.

2. Становлення і розвиток методики ознайомлення дошкільників з природою як науки

Класики західноєвропейської прогресивної педагогіки вважали природу важливим фактором виховання дошкільників. Видатний чеський педагог Я. Коменський (1592–1670) зробив великий внесок у розроблення питання про роль природи у вихованні дітей. Людина, на його думку, частина природи і повинна розвиватися за законами природи. Правильне виховання, за Я. Коменським, має будуватися відповідно до природи дитини, її можливостей. В усьому потрібно наслідувати природу, послідовно розвиваючи сили дитини.

Я. Коменський вважав, що вже з раннього віку слід давати дітям потрібні знання про природу, які є такими ж важливими для розумового

розвитку дітей, як і знання мови, математики тощо. У творі «Материнська школа» Я. Коменський зробив спробу визначити обсяг знань, які повинні засвоїти діти в перші шість років життя. На його думку, дитина повинна ознайомитися з тим, що таке дощ, сніг, знати дерева, квіти, трави, звірів, які найбільш часто зустрічаються. Це було першою спробою в педагогіці окреслити коло знань про природу для дошкільників.

Наочність Я. Коменський називав «золотим правилом навчання». Засобами наочності, на його думку, повинні бути як реальні предмети, так і картини. У материнській школі Я. Коменський рекомендував використовувати в роботі з дітьми ілюстрації. В книгах, наголошував він, можуть бути намальовані гори, долини, дерева, птахи, риби тощо. Поряд із спостереженнями реальних предметів, розглядання ілюстрацій повинно допомагати дітям у пізнанні природи.

Цікаві погляди на роль природи у формуванні особистості дитини були висловлені видатним французьким мислителем Ж.-Ж. Руссо (1712–1778).

Ж.-Ж. Руссо був прихильником природного виховання, тобто такого, яке б відповідало особливостям дітей і було близьким до природи. За глибоким переконанням Ж.-Ж. Руссо, перебування дітей серед природи, на повітрі зміцнює їх фізичні можливості, впливає на формування тіла. Він рішуче відмовлявся від виховання дітей в умовах міст, вважаючи їх атмосферу нездоровою. Ж.-Ж. Руссо вважав, що повноцінний фізичний розвиток можна здійснювати, лише виховуючи дітей серед природи, закликав посилати дітей відновлювати серед полів силу, втрачену у нездоровій атмосфері надто густо заселеної місцевості.

Чудовими засобами фізичного розвитку Ж.-Ж. Руссо вважав прогулянки на лоно природи, де діти мали змогу бігати, стрибати, задовольняючи природні потреби у рухах, а також різноманітні ігри з природними матеріалами – снігом, водою. Проте звертає на себе увагу своєрідність поглядів Ж.-Ж. Руссо на питання керівництва дітьми. Ось маленькі пустуни, що грають на снігу: вони посиніли, задубіли, ледве ворухать пальцями. Піти і нагрітися – це залежить від них, але вони цього не роблять; якщо ж їх примусити до цього, жорстокість примусу вони відчують у сто разів сильніше жорстокості холоду. Безумовно,

використання методу природних покарань щодо маленьких дітей не може бути сприйняте як гуманне.

Важливого значення надавав Ж.-Ж. Руссо здійсненню розумового виховання під час ознайомлення з природою, особливо таких розумових якостей, як допитливість і увага. У творі «Еміль, або про виховання» Ж.-Ж. Руссо радив виховати у дітей увагу до явищ природи, тоді вони стануть допитливими. Основний шлях для цього – прогулянки з дітьми на лоно природи, під час яких вихователь знайомить дітей лише з тими об'єктами, які самі привернуть увагу дитини. Розумовий розвиток, на думку Ж.-Ж. Руссо, повинен ґрунтуватися на самодіяльності дитини, яка досліджує навколишні предмети. Завдання ж вихователя полягає у підтримці і розвитку у дитини інтересу до того, що її зацікавило. Під час оцінки цих рекомендацій у наш час слід відмітити їх важливість для побудови навчання на внутрішній активності дитини. Однак не можна погодитися з деяким приниженням Ж. Ж. Руссо ролі вихователя, з відмовою від цілеспрямованого систематичного навчання.

Важливого значення під час ознайомлення дітей з природою Ж.-Ж. Руссо надавав іграм з природними матеріалами. Він вважав, що маленькі гілки дерев з плодами і листками, маківки, в яких пересипаються зернята, солодковий корінь, який дитина може смоктати і жувати, будуть забавляти її такою ж мірою, як і прекрасні іграшки.

У педагогічних творах видатного швейцарського педагога Й. Песталоцці (1746–1827) «Як Гертруда вчить своїх дітей», «Лінгард і Гертруда», «Книга для матерів», «Метод. Пам'ятна записка Песталоцці» знайшла втілення ідея розвитку здібностей людини відповідно до законів природи. Подібно до Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці наголошував на значенні ознайомлення з природою для нагромадження чуттєвого досвіду дітей, на основі якого будується вся наступна робота над розвитком понять. Природа, вказував він, – це джерело, завдяки якому розум піднімається від неясних чуттєвих сприймань до чітких понять. Тому, на думку Й. Песталоцці, дитину з ранніх етапів розвитку слід ввести у всю багатоманітність навколишньої природи. Єдиний, справжній фундамент людського пізнання – сприймання природи. Весь запас знань, яких набуває людина за допомогою відчуттів, є результатом

уважного ставлення до природи. Ознайомлення з предметом буде тим глибшим, чим більша кількість відчуттів візьме участь у його обстеженні.

Послідовним прихильником виховання дітей серед природи був видатний німецький педагог Ф. Фребель (1782–1852).

Засновник дитячих садків у Німеччині, Ф. Фребель, називаючи так дитячий заклад, мав на увазі, що діти більшу частину часу будуть проводити на відкритому повітрі, в саду, під безпосереднім впливом природи. З іншого боку, назва «дитячий садок» означала, що у виховному закладі буде забезпечено такий же догляд за дітьми, як у хорошому саду за рослинами. Основні педагогічні ідеї Ф. Фребеля знайшли відображення у книзі «Дитячий садок». Він вважав природу невичерпним джерелом для здійснення розумового, морального виховання. Догляд за рослинами, тваринами, вплив на природу формують дух і пізнання дитини, її характер і почуття, є джерелом для внутрішнього морального вдосконалення.

Ф. Фребель важливого значення надавав ранньому залученню дітей до праці. На його думку, людина повинна бути підготовленою до майбутньої сумлінної і продуктивної праці. Він розробив детальні рекомендації для створення городів у дитячих садках і організації праці дітей на них. Деякі з його методичних розробок і понині використовуються у дошкільних закладах.

У педагогічній спадщині М. Монтесорі (1870–1952), її праці «Метод наукової педагогіки, що застосовується до дитячого виховання в будинках дитини» важливе місце відводилося природі як засобу розумового, морального розвитку і зміцнення фізичних сил дитини.

Природа, особливо в дитячому віці, підкреслювала М. Монтесорі, потрібна для розвитку розуму і тіла, для формування людини, оскільки вона належить природі. Найкращий спосіб зміцнити дитину – організувати її спілкування з природою. Для психічного життя дитини потрібно збагачувати її враженнями від природи. Основними засобами для досягнення цього є організація праці на землі, вирощування рослин і тварин, спостереження за природою.

Великий внесок у розробку питання про використання природи у початковому вихованні і навчанні дітей зробив К. Ушинський (1824–

1871). К. Ушинський вважав неможливим здійснення початкового навчання без природи. Природа, вказував він, є одним з наймогутніших агентів у вихованні людини, і навіть найретельніше виховання без участі цього агента завжди віддаватиме сухістю, однобічністю, неприємною штучністю. К. Ушинський називав природу «всерозвиваючою» і у своїх працях розкривав можливості використання її для розумового, морального, естетичного і фізичного виховання дітей.

Підкреслюючи значення природи для розумового розвитку дітей під час початкового навчання, К. Ушинський вказував, що природа є першоджерелом реальних вражень, вона близька дитині і вихователь не знайде більш багатого, доступного, різноманітного матеріалу, ніж матеріал навколишньої природи. Логіка природи – найдоступніша для дітей логіка – наочна і неспростовна. Ознайомлення з природою дає змогу наочно і практично засвоювати причини і наслідки, робити висновки, розвивати мову, тому початкове навчання потрібно будувати на природному матеріалі.

ДІЯЧІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Надзвичайно цікавою постаттю була С. Русова (1856–1944). Їй належить розробка національного дитячого садка. Однією з провідних ідей С. Русової було формування дитини засобами рідної природи. У роботах «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нова школа», «Дошкільне виховання» вона переконливо доводить, що природознавство можна визнати за першу науку малих дітей. Це джерело найпотрібніших наукових знань що дисциплінує розум, привчає дитину до пильних спостережень до послідовних висновків. Природознавство має найкращий моральний і естетичний вплив на виховання дитини. Вона обґрунтовує це впливом природних об'єктів на емоції дітей, їхньою доступністю.

С. Русова важливого значення надавала вивченню природи для розвитку мови дітей. Вона підкреслювала, що найкращий шлях для розвитку мови – враження, що одержують діти від спілкування з живими істотами в природі. Складне людське життя, зазначала вона, не таке просте і близьке дітям, як природа, що повна жвавого, нештучного життя звірів, птахів, комах, які так захоплюють дітей, тішать серце їх своєю

зрозумілою психологією, ваблять своєю красою. У природі ж треба брати і матеріал для сенсорного виховання.

Важливого значення надавала С. Русова впливу природи на виховання почуття любові до рідного краю. Потрібно виховати у дитини почуття любові до рідного краю, і це дасть свої позитивні результати, коли виховання поставлене на національний ґрунт. Одночасно С. Русова висловлювалася за те, щоб любов до рідного краю не переходила у ізольований національний егоїзм.

У поглядах педагога А. Макаренка (1888–1939) привертає увагу оцінка праці в природі як важливого фактора формування особистості. З точки зору А. Макаренка, провідна роль у формуванні моральних рис особистості належить правильно організованій трудовій діяльності. В лекціях для батьків А. Макаренко вказує на потребу залучати дітей до сільськогосподарської праці. У творі «Педагогічна поема» він високо оцінює досвід організації сільськогосподарської праці і її вплив на формування фізичних і моральних якостей особистості.

Видатний український педагог В. Сухомлинський (1918–1970) важливого значення надавав природі як засобу фізичного, розумового, морального та естетичного виховання. Для реалізації виховного потенціалу природного оточення В. Сухомлинський організує школу під голубим небом.

Спілкування з природою, на думку В. Сухомлинського, – засіб формування високих моральних якостей. Краса, писав В.О. Сухомлинський, – це кров і плоть людяності, добрих почуттів, сердечного ставлення.

Природа допомагає дітям зрозуміти велич людської праці, формує переконання: саме завдяки їй створено добробут, який їх оточує. Працюючи, малята переживають радість творення – могутнє почуття, без якого неможливо викликати бажання трудитися, приносити користь іншим.

Природа формує у дітей емоційну сферу. Краса природи загострює сприймання, пробуджує творчу думку. Без вражень від тиші полів і лук, шелесту дібров, пісень жайворонка у голубому небі, шепоту колосся пшениці, дзижчання джмелів і бджіл неможливе сприймання музичних

творів, бо все це є тим фоном, на якому людина може зрозуміти, відчувати красу музики, те джерело, з якого вона черпає натхнення.

Таким чином, природа допомагає дітям зрозуміти велич людської праці, формує переконання: саме завдяки їй створено добробут, який їх оточує. Працюючи, малята переживають радість творення – могутнє почуття, без якого неможливо викликати бажання трудитися, приносити користь іншим. Природа формує у дітей емоційну сферу. Краса природи загострює сприймання, пробуджує творчу думку. Без вражень від тиші полів і лук, шелесту дібров, пісень жайворонка у голубому небі, шепоту колосся пшениці, дзижчання джмелів і бджіл неможливе сприймання музичних творів, бо все це є тим фоном, на якому людина може зрозуміти, відчувати красу музики, те джерело, з якого вона черпає натхнення.

3. Екологічне виховання дітей дошкільного віку як основне завдання методики.

У предметне оточення дитини-дошкільника входять різні об'єкти природи, тому її ознайомлення з рослинами, тваринами, явищами неживої природи неминуче – це природний процес пізнання навколишнього світу і придбання соціального досвіду. Цей процес, що проходить під цілеспрямованим керівництвом дорослих, може мати різну наукову основу. В даний час відбувається зміна позицій в природознавстві: біологічна основа, яка панувала досі в світогляді людей, витісняється новим – екологічним поглядом на світ природи, світ предметів, створених людьми, і на саму людину. Екологічний світогляд стає основним у всіх сферах життєдіяльності людей; він в значній мірі починає визначати політику держави, розвиток виробництва, медицини, культури.

Екологічний світогляд – це продукт освіти, його становлення відбувається поступово протягом багатьох років життя і вчення людини. Початок же цього процесу припадає на період дошкільного дитинства, коли закладаються перші основи світорозуміння і практичної взаємодії з предметно-природним середовищем.

Екологічне виховання дошкільнят – це ознайомлення дітей з природою, в основу якого покладено екологічний підхід, при якому педагогічний процес спирається на основоположні ідеї і поняття екології. (Ніколаєва)

Мета екологічного виховання – отримання дошкільням базових знань з галузі екології, а також придбання так званої екологічної ввічливості – тобто якостей такої поведінки, яка спрямована на мінімізацію шкоди навколишньому середовищу, раціональне її витрачання ресурсів та інше.

Екологічне виховання дітей у ЗДО здійснюється на всіх етапах навчально-виховного процесу шляхом постановки мети, завдань та організації предметно-розвивального середовища. Також важливе значення у екологічному вихованні дітей відіграє залучення їх до посильної трудової діяльності, тому що у процесі її здійснення відбувається формування знань про залежності у природі, бажання спілкуватися з нею, засвоєння правил раціонального природокористування.

На перших етапах залучення дітей до трудової діяльності їх цікавить лише сам процес виконання трудових дій, поступово формується уявлення про її суть та суспільне значення. У свою чергу, естетична насолода від очікуваного і бажаного результату даного виду роботи спонукає дітей до подальшої активності під час дозвілля. Щоб виконувана дітьми трудова діяльність сприяла їх екологічному вихованню, вона повинна приносити їм радість від досягнутих результатів та власної корисності іншим членам суспільства.

Посильна трудова діяльність є обов'язковим елементом розвитку дітей у ЗДО. Її екологічне спрямування можна прослідкувати під час того, як діти виготовляють іграшки з природного матеріалу або дають друге «дихання» предметам, які були у вжитку. Працюючи з каштанами, шишками й іншим насінням діти дізнаються про особливості харчування птахів, звірів та вчаться правильно заготовляти, бережно з ним поводитися, зберігати, марно не знищувати, а примножувати.

Також важливо залучати дітей до трудової діяльності у куточку живої природи та дошкільній ділянці. Доглядаючи за мешканцями куточка діти пізнають різноманітність світу живої природи, у них формуються

навички та вміння догляду за тваринами й рослинами, вчать дбайливо та відповідально ставитися до покладених на них обов'язків. Окрім цього, у дітей формуються уявлення про залежність між середовищем існування та способом життя в природі і догляду за ними.

Годуючи тварин, прибираючи у клітках дошкільники вчать милуватися їх красою, любити та піклуватися про природу. Під час спостережень діти з'ясовують особливості правильного поводження з тваринами та рослинами, щоб будучи у природі не завдавати їм школи, а по мірі можливості приносити користь. Все це значною мірою сприяє вихованню у дітей гуманності по відношенню до мешканців природи.

Працюючи на городі чи квітнику діти вчать правильно використовувати знаряддя праці, з'ясовують особливості будови рослин, догляду та способів їх вирощування, сезонні зміни та ін. У свою чергу вихователь усіма зусиллями повинен сприяти екологічному вихованню дітей. Для цього можна створювати різні ситуації, щоб викликати у дітей співчуття до живої природи, бажання подбати про неї. Наприклад, провести екологічний десант із порятунку берізок у період сокоруху, розчищення території від побутового сміття, виготовлення годівничок для птахів, заготівлю корму для тварин, розв'язання словесно-логічних завдань природознавчого характеру.

Таким чином, екологічне виховання являється одним із основних завдань методики ознайомлення дошкільників з природою.

4. Принципи відбору змісту знань про природу в екологічному вихованні дітей дошкільного віку.

Існують принципи відбору знань про природу в екологічному вихованні дітей дошкільного віку.

1. Принцип *виховуючого і розвиваючого характеру* знань, відповідно до якого в програму включаються знання, які виконують три функції у формуванні особистості: інформативну, орієнтовну і оціночну.

Інформативна функція є основою для формування у дошкільників уявлень про навколишню природу, зв'язки між природними об'єктами, ставлення людей до них. Отже, оволодіння сукупністю таких знань

сприяє інформованості дітей про навколишній світ, розвиває психічні процеси.

Орієнтовна функція забезпечує дошкільникам вибір напрямку діяльності відповідно до знань. Наприклад, є їстівні і отруйні рослини. Останні не можна їсти, брати у руки.

Оціночна функція полягає в тому, що знання є базою формування ставлення до природи. Без знань про об'єкти природи не може бути і ставлення до них. Отже, навчальні і виховні завдання в процесі ознайомлення з природою вирішуються комплексно, а оволодіння обсягом знань, умінь, навичок, визначених програмою, повинно забезпечити виконання завдань ознайомлення дошкільників з природою.

Відбір обсягу знань про природу зумовлюється метою виховання, яка коригується суспільством на кожному етапі його розвитку. Сучасний етап вимагає більш глибокої уваги до екологічного виховання.

2. Важлива роль принципу *доступності*. Особливості пізнавальної діяльності дошкільників вимагають урахування вікових особливостей. Психологічними дослідженнями (О. Запорожець, Г. Люблінська, М. Под'яков, Л. Венгер) доведено, що в дошкільному віці йде бурхливий розвиток мислення у єдності його основних форм – наочно-дійової, наочно-образної, логічної. Переважають у цьому комплексі і мають найбільше значення наочно-образне і наочно-дійове мислення. Отже, доступнішими будуть ті явища природи, які мають яскраві зовнішні прояви. В сучасних дослідженнях доведено, що дошкільники в процесі предметно-чуттєвої діяльності здатні виділяти деякі суттєві зв'язки і відображати їх в образній формі – у формі узагальнених уявлень. Засвоєння таких знань важливо для досягнення розвиваючого ефекту у розумовому розвитку дітей, з яким тісно пов'язані інші сторони всебічного розвитку дошкільників.

Доступність знань не означає легкість. Психічний розвиток дитини зумовлений навчанням і вихованням, які відіграють визначальну роль у темпах, якісних особливостях розвитку. Взаємозв'язок навчання і розвитку розглядається як процес протиріч. Навчання, будуючись не тільки на завершених циклах розвитку психіки, а насамперед на тих психічних функціях, які ще не визріли, рухає вперед їх формування.

3. З принципом доступності тісно пов'язаний принцип *науковості* у відборі знань. Вже у дошкільному віці діти повинні засвоїти системні знання, які об'єднуються навколо провідної залежності в природі, що має яскраво виражені зовнішні прояви. Як вважають дослідники, такою глобальною залежністю у природі є єдність організму і навколишнього середовища. У рослинному світі ці зв'язки виявляються у відповідності стану рослини основним факторам зовнішнього середовища. У тваринному світі це захисні пристосування – маскуюче забарвлення, відповідність будови тварини способу життя.

Системні знання найбільш повно забезпечують реалізацію принципу науковості, оскільки в їх основу покладено формування елементарних понять, що відображають найбільш суттєві зв'язки. Програма передбачає ознайомлення з живою природою у трьох напрямках: різноманітність рослинного і тваринного світу, ріст і розвиток рослин і тварин, залежність життя істот від факторів зовнішнього середовища.

4. Специфічним принципом відбору знань про природу для дитячого садка є принцип *енциклопедичності*. Вперше він був застосований Я. Коменським, а в російській педагогіці – К. Ушинським, які вважали за необхідне формувати у дошкільників досить широке коло знань про неживу природу, рослини, тварин, працю людей у природі. І сьогодні у програму дитячого садка включається досить широке коло знань про природні матеріали (елементи геологічних знань), метеорологічні явища (елементи метеорології), сезонні зміни в природі (елементи фенології), різноманітність рослин, їхню будову (елементи ботанічних знань), різноманітність тварин (елементи зоологічних знань) тощо. Це потрібно для того, щоб навчити дитину орієнтуватися у природному середовищі, сформувати правильне ставлення до природних об'єктів.

5. *Красзнавчий* принцип виявляється у підборі такого природного матеріалу, який найбільш поширений у даній місцевості. Ще К. Ушинський вказував на те, що вивчення дітьми природи повинно починатися не з курйозів і диковин, а з того, що безпосередньо оточує дитину. Відомо, що Україна розташована у межах трьох географічних зон:

Полісся, Лісостепу і Степу. Вони мають суттєві відмінності у рослинному і тваринному світі, які зумовлені кліматичними і ґрунтовими факторами.

Таким чином, пропонується п'ять принципів відбору знань про природу в екологічному вихованні дітей дошкільного віку на які варто орієнтуватися.

Тема 2. Природа (рослинний і тваринний світ) та клімат України

План

1. Найпоширеніші природні фітоценози, їх характерні риси та роль в природі та житті людини.
  - *Фітоценоз лісу, його ознаки.* Види лісів, основні лісоутворюючі породи лісів України;
  - *Луки як фітоценоз, види луків.* Основні групи лучної рослинності (злаки, бобові, різнотрав'я), їх характеристика;
  - *Фітоценоз водойми, основні яруси рослин цього фітоценозу.* Спільні ознаки водних рослин.
2. Тваринний світ України.
3. Характеристика клімату України.

Література

1. Богініч О.Л., Беленька Г.В. Природа і рух. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів. [під загальною редакцією С.Чередниченко]. К.: Кобза, 2003. 192 с.
2. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с.
3. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
4. Помогайбо В., Карапузова Н. Основи природознавства. Академия, 2014. 368 с.

5. Яришева Н. Ф. Основи природознавства: Природа України: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2010. 335 с.

1. Найпоширеніші природні фітоценози, їх характерні риси та роль в природі та житті людини.

Рослини зростають здебільшого не ізольовано, а в певних рослинних угрупованнях – *фітоценозах*.

Рослинне угруповання – це закономірне поєднання певних видів рослин. Найхарактерніша їх риса – ярусність. Рослинні угруповання складаються з представників різних видів рослин, які потребують неоднакових умов існування. Завдяки цьому на певній площі ростуть різноманітні рослини.

Найхарактернішими рослинними угрупованнями в Україні є ліси, луки, водойми, болота, степи. Вони займають одну третину її території.

Відвідання лісу, луки, ставка, спостереження яскравих картин навколишньої природи в різні пори року залишають у дітей яскраві враження, чіткі уявлення, які зберігаються протягом усього життя. Зараз, коли гостро стоїть питання екологічного виховання, потрібно навчити дітей пристойно поводити себе у лісі, на озері, луці. Багато дорослих, яких наслідують дошкільники, вважають, що якщо вони не зірвуть ту чи іншу квітку, то її зірве хто-небудь інший і вона все одно загине. Таку позицію від батьків переймають діти. При цьому дорослі забувають, що у лісі, на луці живуть постійні мешканці – рослини і ми грабуємо їх домівку.

Враховуючи важливу роль авторитету вихователя для дошкільників, важливо, щоб кожна зустріч дітей з природою була уроком розумного і дбайливого ставлення до неї.

Рослини лісів

Ліс – безцінний дар природи. Значення його в природі неможливо переоцінити. Ліси впливають на клімат, пом'якшуючи його, мають величезне водорегулююче значення. Завдяки рослинності в лісі нагромаджується значна кількість вологи. Танення снігу відбувається повільно, вода не стікає, а просочується в ґрунт, створюючи запаси ґрунтових вод, які підтримують режим річок.

Ліс впливає на формування ґрунтів. Лісові насадження захищають поля від суховіїв, вітрової та водної ерозій ґрунтів. Він – гігантська фабрика цілющого повітря. Це легені наших міст і селищ. Лісове повітря позбавлене пилу, наповнене корисними виділенням, лісових рослин (фітонцидами), які відновлюють сили людини, дарують йому здоров'я.

Ліс – джерело естетичних вражень і натхнення людини. У житті людини ліс відіграє першочергову роль як надзвичайно важливий природний ресурс. Він дає матеріали для будівництва, деревообробної та меблевої промисловості, постачає сировину для паперової, целюлозної, сірникової та хімічної промисловості. З деревини шляхом хімічної переробки одержують спирт, глюкозу, скипидар, оцтову кислоту, штучний шовк тощо.

Ліс – природна скарбниця харчових, лікарських, технічних, декоративних та інших рослин. У лісах росте значна кількість рослин, плоди яких відзначаються високими цілющими смаковими властивостями, значним вмістом вітамінів, цукрів, жирів, кислот. Це суниця, чорниця, брусниця, журавлина, малина, буяхи, ожина, черемха, ліщина тощо. В лісах зростає велика кількість різних видів грибів, серед яких багато цінних їстівних.

Потрібно вже з раннього віку закласти в дітей почуття любові, поваги до нашого, зеленого друга.

В Україні ліси займають площу близько 10 млн. га. У різних її зонах ліси поширені неоднаково. Для Полісся характерна значна лісистість, що становить близько 23 %, у Лісостепу – 11 %, у степовій зоні – 3 %. Найбільш лісисті райони України: Карпати – 39 %, Крим – 36 %.

Різноманітний склад деревних рослин у лісі. Розрізняють хвойні, листяні і мішані ліси. *Хвойні ліси* складаються з таких порід, як сосна, ялина, ялиця. В Україні найбільше соснових лісів. *Листяні ліси* складаються з дуба, граба, берези, ясена, клена, липи. Найбільш поширені ліси з дуба. У *мішаних лісах* ростуть як хвойні, так і листяні породи. Найкращі кліматичні й екологічні умови зростання лісів у Поліссі та Карпатах.

У лісі різко виявляється ярусність, що характерна для всіх рослинних угруповань у природі. Основними ярусами лісу є дерева, кущі,

трав'янисті рослини, моховий килим, незелені рослини лісового ґрунту – бактерії та гриби.

Проводячи екскурсії, цільові прогулянки в ліс, вихователі, залежно від умов, знайомлять дітей з різними представниками ярусів лісу. Багато цих рослин росте на ділянках дитячого садка, у найближчих парках, скверах, дворах.

Другий ярус лісу представлений різноманітними **кущами**. Ознайомлення з ними дає не менш цікавий матеріал під час спостережень на екскурсіях. Досить поширеною у лісах є ліщина звичайна.

До третього ярусу лісових рослин належать **трав'янисті рослини**. Сезонна зміна їх цвітіння вабить новизною. Трав'яниста рослинність неоднаково розвинута в різних лісах. У хвойних лісах, особливо у ялинових, через недостатність світла вона бідна. У мішаних і листяних лісах – багатша. Починаючи з квітня кожного місяця від час екскурсій, цільових прогулянок можна показати дітям красу цвітіння різних лісових рослин. Отже, розглянемо їх за місяцями.

У березні і квітні в наших широколистяних лісах починають цвісти рослини, які називають *ефемероїдами*. Це слово грецького походження і в перекладі означає швидкоплинний. Така назва пов'язана з тим, що ці рослини дуже швидко зацвітають, утворюють насіння і на літо, коли на деревах розвинеться листя, накопичивши запаси поживних речовин у підземних органах, переходять у стан спокою до наступної весни. Розвиток ефемероїдів у широколистяних лісах можливий тому, що ґрунт там не промерзає завдяки пухкій лісовій підстилці з опалого листя. Доки на деревах не розвинулося листя, в лісі багато світла. Деякі з рослин зацвітають уже на 2–3-й день після того, як розстане сніг. До рослин-ефемероїдів належать підсніжник, проліска, ряст, медунка, зірочки жовті, сон. Ось які розповіді про них можуть бути використані під час спостережень за цими рослинами в лісі, або в кутку дикорослих рослин на ділянці дитячого садка.

Четвертий ярус лісової рослинності займають **мохи**. Це мешканці вологих місць. Вони поширені у соснових та мішаних лісах Полісся. Серед них зустрічається *плевроцій Шребера*, *дікран зморшкуватий*,

зозулин льон. Розповідаючи дітям про мохи, вихователь повинен підкреслити, що вони частіше живуть там, де багато вологи.

П'ятий ярус лісової рослинності займають **гриби і бактерії**. Гриби – це організми, що позбавлені зеленого забарвлення і живляться готовими органічними речовинами. Одні з них використовують в їжу мертві органічні рештки (*сапрофіти*), другі поселяються на живих організмах і живуть за їхній рахунок (*паразити*). Між паразитами і сапрофітами існують перехідні форми.

Рослини лук

Краса, барвистість лук, різноманітні враження, що одержує дитина, можливість повправлятися у порівнянні – все це створює умови для розумового та естетичного розвитку дитини. Введення дітей у доступні розумінню зв'язки між рослинами і тваринами, людиною і природою є важливою умовою екологічного виховання. Добре знаючи рослинність лук, розуміючи природні зв'язки, вихователь зможе цікаво проводити роботу з дошкільниками. Багато лучних рослин зустрічаються на газонах дитячих садків, а також у найближчому оточенні.

Всі луки поділяють на заплавні, материкові і гірські.

Заплавні луки розташовуються по долинах річок і щороку заливаються весняними водами. Грунт на заплавних луках досить вологий протягом усього літа, бо ґрунтові води залягають тут неглибоко. Ґрунти поживні, в основному наносні. Вони складаються з мулу та інших матеріалів, принесених весняними водами або змитих дощами з навколишніх більш високих місць. Велика кількість вологи, кисню і поживних речовин у ґрунті створює такі сприятливі умови, що на луках розвиваються хороші, густі трави, безліч різноманітних яскравих квітів.

Материкові луки розташовуються поза річковими заплавами, їх ще називають суходольними.

Гірські луки розташовуються в горах вище від межі лісової рослинності. Склад рослинності гірських лук специфічний.

На луках відсутні дерева. Трав'янисті рослини утворюють дернину, яка складається з щільно зімкнутих надземних стебел, листків і підземних органів – кореневищ і коренів. Майже всі лучні рослини належать до багаторічних. У багатьох з них гинуть на зиму надземні стебла з їхніми

листочками, а також майже все коріння. Живими лишаються тільки невеликі нижні частини стебел з бруньками відновлення, з яких на початку нового літа розвиваються нові стебла і листки.

Однорічних рослин на луках дуже мало, бо травостій дуже тісний і в ґрунті від сплетіння коренів утворюється щільний дерен. Паростки однорічних рослин, не маючи змоги вкорінитися через нього, гинуть протягом літа.

Багаторічні трави на луках розмножуються, насамперед, вегетативно, вони здатні протягом ряду років зберігати врожайність і давати зелену масу протягом усього вегетаційного періоду.

Трав'янисті рослини, що ростуть на луках, належать до різних родин. Крім того, їх поділяють на такі господарські групи: злаки, бобові, різнотрав'я, осоки.

Найбільш поширені злаки – це тимофіївка, лисохвіст, тонконіг, грястиця, костриця лучна. Ці злаки належать до нещільнокущових – вони дають найкращі укоси. Для ознайомлення дітей із злаками найцікавішими * є тонконіг, тимофіївка, лисохвіст.

Бобові ростуть на луках у меншій кількості, ніж злаки, але вони дуже ціняться через велику поживність для худоби, а також тому, що збагачують ґрунт азотом. Найчастіше зустрічаються бобові на підвищених і сухих луках. Коріння у них стержньове, сягає у ґрунт на 1,5–2,5 м завглибшки, тому вони не конкурують зі злаками, в яких коріння мичкувате і розташовується переважно неглибоко в ґрунті. Найбільш поширені бобові – конюшина лучна, конюшина повзуча, люцерна, мишачий горошок, лядвенець рогатий, чина лучна. Ось які приблизно розповіді можна використати під час розгляду цих рослин.

Осоки зустрічаються найчастіше на заплавних луках. Їхні пагони поїдають тварини. Потім трава нагромаджує кремнезем, від якого вони стають ріжучими. Про це необхідно попередити дітей.

Луки не існують вічно. В природі відбувається перетворення лук на ліси. Якщо своєчасно не проводяться агротехнічні заходи – підживлення, поліпшення флористичного складу, луки поступово перетворюються у болото, заростають кущами. Отже, природні луки потребують догляду, раціонального використання.

Рослини водойм

Порівняно з рослинами лук та інших рослинних угруповань, рослини водойм мають більш однорідні умови існування, що і зумовлює значне поширення їх на всій земній кулі.

Рослини водойм мають менше світла, але не терплять від нестачі вологи. У воді коливання температури не такі різкі, як у повітрі. Вода добре підтримує рослини і тому у деяких з них недостатньо розвинуті механічні тканини. У всіх водних рослин добре розвинута повітроносна тканина, яка потрібна для газообміну.

Як і кожному рослинному угрупованню, рослинності водойм властива ярусність.

Біля самого берега розташовується пояс **прибережних рослин**: тут ростуть сусак, стрілолист, частуха подорожникова, їжачі голівки, калюжниця, цикута. Прибережні рослини з повним правом називають земноводними. Залежно від умов життя стрілолист міняє форму листків. У наземної форми листки містяться на довгих цупких черешках і мають стрілоподібні пластинки, від чого і походить назва рослини. Такі ж листки і у рослин, що живуть у неглибокій воді. Коли вода глибока, у стрілолиста утворюються листки іншого вигляду: довгі, стрічкоподібні, які тягнуться і звиваються за течією води. Стрілолист і сусак – найбільш гарні рослини першого поясу водойм. Вихователь може розповісти про ці рослини старшим дошкільникам так:

Наступний пояс, де вода ще глибша, займають **водні рослини з листками, що плавають на поверхні води**,– біле латаття, глечики жовті. Ці рослини є окрасою кожної водойми.

У водоймі є **рослини, які все життя проводять під водою**, деякі з них укорінюються в ґрунті (елодея, рдесник), а деякі не укорінюються (кушир, пухирник). До найбільш поширених **вільпоплаваючих рослин** належить *ряска*.

2. Тваринний світ України.

Тваринний світ України характеризується досить багатим видовим складом. Налічується близько 44 800 видів тварин. З них – найпростіших близько 1200; кишковопорожнинних – 40; кільчастих червів – 400;

членистоногих – 39 000; моллюсків – 369; риб – понад 200; земноводних – 16; плазунів – 20; птахів – 344; ссавців – 101.

Тварини мають величезне значення в природі. Вони беруть участь у формуванні ландшафту. За рахунок одноклітинних тварин з твердим скелетом відбувалося утворення осадових порід – крейди, вапняків. Величезне значення тварин у ґрунтоутворних процесах. Численні черви, мурашки, жаби, ссавці-землерії розпушують ґрунт, перемішують його, сприяють аерації, проникненню вологи, збагачують органічними речовинами, тим самим підвищуючи його родючість.

Величезний вплив тварин на рослинний покрив. Комахи запилюють рослини, птахи, ссавці переносять і розповсюджують насіння. Велика кількість тварин відіграє важливу роль у знищенні шкідників культурних і дикорослих рослин. Життя тварин тісно пов'язане з життям рослин і зміна чисельності тварин позначається на чисельності і загальному стані рослин. Велике значення мають тварини-санітари, які знищують трупи тварин. Багато водних тварин-фільтраторів очищають воду, чистота якої є такою ж необхідністю, як і чистота повітря.

Величезну роль відіграють тварини в житті людини як джерело харчування, технічної сировини для промисловості. Не можна переоцінити естетичного значення тварин (птахів, метеликів, риб тощо), без яких природа була б наполовину мертвою. Тварини служать об'єктом наукових досліджень.

Відома і негативна роль тварин. Серед них є шкідники культурних рослин. Існують тварини, що викликають різні хвороби людей. І все ж таки абсолютно шкідливих і абсолютно корисних тварин у природі немає. Значення кожного з них різностороннє і часто істотно змінюється залежно від місця, часу, характеру господарської діяльності людини.

Тварини викликають у дітей-дошкільників найбільший інтерес, захоплення. Це створює сприятливі умови для формування у дошкільників знань і правильного ставлення до братів наших менших.

У процесі формування знань слід показати дітям важливість існування тварин для життя природи і людини, поступово довести до свідомості, що якщо не буде їх, то не буде і нас. Засвоїти це дошкільники

повинні на конкретних фактах: якщо буде мало бджіл – не буде яблук, огірків та інших потрібних для людини продуктів.

При відборі відомостей про тварин, поширених у нашій країні, ми виходили з можливостей зустрічі з ними в процесі навчально-виховної роботи з дітьми, враховуючи як безпосередній контакт, так і через розповідь вихователя, читання літератури, бесіди тощо.

3. Характеристика клімату України.

Клімат – це багаторічний режим погоди в даній місцевості, зумовлений географічними умовами.

Клімат має величезне значення, оскільки під впливом основних факторів кліматоутворення – тепла, вологи, тривалості світлового дня – формується відповідна рослинність. З рослинами тісно пов'язані тварини. Господарська діяльність людини також обумовлюється кліматичними факторами. В більш сприятливих кліматичних умовах вища щільність населення, концентрація промисловості.

У навчально-виховній роботі з дошкільниками кліматичні фактори відіграють важливу роль, обумовлюючи планування і озеленення ділянки, її флористичний склад, зміст роботи в різні сезони, рухову активність тощо.

Україна розміщена в основному в помірному тепловому поясі. Клімат її в цілому помірньо-континентальний, лише на Південному березі Криму клімат субтропічний, середземноморського типу. В Закарпатті клімат також м'який, з теплою малосніжною зимою і дощовим літом.

Загальною закономірністю клімату України є зростання його континентальності з заходу на схід і близька до широтної зональність у розподілі температури, вологості та опадів. Це пов'язано з різною віддаленістю західних і східних районів від Атлантичного океану. Основними кліматоутворюючими факторами є:

- 1) кількість сонячної радіації;
- 2) циркуляція атмосфери;
- 3) підстилаюча земна поверхня.

Сонячна радіація (надходження сонячного тепла до поверхні Землі) є одним з визначальних факторів клімату. Сумарна сонячна радіація на

території України за рік становить від 398-406 Дж/см² у північних і північно-східних районах до 560-561 Дж/см² на Південному березі Криму. Більша частина сонячної радіації припадає на теплий період року, особливо на травень-вересень.

Циркуляція атмосфери – другий важливий фактор кліматоутворення. Рівнинний характер рельєфу сприяє вільному пересуванню повітряних мас з різними властивостями – теплих і холодних, сухих і зволжених.

Територія нашої країни, особливо її північна частина, на протязі року перебуває під впливом теплих вологих повітряних мас, що формуються над Атлантичним океаном. Через це влітку зменшується спека, а взимку підвищується температура повітря і бувають відлиги. Основна причина руху повітряних мас – нерівномірне нагрівання земної кулі, що зумовлює різницю в тиску. В атмосфері виникають вихорі великих масштабів – циклони і антициклони. Циклони – це висхідні атмосферні вихорі із зниженим атмосферним тиском у центрі і з вітрами від периферії до центру. Антициклони – низхідні атмосферні вихорі із замкненою областю підвищеного тиску в центрі, від якого вітри дмуть до периферії.

Для території України в цілому характерний антициклональний стан атмосфери: днів з антициклонами більше (235), ніж з циклонами (130), що пояснюється меншою рухливістю антициклонів. Протягом року над територією України проходить близько 45 циклонів і 35 антициклонів. У цілому над нею переважає перенесення повітряних мас із заходу на схід. У холодну пору року це відносно теплі маси, в теплу – прохолодні.

Підстилаюча земна поверхня має значний вплив на погодні процеси і на клімат. Гори, височини затримують вітри, впливають на розподіл опадів. Ліси сповільнюють рух повітря в нижніх шарах атмосфери; в степу, навпаки, повітряні маси рухаються з великою швидкістю. Сніговий покрив відбиває до 94 % сонячної радіації, внаслідок чого взимку поверхня України ще більше охолоджується. Трава, ґрунт відбиває 26 % сонячної радіації.

Значний вплив на клімат узбережної частини країни мають Чорне та Азовське моря. Вони викликають підвищення вологи в повітрі, зменшують коливання температури, знижують спеку влітку і морози взимку.

Таким чином, на формування місцевого клімату впливає також і господарська діяльність людини. Так, завдяки заводам, фабрикам, житловим будинкам, асфальтовим дорогам і площам температура повітря в містах вища, ніж у сільській місцевості.

Тема 3. Куточок природи як середовище і засіб ознайомлення дітей з природою. Рослини й тварини кутка природи

План

1. Куточок природи – один із важливих осередків ознайомлення дітей з природою.
2. Вимоги до відбору об'єктів та розміщення кутка природи.
3. Кімнатні рослини в куточку природи, догляд за ними в різних вікових групах. Сезонні зміни у куточку природи.
4. Тварини в куточку природи.
5. Тимчасові мешканці куточка природи.

Література

1. Беленька Г.В. Віконечко в природу: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. К.: Сім кольорів, 2014. 56 с.
2. Беленька Г. Ознайомлюємо дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. *Вихователь-методист*. 2013. № 2. С. 42-49.
3. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
4. Люборова В. М. Куточок природи в дошкільному закладі. Київ : Освіта, 2012.

5. Шкодин І. В., Джура Н. М. Еколого-розвивальне середовище для формування екологічної компетентності дошкільників. *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 11-12 грудня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2020. С. 44-47
6. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

1. Куточок природи – один із важливих осередків ознайомлення дітей з природою

Навчально-виховне значення кутка природи не можна переоцінити. Наявність його у груповій кімнаті дозволяє формувати реалістичні уявлення про представників рослинного, тваринного світу через забезпечення безпосереднього контакту дітей з ними. Саме в процесі спостережень за розвитком тварин, ростом рослин, створюються можливості для формування у дошкільників системних знань: рослини можуть існувати лише при наявності відповідних умов – світла, тепла, вологи, поживного ґрунту; кожна тварина пристосована до певних умов існування і, утримуючи її в кутку природи, слід подбати про створення таких умов.

Спостереження і діяльність, пов'язана з доглядом за мешканцями кутка природи, збуджує думку, сприяє встановленню доступних розумінню дітей зв'язків, а все це вимагає і відповідного мовного оформлення. Об'єкти кутка природи дають змогу вихователю розвивати у дітей сенсорні органи, використовуючи для цього різноманітність забарвлення, форм, звуків, запахів природних об'єктів.

Особлива роль належить кутку природи у розвитку пізнавальних інтересів і спостережливості дітей, оскільки куток природи виконує функцію маленької лабораторії, де проводяться нескладні досліди, здійснюються довготривалі спостереження за розвитком рослин і тварин.

Використовуючи об'єкти кутка природи, вихователь має змогу здійснювати екологічне виховання – формувати знання про залежності у природі, ціннісні орієнтації. Захоплюючи дітей цікавим світом природи, вихователь викликає у них бажання спілкуватися з нею, формує гуманне дбайливе ставлення до живого.

Таким чином, наявність кутка природи – неодмінна умова формування перших трудових навичок, пов'язаних з доглядом за рослинами, тваринами, а також почуття відповідальності за доручену справу. Добре обладнаний куток природи є завжди окрасою групової кімнати.

2. Вимоги до відбору об'єктів та розміщення кутка природи.

Ознайомлення дітей із природою у дошкільному закладі, потребує постійного безпосереднього спілкування з нею, тому важливими є куточки природи.

Куточок природи слід облаштовувати у світлій частині кімнати. А його об'єкти можна розмістити як традиційно на столах або шафах, так і нестандартно – на пеньках, металевих підставках тощо.

Розміщуючи мешканців у куточок природи, треба насамперед подбати про те, щоб були враховані їхні біологічні особливості й потреби.

Так, одні кімнатні рослини потребують велику кількість сонячного світла, а інші навпаки, погано переносять прямі сонячні промені.

Разом з ним куточок природи має радувати око, прикрашати інтер'єр. Зрештою об'єкти у куточку природи необхідно розміщувати так, щоб діти могли вільно підходити до них, спостерігати та доглядати за ними.

У кутках природи дитячих садків утримуються рослини і тварини. До їхнього вибору ставляться певні вимоги:

1. Об'єкти кутка природи мають відповідати завданням програми, сприяти їхньому виконанню.

2. Рослини і тварини повинні бути безпечними для дітей. Наприклад, через отруйні властивості не можна утримувати в дитячому садку соляну (паслін), олеандр, маранту, аглаонему, еуфорбію, а також колючі кактуси.

3. Об'єкти кутка природи не повинні вимагати складного догляду.

4. Серед об'єктів кутка природи не повинно бути рослин, тварин, які підлягають охороні або чисельність яких незначна.

5. Об'єкти кутка природи повинні змінюватися, поряд з постійними мешканцями повинні бути тимчасові. Це забезпечить постійний приплив нової інформації – важливу умову для розвитку пізнавальних інтересів дітей.

Об'єкти для куточка природи слід ретельно відбирати. Насамперед треба враховувати їх безпечність, відповідність вимогам програми та можливість їх розміщення у конкретному приміщенні. Не можна утримувати, скажімо, отруйні рослини і тварини, рослини з колючками або такі, що можуть викликати алергічні реакції у дітей. Догляд за мешканцями куточка природи за характером праці має бути доступним для дітей відповідного дошкільного віку.

Таким чином, варто добирати привабливі зовні об'єкти, які зможуть привернути і утримати стійку увагу дітей. Але при цьому необхідно враховувати можливість нормальної життєдіяльності росту та розвитку тварин і рослин в умовах приміщення дошкільного закладу.

3. Кімнатні рослини в куточку природи, догляд за ними в різних вікових групах. Сезонні зміни у кутку природи.

Кімнатні рослини – постійні мешканці кутка природи. Крім того, вони широко застосовуються в дитячих садках для створення зимових садів, оформлення вестибюлів, сходів тощо.

Наявність у кутку природи кімнатних рослин дає змогу показати дітям різноманітність рослин, їх будову, способи розмноження, познайомити з диференційованими потребами рослин в основних факторах середовища, навчити найпростішим прийомам догляду, сформувати уявлення про їхню красу, виховати дбайливе ставлення. Кімнатні рослини виділяють фітонциди (особливо це властиве для циперуса, пеларгонії) і тим самим створюють більш сприятливі умови у приміщенні.

Кімнатним квітництвом люди займаються давно. Активно розвивалося воно з появою мореплавства. Відвідуючи різні куточки Землі, мандрівники привозили цікаві рослини, частина яких приживалася у приміщеннях. Наші кімнатні рослини – це маленькі, але справжні

рослини тропічних лісів Індії, Яви, Бразилії, пустель Африки, Мексики. Вони найкраще пристосувалися до кімнатних умов, оскільки в кімнатах тепло. Проте і ці рослини страждають через відсутність звичних умов. Рослини тропіків – через сухість повітря, рослини пустель – через відсутність достатньої кількості світла. Знаючи їхнє походження, треба намагатися створити для них умови, близькі до тих, в яких вони жили на батьківщині.

Усі кімнатні рослини за особливостями зовнішнього вигляду умовно поділяють на такі групи: красивоквітучі, цибулинні, декоративно-листяні, ампельні і виткі, сукуленти.

Красивоквітучі кімнатні рослини

У цю групу об'єднують рослини, для яких характерне пишне і тривале цвітіння. Саме їм віддають перевагу, оскільки дітей приваблює все яскраве (Абутилон, Азалія індійська, Антуріум, Калерія, Гортензія, Жасмин кімнатний, Кала ефіопська, Бальзамін, Бегонія та ін.).

Цибулинні кімнатні рослини

Цибулинні кімнатні рослини близькі за своїми ознаками до красивоквітучих, але мають біологічні особливості: цибулину – видозмінене стебло з запасом поживних речовин. Вони здатні перебувати у стані спокою, доки не з'являться відповідні умови – певна температура, достатня кількість вологи. Рослини, що належать до цієї групи, потребують повного або часткового спокою протягом кількох місяців, а це означає, що цибулини треба певний час тримати неполиваними або ледь поливаними. Яскравість цвітіння, можливість вигонки роблять ці рослини цікавими об'єктами кутків природи (Амариліс, Валота пурпурова, Гемантус, Зефірантес, Евхарас амазонський, Кринум, Панкрацій ілірійський).

Декоративно-листяні кімнатні рослини

До таких рослин відносять кущі і трав'янисті рослини. Серед них пальми, папороті та інші рослини, які мають декоративний вигляд завдяки гарним орнаментальним листкам. Квіти у цих рослин неяскраві (Аспідистра Аукуба Бегонії Дифенбахія Драцена Кордиліна Кодіеум (кротон) Колеус Монстера Пальми Фікус).

Ампельні і виткі кімнатні рослини

Ампельні рослини – це рослини із звисаючими видовженим пагонами і стеблами. Виткі і лазячі рослини здатні підніматися на висоту завдяки пристосуванням – присоскам, вусикам. Ці рослини вносять різноманітність в озеленення, серед них є чимало таких, що красиво цвітуть (Аспарагус Традесканція Хлорофітум Цисус).

Сукуленти

Сукулентами називають групу рослин, що належать до різних ботанічних родин, але мають спільну властивість – нагромаджувати в своїх стеблах і листках воду. Ця особливість найбільш яскраво виявляється у кактусів і пов'язана з умовами їхнього існування на батьківщині. Більшість кактусів походять з посушливих районів Америки. В дитячих садках можна вирощувати невелику кількість сукулентів, саме тих, що не мають колючок.

Серед кактусів найбільш придатні для вирощування зігокактус та філокактус.

З листових сукулентів у дитячому садку дітей можна познайомити з алое і каланхое, що мають лікувальні властивості.

Догляд за кімнатними рослинами

Розміщення кімнатних рослин. Меблі в кутку природи розташовують біля вікон або в проміжках між ними, але не поруч із системами опалення. Під час розміщення кімнатних рослин враховують їхні вимоги до світла. Світлолюбні рослини ставлять ближче до джерела світла. Цього особливо потребують пеларгонія, колеус, кала та ін. Тіньовитривалі рослини ставлять в менш освітлених місцях.

Для того щоб крона у кімнатних рослин розвивалася рівномірно, слід час від часу змінювати їхнє положення відносно джерела світла, тобто періодично повертати горщик навколо осі.

Під час розміщення кімнатних рослин слід подбати і про декоративний ефект. Добре виглядатиме колеус серед ніжної зелені аспарагуса. Красивоквітучі рослини, а також рослини з гарнозабарвленими листками нададуть більшої виразності тим місцям кутка природи, де ростуть сансев'єра, аспідистра тощо.

Вирощувати рослини треба при рівномірній температурі повітря (коливання в межах 3-6 °С не шкідливі). Протяги впливають на рослини негативно, тому розташовувати їх треба там, де протягів немає.

Поливання. Це один з найважливіших видів догляду. Саме через неправильне поливання найбільше терплять рослини в дитячих садках.

Майже всі кімнатні рослини восени та взимку поливають помірніше, ніж навесні і влітку. Поливати треба водою кімнатною температури, відстояної протягом доби. Носик лійки при цьому слід тримати ближче до поверхні ґрунту, щоб струмінь води не вибивав ґрунту. Наголошують на тому, що рослину треба поливати, якщо підсох верхній шар ґрунту. Води слід лити стільки, щоб не лише верхній, але й нижній шар ґрунту був насичений вологою і невелика кількість її пройшла на піддон. Під час поливання не слід бризкати водою на листки, особливо на ті, що мають м'яке опушення, оскільки це викликає появу бурих плям і псує вигляд рослини. Рослини із шкірястим, неопушеним листям навесні і влітку треба обов'язково раз на тиждень обприскувати водою.

Пересаджування. Більшість кімнатних рослин не частіше 1-2 разів на рік потребують пересаджування. Як правило, роблять це навесні, з березня по травень. Перед пересаджуванням рослину слід полити, перевернути горщик догори дном і, підтримуючи землю з рослиною лівою рукою, правою зняти горщик. Якщо горщик зразу не знімається, слід обережно постукати його об край стола. Грудку землі з рослиною треба трохи обтрусити від старої землі і зняти верхній та нижній її шари (близько 2–3 см). Загостреною паличкою прочистити землю між коренями (обережно, не пошкоджуючи останніх), зрізати ножом гnilі або поламані корінці, після чого рослину можна пересаджувати.

Для пересаджування треба брати чистий горщик, трохи більший від попереднього. На дно нового горщика кладуть черепок, зверху насипають шар (2–3 см) річкового піску, потім шар зволоженої землесуміші і лише після цього ставлять рослину в горщик так, щоб стебло було у центрі горщика, а коренева шийка не була заглиблена. Низьке або високе саджання впливає на нормальний ріст і розвиток рослини. Правильно розміщену рослину обережно засипають з боків землею, яку ущільнюють. Обов'язково треба залишити 1,5-2 см до краю горщика для

поливання. Після пересаджування треба негайно полити рослину і поставити її на 6-7 днів у затінене місце, а погім уже туди, де вона постійно стоятиме. Найчастіше під час пересаджування розсаджують рослини, що розмножуються поділом куща, цибулинами.

Важливе значення під час пересаджування має підбір ґрунту. В зв'язку з тим що в умовах дитячого садка важко підібрати потрібну землесуміш, для пересаджування використовують поживний городній ґрунт.

Перевалка. Часто замість пересаджування в дитячих садках використовують перевалку, під час якої рослини зовсім не пошкоджуються. Для перевалки підбирають горщик, діаметр якого більший від попереднього на 1-2 см. Обережно виймають рослину, кладуть у горщик дренаж, переносять у нього рослину і засипають по краях поживним ґрунтом.

Підживлення. Підживлювати пересажені рослини можна не раніше як через 4-6 міс після пересаджування. Підживлення застосовують лише навесні і влітку не частіше одного разу на тиждень або на 10-15 днів. При наявності органічних добрив (пташиний послід) його настоюють тиждень, після цього розводять водою у пропорції 1/20. Мінеральні добрива (квіткову суміш) використовують відповідно до інструкцій, що додаються. Слід пам'ятати, що надмірна кількість добрив є шкідливою. Перед підживленням рослини обов'язково поливають чистою водою. Під час використання мінеральних добрив треба суворо додержуватися техніки безпеки.

Підрізування. Перед початком інтенсивного росту навесні рослини слід підрізувати, особливо ті, у яких стебла витягуються і оголюються (пеларгонії, колеуси тощо). Крім того, з крони слід зрізати покручені, хворі гілки, а також ті, що ростуть усередину крони. Під час підрізування треба стежити за тим, щоб зріз був якраз над брунькою.

Боротьба з хворобами та шкідниками кімнатних рослин. За умови забезпечення потреб рослин у світлі, волозі, відповідній температурі, поживному ґрунті вони виявляють хороші ознаки росту, гарно цвітуть. Поява жовтих і скручених листків, коричневих плям є сигналом недостатнього живлення, зволоження, наявності шкідників. У цьому разі

потрібно уважніше поставитися до рослини, підживити її, пересадити, простежити, щоб не пересушувався ґрунт.

Кімнатні рослини найчастіше пошкоджують попелиці, щитівки, павутинний кліщ, ногохвістки. Як тільки вони виявилися, треба відокремити заражені рослини від здорових, а далі вжити заходів до знищення шкідників.

До догляду за рослинами в куточку природи вихователь залучає дітей, починаючи з молодшої групи, даючи нескладні доручення – полити рослини. Складніші види доручень (пересаджування, підрізування) виконує вихователь, але обов'язково в присутності дітей. При цьому кожен свою дію вихователь повинен мотивувати і коментувати.

Молодша група

Підбираючи, кімнатні рослини (2-3 рослини) для молодшої групи, необхідно пам'ятати про певні вимоги. У куточку природи слід утримувати рослини, які мають

- привабливий вигляд – гарно і рясно квітнуть
- велике цупке листя, щоб малюкам було зручно витирати з нього

пил

- типову будову – стебло, листя, квіти.

З огляду на ці вимоги пропонуємо для наповнення куточка природи у молодшій групі такі рослини:

- красиво квітучі
  - бальзамін
  - герань зональна
- декоративно листяні
  - фікус (невеликого розміру)
  - аспідістра

Доцільно мати у куточку природи одну рослину в двох екземплярах, щоб діти могли вчитися знаходити однакові рослини. (Дидактична гра «Вгадай рослину за описом», «Що змінилося», «Знайди такий же».)

Середня група

У куточку природи середня група зазвичай має бути 5-6 рослин. Вимоги до підбору рослин куточка природи середньої групи дещо змінюються і доповнюються. Адже діти опановують складніші прийоми

порівняння, вчать знаходити подібне і відмінне в рослинах, узагальнювати об'єкти за ними чи іншими ознаками. Поглиблюються знання дітей: вони чіткіше розрізняють особливості рослин, ознайомлюються з умовами, необхідними для їхнього життя. Опановують нові прийоми підтримки рослин у чистоті:

- обливають з дрібносітчастої лійки або обприскують із пульвелізаторів рослини з дрібним листям;

- обтирають вологим пензликом листя, що має зазубрини;

- обтирають сухим пензликом опушене листя;

Отже, для куточка природи середньої групи слід добирати рослини, які мають:

- листя з різною поверхнею, формою, величиною;
- яскраво забарвлене листя;
- добре виявлену потребу у воді та світлі (колеус декоративно-листяний, бегонія – завжди квітуча).

Старша група

У дітей старшого дошкільного віку закріплюються вміння визначати спосіб підтримання рослини у чистоті залежно від характеру листя і стебла.

Вимоги до відбору рослин для куточка природи старшої групи дещо змінюються, зокрема слід утримувати рослини з різними

- будовою – видозміненим стеблом та листям;

- листям;

- потребами у світлі і воді;

- строками і періодами вегетації (традесканція, аспарагус, квітучі – клівер).

Слід познайомити дітей з рослинами – лікарями (алоє – каланхое).

Сезонні зміни у куточку природи є обов'язковими. Вони дають змогу не лише збагачувати враження дітей, а й забезпечувати динаміку цих вражень – продовжувати спостереження, які були розпочаті у природних умовах.

Восени з куточка природи виносять рослини, у яких закінчується період вегетації. Зокрема це амариліс та глоксинія. Їх розміщують у холодному приміщенні до весни для забезпечення періоду спокою.

Натомість заносять у куточок природи рослини із квітника. Це можуть бути айстри, чорнобривці, сальвії. Такі зміни в куточку природи дають змогу дітям продовжувати спостерігати за цими квітами на квітнику і у приміщенні, порівнюючи результати спостережень.

Узимку у куточку природи проводять вигонку рослин: висаджують цибулини тюльпанів, нарцисів і доглядають за ними аж до появи квітів. Також вирощують цибулю на перо та овес для підгодівлі птахів.

Навесні куточок природи поповнюють тими рослинами, які було винесено восени чи взимку, а також ранньовесняними рослинами - ефемероїдами. Висаджують підсніжник, пролісок, сон-траву, гусячу цибульку, первоцвіт. Після відцвітання цибулинок цих рослин висаджують у куточок лісу.

Улітку куточок природи прикрашають квітковими композиціями, зробленими руками дітей і вихователів.

4. Тварини в куточку природи.

Тварини завдяки своїй рухливості і цікавій поведінці викликають у дітей великий інтерес. Серед них у куточку природи утримуються як постійні, так і тимчасові мешканці.

Постійними мешканцями куточка природи є акваріумні риби. В акваріумі можна утримувати як дрібних представників риб наших прісноводних водойм, так і екзотичних риб – мешканців тропічних водойм, які характеризуються більшою декоративністю забарвлення, форм.

Усіх екзотичних акваріумних риб можна поділити на холодноводних та теплолюбних. До холодноводних належать золоті рибки і її різновидності – вуалехвіст, комета, телескоп, шубункін, львиноголівка. До теплолюбних – скалярії, неони, півники, молінезії та ін.

За способом розмноження екзотичні риби поділяються на живородящих та ікрометних. До живородящих відносяться гупі, мечоносці, пецилії та молінезії. Решта рибок – ікрометні.

У дитячих садках заради безпеки дітей акваріуми не мають водопідігрівів, компресорів для насичення води киснем, і в зв'язку з цим добирають такі види риб, які невибагливі до умов утримання, красиві.

З живородящих риб утримується гупі, мечоносець, молінезія, пецилія

Серед ікрометних риб у дитячих садках обов'язково повинна утримуватися золота рибка та її різновидності. Вперше вони були виведені у Китаї від карасів. Яскраво забарвлені золоті рибки, шлейфові комети, ніжні вуалехвости – цікаві об'єкти для спостережень дошкільників.

З родини коропових у дитячому садку крім золотої рибки можна утримувати данію рерію, кардинала, барбусів (суматранського, червоного). Ці риби добре співіснують між собою і з іншими рибами.

Цікавими для дитячих садків є лабіринтові риби. Ці риби дихають не тільки розчиненим у воді киснем, але й атмосферним повітрям, яке вони періодично заковтують ротом, піднімаючись на поверхню води. Найбільш відомі з них макроподи, гурами, півники. Всі вони теплолюбні, температура води в акваріумі повинна бути 22-24 °С, а під час нересту – вища. Якщо умови дитячого садка дозволяють утримувати їх, діти можуть спостерігати цікаві прояви піклування лабіринтових рибок про потомство.

Цікавими для утримання в дитячих садках є цихлові риби. Вони відзначаються оригінальністю форм, багатством яскравих фарб, своєю поведінкою. Представники їх – скалярія, папуга, цихлазома. Тримають їх в окремих акваріумах, тому що навіть мирні риби в період нересту стають агресивними. Всі ці риби теплолюбні.

До харацинових риб належать знамениті неонові риби, елегантні мінори. Своєрідне світіння допомагає риbam пізнавати одна одну у темних болотистих водах їх батьківщини – Бразилії, Колумбії (Сом, Крапчастий сом, Анциструс).

Риби місцевих водойм можуть бути як постійними, так і тимчасовими мешканцями кутка природи. В основному добре приживаються в акваріумі представники родини коропових: золотий і срібний карась,

краснопірка, верховодка, пічкур, голець, щипавка, в'юн, за якими можна вести цікаві спостереження.

В акваріумах утримують молюсків. Їх корисна діяльність полягає в тому, що вони подають рештки корму, що впали на дно і не були підібрані рибами, знищують рештки рослин, що гниють, очищають обростання на стінках акваріума. Спосіб життя молюсків – цікавий матеріал для спостережень.

Часто в акваріумах утримують привабливих червоних катушок. Проте більш цікавою для спостережень є ампулярія. Вона добре очищає акваріум від обростань, практично не пошкоджуючи рослини. Завдяки великим розмірам ампулярія цікава для спостережень. Розмножується цей моллюск, відкладаючи ікру на стінках акваріума на 10-15 см заввишки від поверхні води.

Корисні для утримання в акваріумі ґрунтові молюски, представником яких є меланії. Вони постійно живуть у ґрунті, де доїдають рештки корму, які не були використані рибами. Отже, меланії сприяють підтриманню біологічної рівноваги в акваріумі. Розмножуються вони живонародженням.

Небажаним мешканцем акваріума є фіза, оскільки пошкоджує рослини, виїдаючи отвори на їх листках.

Влаштування акваріума і догляд за ним

Акваріум є моделлю водойми, і спостерігаючи за життям його мешканців, діти пізнають закономірності природи, особливості життя риб, молюсків, водяних рослин. Споглядання таємничо-чарівного підводного світу приносить естетичне задоволення, розвиває художній смак. Догляд за мешканцями акваріума сприяє формуванню гуманних почуттів, трудових навичок.

Для кутків природи дитячих садків найкращим є прямокутний акваріум. Новий акваріум треба старанно вимити теплою водою без мила. Каркасний акваріум на замазці заливають водою на тиждень, щоб вивести запах замазки. Екологічна рівновага в акваріумі залежить від багатьох факторів: його розташування, розмірів і кількості риб, рослин, ґрунту, якості кормів і систематичного догляду, що забезпечує підтримання біологічної рівноваги, що встановилася, отже:

1. Акваріум не можна ставити біля вікна, оскільки це призведе до небажаних наслідків – надмірного охолодження, розвитку зелених водоростей. Найкраще його розташовувати коло перпендикулярної до вікна стіни, забезпечивши достатнє природне освітлення.

2. Не можна перенаселювати акваріум рибами (чим більша кількість риб, тим більше вони споживають кисню).

3. Рослини в акваріумі не тільки надають йому краси, але й допомагають підтримувати воду чистою, а риб – здоровими. На світлі рослини збагачують воду киснем, вбираючи продукти, які утворюються у процесі життєдіяльності риб.

4. Грунт є одним з важливих екологічних елементів. При поступовому наповненні його мікроелементами, дрібними органічними частинками, найпростішими організмами він перетворюється в активне біологічне середовище, в якому відбувається мінералізація органічних речовин, внаслідок чого створюється поживний грунт, сприятливий для нормального росту розвитку рослин.

5. Біологічної рівноваги легше досягти, якщо риб годувати живим кормом, оскільки він не загниває і не розкладається.

Заселення акваріума

Перш ніж заселити акваріум рибами, треба підготувати для цього грунт і висадити рослини. На дно акваріума насипають пісок з крупинками 2-5 мм завбільшки. Дрібний річковий пісок, щебінь з гострими краями і морська галька для прісноводного акваріума непридатні. Пісок ретельно промивають проточною водою у відрі і насипають в акваріум шаром 2-3 см завтовшки, з невеликим нахилом до передньої стінки.

Воду для акваріума відстоюють протягом 1-3 днів в емальованому або скляному посуді, щоб із неї вивітрився згубний для риб і рослин хлор. Заливають акваріум водою не повністю (рівень її повинен бути нижчим на 1-2 см від верхнього краю) і надалі в акваріум підливають тільки відстояну воду.

Рослини висаджують так, щоб високі екземпляри розміщувалися біля задньої стінки, менші – перед ними, а на передньому плані висаджують низькорослі рослини. Неодмінно потрібно залишити вільну ділянку дна, на якій риби зможуть підбирати корм.

Відомо близько 600 видів рослин для акваріумів. Їх поділяють на вільноплаваючі і ті, що укорінюються у ґрунті.

Серед вільноплаваючих рослин добре і швидко ростуть в акваріумі такі:

Ричія – мох, який плаває на поверхні води і має вигляд розгалужених зелених гілочок. Поширена в незамерзаючих водоймах усієї земної кулі. При яскравому освітленні швидко розростається тому треба стежити, щоб ричія не затягнула всю поверхню води. В ричії ховаються і знаходять собі харчування мальки.

Пістія – також плаває на поверхні води і поширена у водоймах, де температура води не нижче 10-15 °С. Має вигляд розетки опушеного світло-зеленого листя, вниз від якої відходять довгі м'які корінці. Розмножується вегетативно.

Серед рослин, що укорінюються у ґрунті, в акваріумах добре ростуть такі:

Альтернантера – ефектна тропічна рослина з товстим ламким і загостреним ланцеподібним листям оливкового або лілового кольору. Легко розмножують її живцями.

Папороть водяна поширена у тропіках. Може плавати на поверхні або висаджуватися в ґрунт. Молоді рослини з'являються просто на світло-зеленому листі. Любить яскраве освітлення.

Коли акваріум повністю готовий для заселення, в нього можна запускати риб.

Годування риб

Годувати акваріумних риб слід різноманітним кормом один два рази в день так, щоб корм вони з'їдали за 10-20 хв.

У живленні риб застосовують живий і сухий корми. Сухий корм - це сушена дафнія, комбінований корм. Проте постійно годувати сухим кормом риб не рекомендується.

Догляд за акваріумом

При правильному догляді акваріум завжди буде радувати зеленими заростями і яскравими здоровими рибками.

Раз на тиждень акваріум чистять з допомогою сифона – гумового шланга з широкими пластмасовим наконечником, через який відсмоктують воду з брудом, що назбирався у верхньому шарі ґрунту. Рослини і риби при цьому залишаються в акваріумі. Під час чищення зливають до 1/3 об'єму брудної води і замінюють її відстоюною водою.

Скло акваріума, яке покрите зеленим наростом водоростей, очищають скребком з лезом. Під час чищення акваріума приводять у порядок і рослини: обривають жовте листя, проріджують кущі.

Якщо в акваріумі створено біологічну рівновагу, повну заміну води здійснюють не частіше 1-2 разів у 1-2 роки, якщо у цьому виникає потреба.

Під час годування риб уважно стежать, чи немає серед них таких, що неприродно плавають, лежать на дні. Якщо такі є, то їх відразу ж відсаджують в окрему посудину для лікування, а сачок після цього прополіскують у гарячій воді.

Щоб риби не вискочили з акваріума, його слід прикривати склом.

Риби повинні вчасно одержувати достатню кількість якісного корму і бути ситими. Існуюча думка, що для підтримання нормального стану риб їх краще не догодовувати, ніж перегодовувати, хибна. Вважається нормальним, коли дорослих риб годують уранці і ввечері. Залишки сухого корму, не використаного рибами, не можна залишати в акваріумі, бо вода стане каламутною (корм швидко загниває і розкладається, споживаючи кисень).

Розмноження риб

У хороших умовах риби можуть розмножуватися. У живородящих риб черевце стає повним, біля анального плавця виразніше помітна темна пляма. Для нересту самку слід пересадити в окремий акваріум без ґрунту, але з жмутиком куширу, де будуть ховатися народжені мальки. Оскільки більшість риб поїдає своїх і чужих мальків, після нересту самку повертають в акваріум, а мальків годують дафніями, циклопами, подрібненим сухим кормом.

У лабіринтових риб після нересту відсаджують інших риб і самку. А самця відсаджують тільки після того, як мальки попливуть.

У цихлових риб після метання ікри батьків із нерестовища не відсаджують. За відкладеною ікрою звичайно доглядає самка, обмахує її плавцями і проковтує білі мертві ікринки. Самець ревниво охороняє ділянку. Дорослих риб відсаджують тільки тоді, коли мальки зміцніють і зможуть самостійно плавати.

Птахи в кутку природи

Рухливість птахів, їхнє яскраве привабливе забарвлення, цікава поведінка, спів – усе це зумовлює великий інтерес до утримання птахів у кутку природи і виховання дбайливого ставлення до них, відповідальності за життя живої істоти.

У кутку природи можна утримувати тих птахів, які добре розмножуються в умовах неволі, – хвилястих папуг і канарок.

Клітку з хвилястими папугами встановлюють у світлому місці, але не на сонці і не на протягу. Якщо в дитячому садку є умови для влаштування вольєра, це сприятиме поліпшенню умов утримання птаха. Надзвичайно добре впливає на здоров'я папуг утримання їх влітку у відкритих вольєрах на повітрі.

Корм для хвилястих папуг повинен складатися з чотирьох компонентів: зернового, м'якого, вітамінного, або зеленого, і мінерального.

Зерновий корм – основний для птахів. Він складається з жовтого або білого проса, канаркового насіння з невеликою добавкою вівса і вівсянки та соняшнику. Відсутність проса в раціоні птахів викликає у них шлунково-кишкові захворювання. Корисно давати птахам колоски вівса молочно-воскової стиглості.

До м'яких кормів належать білий хліб, сухарі, сир, яйця, страви з картоплі, пудинги. Забороняється давати папугам м'ясні продукти, тваринний жир, шоколад,

Вітамінний, або зелений, корм складається з листків салату, редису, буряка, капусти, моркви, конюшини, подорожника. Не можна давати мокру зелень, оскільки вона викликає пронос. Корисні свіжі гілки верби, вишні, яблуні, берези тощо. Потрібно давати папугам кусочки яблук, груш, кавунів, динь.

Канарки належать до ряду горобиних. У природі канарки люблять ліс з галявинами та кущами. У негніздовий період вони ведуть зграйний

спосіб життя, живляться насінням різних трав і фруктами. В період вигодовування пташенят канарки поїдають і дрібних комах.

Природне забарвлення дикої канарки – зелено-жовте, але вже у XVII ст. з'явилися виведені у неволі канарки різноманітного забарвлення (жовті, білі, коричневі).

Співець вважається хорошим, якщо кожне коліно у його співі тривале і переходить від одного коліна до другого плавно і м'яко.

Для утримання канарки потрібна клітка розміром 40x20x20 см. Розміщувати її треба у світлих місцях кімнати, але не на протязі і не на сонці.

Як і у папуг, корм канарки складається з зернового, м'якого, вітамінного, або зеленого, і мінерального.

Основним кормом є зерновий, який складається з суміші різного насіння (дрібне біле просо – 3 частини, канаркове насіння – 2 частини, вівсяна крупа, суріпка, рапс, льон по 1 частині, салат – 1/2 частини). З задоволенням канарки поїдають насіння різних польових, лучних трав. На день дають по 1-2 чайні ложки на пташку.

Правильне утримання птахів у неволі складається з трьох основних умов: влаштування клітки; складання раціону, близького до живлення на волі; догляд що забезпечує збереження здоров'я.

Кожна клітка повинна мати подвійне дно (зовнішнє нерухоме і внутрішнє висувне) і бортики, які запобігають засміченню кімнати. Годівничка повинна обов'язково висуватися, щоб було зручно насипати в неї корм і чистити її. У клітці укріплюються дерев'яні жердочки різного діаметра (10-15 мм). Їх потрібно розташувати так, щоб птахи не забруднювали своїми екскрементами годівницю і поїлку. Поїлка повинна бути достатньо широкою і стійкою. Для купання птахам ставлять ванночку з водою, яку прибирають після того, як пташка викупалася.

Чистота – основна умова успішного догляду за птахами. Існує два способи утримання настилу у клітці: посипати його піском або класти на нього папір. Міняти пісок треба влітку 2 рази на тиждень, а взимку 1 раз на тиждень, папір треба міняти щодня.

Птахи не бояться шуму, але бояться різких рухів. Тому слід привчити дітей підходити до клітки спокійно, рухатися плавно, неквапливо,

Не можна брати птахів у руки, крім того випадку, коли це буде конче потрібно. Здійснюючи один раз на місяць генеральне прибирання кліток, птахів переводять у нове приміщення, щільно поєднавши відкриті дверцята обох кліток.

Утримання ссавців у кутку природи

Із ссавців у кутку природи утримують тих, що добре розмножуються в умовах неволі. Представниками їх є морська свинка та хом'ячок, що належать до ряду гризунів.

Морська свинка походить з Південної Америки, де була одомашнена ще інками. Звірка вирощували на м'ясо і заради забави. В Європу морська свинка була завезена близько 400 років тому «з-за моря», тому спочатку стала називатися заморською, а потім просто морською свинкою.

На батьківщині вони живуть невеликими групами серед трави і кущів, де споруджують нори. Природне їхнє забарвлення – коричнево-буре, сіре. Від цих форм виведені білі, чорні, золотисті, двоколірні і триколірні звірки.

Морські свинки невибагливі, вони не кусаються. Приміщення для них зробити неважко. Морська свинка не може ні стрибати, ні лазити, тому будь-який великий ящик, стінки якого не нижчі 30-35 см, може бути для неї житлом. На дно насипають тирсу, ставлять хатку, де свинки люблять ховатися.

Годують цих гризунів свіжою травою, сіном, морквою, буряком, вівсом, молочними продуктами, хлібом, дають також кускову сіль, крейду, вапно. Воду свинки не п'ють, бо отримують її з кормів.

При хорошому догляді свинки живуть 10 і більше років і стають зовсім ручними.

Хом'ячки золотистий, або сирійський, і джунгарський.

Золотистий, або сирійський, хом'ячок розповсюджений у Передній Азії, на Балканах, у Туреччині, Ірані. Населяє він передгірні степові ландшафти, лучні степи, посіви. Основу його живлення становлять насіння, зелені пагони рослин. Активний уночі і в присмерковий час. Хом'ячки риють нори до 2 м завглибшки, на зиму роблять запаси.

Обидва гризуни приємні і добре живуть у неволі. Утримують їх у металевих клітках з товстого дроту, в які ставлять невеличкий будиночок і кладуть матеріал для гнізда (вату, м'які шматочки тканини, тирсу), з якого хом'ячок влаштовує гніздо. Поруч з гніздом він влаштовує комірку, в якій збирає запаси продуктів. В одному з кутків клітки розміщує туалет. В клітку добре поставити бігове колесо, щоб задовольнити рухову активність звірків, яка особливо виявляється у присмерковий час.

Як і інші гризуни, хом'ячки живляться зернами рослин, овочами, у неволі їдять булку і п'ють молоко. Особливістю цього звірка є досить місткі защічні мішки. В них хом'ячок, коли він ситий, набиває зерно і переносить у комірку. Його щоки при цьому надуваються і мордочка набуває забавного вигляду.

При утриманні пари хом'ячків у них 2-3 рази на рік з'являється потомство по 6-10 відразу. Перед появою малят самця відсаджують, а самку не турбують, бо вона може загризти дитинчат. Годувати її в цей час треба краще, давати молоко. Хом'ячата народжуються сліпими, голими, безпомічними. Проте приблизно через 3 тижні можна побачити, як з пухнастого гнізда виглядають мордочки маленьких хом'ячків, а потім вони виповзають з гнізда і живляться коло годівниці разом з матір'ю, від якої відрізняються лише більш світлим забарвленням. Живуть тварини близько 3 років.

Клітку з хом'ячком не можна ставити на світлі. Більшу частину дня він сидить у своєму гнізді, так що з підстилки видно тільки його голівку, або спить, згорнувшись, як кулька. Проте варто відкрити дверці клітки, і хом'ячок прокидається, позіхає, широко відкриваючи свій рожевий ротик і, перевалюючись, іде за частуванням. Молодий хом'ячок швидко стає ручним і, як правило, не кусає. Якщо його раптово потривожити, він, захищаючись, може прокусити палець. Про це слід пам'ятати під час догляду за звірком.

5. Тимчасові мешканці куточка природи.

Спостереження під час екскурсій і прогулянок має епізодичний характер. У деяких випадках їх доцільно продовжити в кутку природи

протягом кількох днів, повернувши потім тварин у місця їхнього постійного мешкання.

Цікавим об'єктом для спостережень може бути псевдокінська п'явка, яка часто зустрічається під час прогулянок на водойму. Майже всі бояться п'явок, і навколо цих тварин створюється багато легенд, яким можна дати правильне тлумачення, простеживши за ними кілька днів. Розміщують тварину у банці з водою, на дно якої кладуть камінець і гілочку елодеї або якоїсь іншої рослини. Банку зверху закривають кришкою з маленькими отворами. Якщо цього не зробити, п'явки легко виповзуть.

Кілька днів в акваріумі можна потримати рака. Годують його маленьким шматочком м'яса, який спускають на дротику. Цікаво спостерігати за рухами рака, за тим, як він споживає корм, тощо. Кількість води в акваріумі повинна бути невелика – це сприяє поверхневому насиченню води киснем.

Найбільш поширеними тимчасовими мешканцями кутка природи є комахи. Розміщують їх в інсектаріях або садках, де вони перебувають протягом кількох днів.

Інсектаріями для наземних комах (жуків, коників, гусені) можуть бути різні банки, старий акваріум, ящик з передньою стінкою із скла. Можна виготовити інсектарій з прозорої плівки. Зверху він має бути прикритий плівкою.

Внутрішнє влаштування інсектарію нескладне. На його дно треба насипати піску, посадити кілька кущиків трави, іноді покласти камінець, черепок. Трава повинна бути свіжою, тому її треба поливати, обприскувати. Розміщувати садок треба трохи далі від яскравого сонячного світла.

Яких же комах можна утримувати в інсектарії? Тимчасовими мешканцями кутка природи можуть бути коники, цвіркуни, попелиці разом з личинками сонечка, клоп-солдатик, бронзівка, турун, мурашки тощо.

Коників годують як рослинною (колосок пшениці з зерном, шматочок моркви, яблука, листок салату), так і тваринною їжею (дрібними комахами). Садок уранці треба обприскувати водою. Краплини її коники

злизують з трави і скла. Якщо утримувати самців коників, то в ясну погоду можна слухати їхній спів.

Не менш цікавим об'єктом є цвіркун. Їсть він листки салату, інші ніжні рослини, а також зерна рослин. Самці цвіркунів, як і коники, співають, видаючи мелодійний, не такий гучний, як у коників, звук.

Личинок сонечка найлегше знайти на рослині, ураженій попелицями. Таку гілку зрізають і ставлять в інсектарій у маленьку пляшечку з водою. Діти переконуються, як швидко личинки очищають рослину від попелиць.

Клопів-солдатики годують в інсектарії насінням рослин. Навесні солдатики з задоволенням висмоктують горішки липи.

Туруни легко розправляються з досить великою здобиччю, наприклад з гусінню, голими слизняками. Час від часу інсектарій слід збризкувати водою. Краплини води туруни охоче злизують. Під час спостережень увагу дітей звертають на тонкі і сильні ноги туруна, добре пристосовані до бігання. Небагато жуків можуть так швидко пересуватися по землі, як туруни.

Бронзівку треба посадити у інсектарій на гілку шипшини або таволги. Проте годувати її можна не тільки квітками. Ці ласуни охоче ссуть змочений водою цукор, фруктові цукерки, гризуть шматочки яблук. Увагу дітей слід звернути на те, що ноги бронзівки зовсім не схожі на легкі і сильні ноги турунів. У бронзівки вони криві, короткі і шипуваті. Вони пристосовані до лазіння по суцвіттях і віночках квітів. В інсектарії ці гарні жуки найчастіше сидять на квітах. Особливо активні вони у сонячну погоду.

Влітку, коли частина об'єктів кутка природи переноситься на веранду, доцільно влаштувати формікарій – приміщення для утримання мурашок. Зі способом життя мурашок дітям ознайомитися під час спостережень не просто – мурашник схований більшою частиною під землею. Ось як пропонує влаштувати формікарій ентомолог М. Плавильщиков.

Беруть банку, в яку вкладають дерев'яний циліндр, зміцнюючи його розпірками. Розмір циліндра повинен бути на 5-6 см менший, ніж внутрішній діаметр банки, а висота на одну третину менша, ніж висота

банки. В дерев'яний циліндр вбивають палочку завтовшки як палець і завдовжки як висота банки.

Мурашник розміщують у проміжку між дерев'яним циліндром і стінками банки. Цей проміжок вузький (2-3 см завширки), і за життям мурашок буде легко спостерігати. Щоб мурашки не ровповзалися, верхню частину стінки зсередини змащують тонким і рівним шаром будь-якого жиру. Змазку треба поновлювати і стежити за тим, щоб вона не засмічувалася землею. Роблять її вже після засипання банки мурашником (субстрат, мурашки, личинки).

У банці мурашкам надто тісно. Тому поруч влаштовують вигул. Для цього служить дощечка із скляним парканом 6-8 см заввишки. На дно насипають пісок, а від банки-мурашника (від верхівки палочки, вбитої в циліндр) перекидають місток з тасьми або вузької смужки фанери. Зсередини стінки скляного паркана змащують жиром.

Годують мурашок на вигулі комахами, цукровим сиропом, крихітками м'яса.

Жука-плавунця і водолюба розміщують в окремих акваріумах. Годують плавунця мотилем, скобленим м'ясом. Водолюб живиться рослинами. Спостерігаючи за жуками, слід звернути увагу дітей на те, як спливає плавунець, виставляючи з води кінець черевця (набирає повітря). Водолюб же наближує до поверхні води голову. Через вусики повітря потрапляє у трахеї. По-різному ці жуки пересуваються у воді. Плавунець швидко гребе одразу задніми ніжками, а водолюб перебирає ніжками. Мчати, швидко міняти напрямок руху він не може. Плавунець – хижак. Він кидається на живу жертву, наздоганяє її. Основна ж їжа водолюба - рослини.

З представників двокрилих у кутку природи можна спостерігати з дітьми за личинками комарів – мотилем і коретрою. Помістивши їх у банку з водою, слід показати дітям спосіб їх пересування, наголосити на їх значення у природі.

Під час утримання тимчасових мешканців у кутку природи слід створювати для них близькі до природних умови, забезпечувати природними кормами, враховуючи конкретний характер мислення дітей і потребу формування у них реалістичних уявлень.

Тимчасовими мешканцями кутка природи можуть бути деякі земноводні (тритони, жаби) і плазуни (ящірка, черепаха). Тритонів влаштовують в акваріумі з піском на дні і посадженими водяними рослинами – елодеєю або перистолисником.

Жаб, ящірок і черепах утримують у тераріумах. Обладнують їх найчастіше із старих акваріумів, імітуючи природне середовище, в якому жила тварина. Зверху накривають кришкою з дрібною сіткою.

Для жаб тераріум створюють за типом болота. На дно насипають ґрунт або непромитий пісок, садять кілька кущиків трави або ж зелених гілочок традесканції. В певному місці влаштовуються укриття для тварини – корч, пеньок і водойма (широка пласка мисочка, яка вкопується в ґрунт).

Маленьку болотяну черепаху також утримують в тераріумі за типом болота. Годують її мотилем, червами. Слід пам'ятати, що корм вона бере лише у воді і без неї не може проковтнути їжі. Нерухому їжу вона не бере. З дітьми цікаво розглянути її панцир, показати, як вона ховає під щит голову, ноги і хвіст. Розгляпути її темні, покриті м'якою шкірою ноги, гострі кігті, перетинку між пальцями. Посадивши ненадовго черепаху у таз з теплою водою, можна показати, як вона плаває у воді, сильно загрибаючи лапами. Хвіст, як руль, допомагає їй спрямовувати рух.

Для ящірок тераріум обладнують за типом сухих лук: кілька кущиків трави, купка камінців. Водойма ящіркам не потрібна. Воду вони споживають у вигляді роси, тому рослини і камінці слід час від часу збризкувати водою. Крапельки на склі і листках ящірки будуть злизувати своїм рухливим язичком.

Ставити тераріум треба на світлому сонячному місці. Годують ящірок живими комахами та їх личинками, мухами, кобилками, їжу дають у той час, коли сонце добре освітлює тераріум і ящірка діяльна. Дуже цікаво з дітьми поспостерігати моменти полювання, коли ящірка помічає муху, що повзе по стінці, підповзає до неї, робить різкий рух головою і хапає здобич.

Тимчасових мешканців кутка природи діти можуть приносити з цільових прогулянок, екскурсій. Можна залучати до поповнення кутка

природи і батьків. Утримання розповсюджених тварин місцевого краю в кутку природи, спостереження за ними допоможуть краще пізнати їх, виробити певне ставлення. Тижня перебування в кутку природи достатньо для спостережень, цікавого спілкування. Після цього тварину треба повернути у природне середовище. Вихователь повинен переконати дітей, що тваринам, які живуть у нашій природі, найкраще на волі. Під час цільових прогулянок тварин випускають у найбільш сприятливі і безпечні для них умови, наголошуючи на тому, яких саме умов потребує та чи інша тварина, де їй буде добре.

Тема 4. Ділянка ЗДО. Вимоги до її озеленення

План

1. Навчально-виховне значення ділянки ЗДО.
2. Структурні компоненти та планування ділянки ЗДО.
3. Вимоги до озеленення ділянки.
4. Квітники на ділянці.
5. Город на ділянці.
6. Плодовий сад на ділянці ЗДО.

Література

1. Гібнер Т.В. Формування у дітей дошкільного віку природничих знань у процесі ознайомлення з рослинним світом на ділянці закладу дошкільної освіти. *Біологічні дослідження 2020: Збірник наукових праць*. Житомир: 2020. С. 441-443.
2. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 22-23.
3. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
4. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище ЗДО. К.: Світич. 2010. с. 135
5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

1. Навчально-виховне значення ділянки ЗДО.

Ділянка дитячого садка є найближчим природнім оточенням для дітей дошкільного віку. На ділянці організується різноманітна діяльність дошкільників – пізнавальна, ігрова, трудова. Правильна її організація, має великий вплив на розвиток всіх сторін особистості дитини.

Значення ділянки для проведення навчально-виховної роботи полягає в тому, що:

1) Діти знайомляться з різноманітними деревами, кущами, плодовими, городніми, декоративними рослинами, особливості їхнього життя, зміни в різні пори року, їхнє значення для людини.

2) На ділянці діти знайомляться із світом тварин – різноманітними комахами, птахами, деякими свійськими тваринами.

3) У процесі пізнання цих об'єктів дітей знайомлять з залежністю життя рослин, тварин від зміни умов (підживлені рослини краще ростуть). Нагромадження такого досвіду сприяє розумінню зв'язків і залежностей у природі.

4) Ділянка дитячого садка – сприятливе середовище для розвитку мови і мислення дітей.

5) Важлива умова здійснення сенсорного виховання.

6) На ділянці здійснюється розвиток спостережливості, діти оволодівають прийомами аналізу, навчаються порівнювати, виділяти суттєве.

7) Важлива умова вирішення екологічного виховання.

8) Організовується праця дітей на городі, квітнику, а це – важлива умова формування любові до праці, трудових навичок.

9) Гарно озеленена ділянка дитячого садка – це те місце, де діти дістають естетичні враження від спілкування з природою.

10) Добре озеленена ділянка створює сприятливі умови для фізичного розвитку дітей.

2. Структурні компоненти та планування ділянки ЗДО.

Розмір ділянки залежить від типу дошкільного закладу. В яслах-садках на 100 місць відводиться до 40 м.кв. на одне місце; на 140-320 місць – 35м.кв., 560-640 місць – 30м.кв. на одне місце. Ця норма площі включає розміщення основного і допоміжних приміщень, під'їзних

шляхів, групових майданчиків тощо. В умовах, коли площа для дитячого садка виділяється в районі реконструкції, вона може бути зменшена на 25 %. При будівництві дитячого садка в умовах складного рельєфу площа ділянки зменшується на 15 %. Ділянки дитячих садків у великих містах, де є всі види благоустрою, менші, ніж ділянки сільських дитячих садків, за рахунок скорочення площ для господарського подвір'я. В санаторних дитячих садках площа на одне місце збільшується до 100 м.кв. Зелені насадження в таких випадках займають 60–70 % усієї площі.

На ділянці дитячого садка виділяються такі структурні компоненти:

1. *Групові майданчики з газонами.* Майданчики повинні мати садове покриття (відсів щебеню), асфальтоване покриття на дитячих ділянках не допускається. Середина майданчика має бути вільною від обладнання, оскільки на майданчику проводяться рухливі ігри, розваги. По краях майданчика слід розташовувати тіньовий навіс, пісочники, обладнання для ігор з водою тощо.

2. *Фізкультурний майданчик.* Половина майданчика повинна мати садове покриття, а половина засіватися сумішшю газонних трав. Фізкультурне обладнання розташовується по краях майданчика.

3. *Майданчик для утримання дрібних свійських тварин.* Розташовують його переважно біля господарського подвір'я. Він обладнується клітками і вольєрами для утримання дрібних свійських тварин.

4. *Квітники* – спільні для дитячого садка, і квітники на групових ділянках.

5. *Дитячий город.* Він планується з розрахунку не менше 0,5 м² на одну дитину. Оптимальний розмір площі городу – 1,5 м² на дитину.

6. *Сад і ягідник.* Його площа залежить від загальної площі дитячого закладу, але важливо, щоб там були посаджені основні плодові дерева і кущі.

7. *Майданчик для вивчення правил вуличного руху.*

8. *Кільцева дорога* для їзди на дитячих велосипедах. Вона не повинна перетинати групові ділянки.

9. *Господарське подвір'я*, де розташовуються сарай, овочесховище і під'їзні шляхи для вантажних машин.

10. *Плескальний басейн*. На майданчику дитячого садка розташовуються малі архітектурні форми – перголи, фонтани, тіньові грибки. Вздовж доріжок розміщуються лави.

Таким чином, ділянка закладу дошкільної освіти має бути обладнан згідно педагогічних та гігієнічних вимог та мати різні осередки.

3. Вимоги до озеленення ділянки.

Озеленення ділянки дитячого садка має велике значення для створення сприятливих умов для перебування там дітей та ознайомлення їх з природою. У зв'язку з цим до озеленення ділянки дитячого садка висуваються певні гігієнічні і педагогічні вимоги.

Гігієнічні вимоги

1. Під час озеленення ділянки не повинен порушуватися режим сонячної радіації: дерева не повинні затінити більше половини групових і фізкультурних майданчиків. Дерева і кущі не повинні перешкоджати доступу сонячних променів у приміщення.

2. Озеленення не повинно порушувати режиму провітрювання ділянки.

3. На ділянці дитячого садка не повинно бути рослин, які могли б негативно впливати на здоров'я дітей: отруйних, тих, що засмічують ділянку, мають великі колючки. Через це на ділянці не слід висаджувати, наприклад, тис ягідний (отруйний), жіночі екземпляри тополі, які в період розповсюдження насіння можуть подразнювати дихальні шляхи.

Педагогічні вимоги

1. Озеленення ділянки повинно забезпечувати виконання завдань програми по ознайомленню дошкільників з природою. Дослідженням Т. Ковальчук доведено, що добре озеленені ділянки (різноманітність дерев, кущів, трав'янистих декоративних рослин) впливають на якість знань дітей про природу і ставлення до неї. Там, де флористичний склад ділянки бідний, набагато нижчі показники.

2. Озеленення ділянки повинно забезпечити зміну вражень у дітей, а отже, воно повинно бути флористично різноманітним, з безперервними періодами цвітіння рослин. Чим більш різноманітний склад рослин, тварин на ділянці, тим більше можливостей у вихователя для подання

нової інформації і формування пізнавальних інтересів дітей, позитивного ставлення дошкільників до об'єктів природи.

4. Квітники на ділянці.

Особливої привабливості ділянкам дитячих садків надають декоративні квітникові рослини. Значення квітника на ділянці ЗДО для проведення навчально-виховної роботи по ознайомленню дітей з природою.

1. Дають багатий матеріал для проведення різноманітних спостережень, організації праці, виховання дійового ставлення до створення краси.

2. Гарний квітник – умова для виховання дбайливого ставлення до створеної краси. Особливо цінні спостереження естетичного плану, спостереження за повним циклом розвитку рослини від насіння до насіння, за ростом і розвитком рослин залежно від умов середовища, за діяльністю комах-запилувачів тощо.

Планування квітника.

Залежить від наявної площі ЗДО. У дитячому садку квітники розташовуються у парадній частині (біля центрального входу), навколо основного приміщення і на групових ділянках.

Квітники на групових майданчиках особливо важливо створювати для організації самостійних спостережень дітей.

Форми квітників у дитячому садку можуть бути різноманітними і залежать від наявності площі. (діаметр 70 см. до середини клумби). Для групових майданчиків найбільш раціональною формою є вузька рабатка, яка дозволяє зручно розмістити дітей під час посіву насіння, саджання розсади, догляду за квітником. Привабливою формою влаштування квітників є міксбордери, які можуть мати примхливі форми і гарно вписуватися у зелений килим газонів. Доріжки завдовжки 1,5 м з трохи опуклою серединою, посипані або засіяні сумішшю трав.

Біля центрального входу гарно виглядатиме стрічковий квітник на фоні партерного газону. Використовуються й інші форми.

Квітково-декоративні рослини: розміщення багаторічних, дворічних і однорічних рослин. Основною умовою створення квітника в

дитячому садку є безперервність цвітіння, що досягається відповідним підбором одно-, дво- і багаторічних квітникових рослин. Для квітника підбирають рослини, які не потребують складного догляду. Важливо під час створення квітників урахувувати висоту рослин, кольорову гаму. Переважна більшість квітникових рослин світлолюбна, тому квітники треба розташовувати на добре освітлених ділянках. Фоновими квітковими рослинами в дитячих садках повинні бути багаторічні рослини. Багаторічні рослини. Цінність їх полягає в тому, що вони рано починають розвиватися, створюючи цим передумови для організації праці і спостережень з дітьми.

Багаторічні рослини потребують піклування не тільки навесні і влітку, але й восени (укриття примул, монарди, хризантем), а також узимку (боятися витоптування), а це дозволяє вихователю-знайомити дітей з умовами розвитку рослин, формувати уважне, дбайливе ставлення до наших зелених друзів.

Рекомендується в ЗДО мати такі багаторічні рослини: півонія, нарцис, тюльпан, крокус, рябчик, гіацинт, ірис, мак, купальниця, королиця, ромашка, люпин, лілійник, хризантема, айстра.

Дворічні квітникові рослини на перший рік після сівби здебільшого утворюють розетку листків і кілька квіток, а повністю розцвітають і дають насіння лише на другий рік. До них належать братки, незабудки, стокротки, наперстянки, дзвоники, гвоздики турецькі (барбатуси), мальви. Розмножують їх насінням, яке висівають у липні-серпні на спеціальні грядки. Рано восени переносять їх на постійне місце, де вони і зимують.

Досить різноманітні однорічні рослини додадуть квітникам завершеності. Їх можна підсаджувати на місце багаторічників, цвітіння яких уже закінчилося (на місце цибулинних рослин – крокусів, тюльпанів тощо); цікаво створювати стрічкові квітники, підбираючи кольорову гаму з блакитного (агератум), жовтого (чорнобривці) і червоного (сальвії) кольорів. До однорічних рослин належать: агератум, айстра, бальзамін, вербена, жоржина (однорічна – «веселі хлоп'ята»), запашний горошок, календула, космея, настурція, петунія, сальвія, тагетес (чорнобривці), цинія (майорці), флокси однорічні. З них алісум, лобелію часто використовують як бордюрні рослини, а іпомею,

запашний горошок та квасоллю багатовікову – для вертикального озеленення.

Однорічні рослини розмножують насінням, яке здебільшого висівають у квітник. Проте, щоб прискорити цвітіння, доцільно з дітьми виростити розсаду у кутку природи, яку вони потім висаджують у квітники.

Догляд за квітниковими декоративними рослинами включає перш за все підготовку ґрунту. Його, як правило, удобрюють і перекопують восени. Органічні добрива краще вносити у вигляді перегною або компосту з розрахунку 6-8 кг/м². Своєчасне поливання, прополювання є складовими догляду, які забезпечать хороший розвиток рослин. Протягом цілого року квітник – це місце постійних спостережень і праці дітей.

Навесні – це розглядання і висівання насіння однорічних рослин, спостереження за їхнім розвитком, сходами багаторічних рослин, розвитком дворічних рослин; підживлення їх, розмноження, спостереження за цвітінням, за появою перших комах-запилювачів, висаджування розсади однорічних квітникових рослин.

Влітку – поливання, обрізування квіток, що відцвіли (якщо немає потреби вирощувати насіння), підживлення, прополювання, спостереження за красою цвітіння.

Восени – збирання насіння, обрізування засохлих пагонів, висаджування цибулин, пересаджування, розмноження багаторічних рослин, укриття на зиму, спостереження за своєрідністю осіннього цвітіння.

Взимку – спостереження за квітниковими рослинами, що зимують із зеленими листками (братками, стокротками, примулами, білими ліліями). Протягом цілого року квітникові рослини дають багатий матеріал для різноманітних дидактичних ігор дітей, бесід тощо.

5. Город на ділянці.

Обов'язковою умовою планування ділянки дошкільного закладу є створення городу і саду. Значення городу на ділянці:

1. Ознайомлення дітей з культурними рослинами;
2. Формування трудових навичок;
3. Інтерес до сільськогосподарської праці;

4. У процесі спостережень і праці, зв'язаної з доглядом за городніми та садовими рослинами, розширюється коло знань дітей, формуються мова і мислення;

5. Це створює сприятливі передумови для сенсорного і естетичного розвитку дітей;

6. Посильна праця дітей на городі сприяє фізичному розвитку.

Влаштування городу.

Залежно від розмірів ділянки дошкільного закладу під город відводиться площа з розрахунку 1,5 м² на дитину (оптимальна) і 0,5 м² (мінімальна) площа. Вона повинна добре освітлюватися сонцем.

Залежно від умов ділянки дошкільного закладу город може бути спланований по-різному, проте доцільно витримати такі розміри грядок і доріжок: грядки – 2,5-3 м завдовжки, що дозволяє розмістити по обидва боки всю групу дітей, і 70-80 см завширшки, що дає змогу дітям дістати до середини грядки під час саджання рослин і догляду за ними; доріжки – 50-60 см завширшки, щоб діти, присівши навпочіпки під час розглядання рослин або догляду за ними, не пошкодили ті рослини, які знаходяться на сусідній грядці. Ширина головної доріжки повинна становити 1 м, що дозволяє використовувати під час підвезення ґрунту тачки, носилки тощо.

Важливо зробити город привабливим, мальовничим. Плетений тин, декоративні горщики, що насаджені на кілки, колодязь з журавлем (встановлена за зрубом бочка з водою не повинна перевищувати 60–70 см заввишки) – всі ці елементи оформлення разом з квітучими соняшниками, стрункою кукурудзою, розлогими стеблами гарбузів створюють національний колорит, мальовничість.

Овочеві культури, які рекомендують вирощувати на городі. На городі дитячого садка висаджують рослини, що належать до найбільш поширених родин.

До родини Хрестоцвітні належать: редиска, редька, капуста, ріпа. Всі ці рослини холодостійкі, вологолюбні, потребують родючого ґрунту.

До родини Пасльонові – помідори, баклажани, перець, картопля. Всі ці рослини люблять тепло, хороше освітлення.

До родини Гарбузові – огірки, гарбузи, кабачки, дині, кавуни. Для розвитку цих рослин потрібні однакові теплові умови.

До родини Зонтичні – морква, петрушка, кріп. В основному це холодостійкі рослини.

До родини Лободові – столові буряки і шпинат.

До родини Бобові – горох, квасоля.

До родини Лілійні – цибуля, часник.

З наведеного переліку рослин зрозуміло, що їх можна поділити на холодостійкі і теплолюбні. До найбільш холодостійких належать горох, петрушка, цибуля, часник, капуста, редька, редиска, морква. До теплолюбних належать огірки, помідори, квасоля, кавуни, дині.

Знання про потребу рослин у теплі слід враховувати під час визначення строків садіння. Всі городні рослини потребують достатнього освітлення. Важливою умовою для розвитку городніх рослин є наявність поживного ґрунту. Основним фактором підвищення родючості ґрунту є систематичне внесення гною, торфокомпостів та інших органічних добрив.

6. Плодовий сад на ділянці ЗДО

Розміщення плодово-ягідних кущів і дерев на ділянці.

Обов'язковим елементом ділянки дитячого садка є сад. Для нього відводять відкрите сонячне місце. Якщо розмір ділянки дитячого садка не дозволяє розмістити сад на окремій території, плодови дерева і кущі висаджують поодинокі на групових ділянках. Наявність на ділянці плодових дерев, кущів дає змогу знайомити дітей з їхнім зовнішнім виглядом, цвітінням, плодами, значенням їх для людини. Своєрідна краса плодових дерев, кущів у різні фази розвитку дає багатий матеріал для естетичного розвитку дітей. Діти залучаються до доступних робіт у саду (розпушування пристовбурних кругів, збирання ягід тощо).

Плодово-ягідні кущі на ділянці в ЗДО.

Для плодового саду дитячого садка найкраще вибрати карликові дерева. Їх перевага в тому, що вони не мають великих розмірів, швидше вступають у фазу плодоносіння. До того ж плоди їх крупніші, ніж у сильнорослих плодових дерев. Під час добору плодових дерев слід

враховувати їхню зимостійкість, пристосованість сорту для даної зони, стійкість до захворювань. Якщо площа саду обмежена і можна посадити лише по одному екземпляру яблунь і груш, слід обрати літні сорти, найбільш популярні яблуню Паперівку, грушу Лимонку. При наявності більшої площі доцільно мати і осінні сорти з яскравим забарвленням плодів: яблуні «Слава переможцям», Пепінку золотисту і грушу Десертну. Із кісточкових найчастіше висаджують вишню, сливу, абрикос, персик.

Посадка саду і догляд за ним. Під час планування і посадки саду враховують, що відстань між сильнорослими яблунями і грушами повинна становити 6-7 м, а між кісточковими – 4 м. Якщо висаджують карликові яблуні і груші, – відстань може бути скорочена до 4-5 м, а між кущами смородини, агрусу вона повинна становити 1-1,5 м, суницю висаджують на відстані 25-30 см. Посадку саду можна проводити як восени, так і навесні.

Перш ніж придбати саджанці, готують ями. Розмір їх залежить від розміру коріння саджанця. Ями для яблунь, груш мають бути 80 см - 1 м завширшки і 60-80 см завглибшки. Верхній і нижній шари ґрунту, який виймають з ями, складають на протилежні сторони. Коли яма готова, на дно насипають конусом верхній, найбільш поживний шар ґрунту і розправляють на ньому коріння. При цьому стежать за тим, щоб коренева шийка саджанця не була нижча від рівня ґрунту. Поживною землею засипають корінь, а нижнім шаром засипають яму зверху, залишаючи обов'язково лунку для поливання. Якщо ґрунт недостатньо родючий, потрібно внести органічні і мінеральні добрива.

Важливо правильно підготувати саджанець для посадки. Найкраще придбати саджанець у контейнері. За добу перед посадкою саджанець уміщують у суміш води і глини.

Для кущів готують яму. 50 см у діаметрі і 30-40 см завглибшки, яку засипають поживним ґрунтом.

Після закінчення посадки дерева і кущі слід добре полити водою, щоб не утворювалося повітряних порожнин між корінням і ґрунтом.

Догляд за садом та ділянкою. Хороший розвиток плодових дерев і кущів залежить від догляду.

Восени залежно від кількості опадів сад поливають. На 1 м² виливають до 15 відер води. Дерева і кущі підживлюють органічними добривами. У кущів малини, смородини, агрусу вирізають старі або пошкоджені гілки.

Узимку разом з дітьми підгортають сніг під дерева, кущі. Розвішують годівниці для птахів і щоденно насипають у них корм. З участю батьків проводять обрізування дерев, знімають зимові гнізда білана жилкуватого, золотогоуза.

Навесні разом з дітьми розпушують пристовбурні круги. Якщо запас осінньо-зимової вологи недостатній, – поливають дерева. Грядку з суницями очищають від старого листя, розпушують ґрунт.

Влітку для посилення росту і формування зав'язі у рослин землю удобрюють.

Тема 5. Екологічна стежинка як розвивальне природне середовище

План

1. Поняття «екологічна стежинка», мета та завдання її створення.
2. Етапи створення екологічної стежини.
3. Створення станцій на екологічній стежині.

Література

1. Гібнер Т.В. Формування у дітей дошкільного віку природничих знань у процесі ознайомлення з рослинним світом на ділянці закладу дошкільної освіти. *Біологічні дослідження 2020: Збірник наукових праць*. Житомир: 2020. С. 441-443.
2. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 22-23.
3. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд. С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 168 с.

4. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище ЗДО. К.: Світич. 2010. с. 135.

1. Поняття «екологічна стежинка», мета та завдання її створення.

Ефективною формою організації занять з довкілля в умовах закладу дошкільної освіти є екологічні стежини, що являють собою завчасно визначений маршрут по певній місцевості, на якому розташовані різні групи природних об'єктів (рослин, водойм, пам'яток природи і т. д.).

Основна мета екологічної стежини – ознайомлення і вивчення об'єктів природи, встановлення зв'язків окремих компонентів природи між собою та визначення їх стану.

Стратегічними завданнями створення екологічної стежини в умовах ЗДО є формування у дошкільника екологічної свідомості та культури; ознайомлення з об'єктами природи; набуття навичок самостійного спостереження, вміння орієнтуватися в природі; розробка і проведення теоретичних і практичних 70 занять екологічного змісту; формування вміння розпізнавати рослини та тварини в природі; участь в природоохоронних заходах.

Фахівці дошкільної освіти рекомендують створювати екологічні стежини відповідно до змісту екологічного виховання дитини дошкільного віку, тобто стежина має містити декілька станцій: ознайомлення із рослинним світом, ознайомлення із тваринним світом, об'єкти природи (грунт, пісок, щебінка), наявність метеомайданчика, який має бути оснащений термометрами (на сонячній стороні та в затінку), гномоном, вітрячком-флюгером, стрічкою для визначення сили вітру, стійкою для вимірювання кількості опадів. У більшості ЗДО станції екологічних стежин називають в залежності від виду діяльності, яка буде організуватися на певній території або від видів рослин, які на ній знаходяться (наприклад: «Королівство первоцвітів», «Квіткова веселка» і т. д.).

Необхідно зазначити, що на території ЗДО екологічні стежини передбачають наявність невеликого саду та клумб різної форми і розміру (овальні, круглі, зіркоподібні). На клумбах діти не лише висаджують рослини та доглядають за ними, але й спостерігають за розкриттям

бутонів, цвітінням квітів, різноманітністю кольорів квіткових рослин; створенням та спостереженням за квітниковим годинником. Тому, завдяки такій формі роботи вихователь може організовувати спостереження дітей за розвитком листків та цвітінням дерев; дослідження поведінки дерев та кущів в різні пори року (зимова сплячка та прокидання дерев навесні); вивчення різних видів плодів, а також разом з дітьми доглядати за зимовими птахами (розміщувати шпаківні та підгодовувати птахів).

2. Етапи створення екологічної стежини.

Створення екологічної стежини відбувається такими етапами:

1. Визначення мети: знайомство дошкільнят з об'єктами живої і неживої природи; навчати встановлювати взаємозв'язки в природі; проводити природоохоронні заходи; формувати перші зачатки екологічної свідомості.

2. Вибір місця.

3. Розробка маршруту.

4. Виготовлення макету стежини.

5. Скласти паспорт на стежину.

6. Скласти маршрут екологічної стежини міста.

7. Розробити завдання екологічної стежини відчуттів.

3. Створення станцій на екологічній стежині.

Науковці пропонують вихователям розробляти станції екологічних стежин відповідно до органів чуття дитини. Основна мета – розвиток у дитини 5 відчуттів: зору, слуху, запаху, смаку, дотику в ході ознайомлення з навколишнім середовищем. Відповідно до розвитку відчуттів дитини створені станції на екологічній стежині, розглянемо детальніше.

1. Станція дотику. Передбачає наявність невеликої галявини з різним покриттям (цегла, хвоя, шишки, пісок), де дитина босоніж знайомиться з різними формами поверхні. Важливим елементом є наявність скрині з отворами для рук, де діти на дотик впізнають предмети що в ній знаходяться (кора, галька, шишки).

2. Зупинка для розвитку слуху. Центральне місце займають дві «Арфи»-штахетники довжиною в 3 метри на яких знаходяться звукові ряди з 8 труб, які з легкістю можна міняти місцями. Ударяючи полочками з різних матеріалів (залізо, дерево) чи іншими предметами утворюється звук різного тембру, сили і різної протяжності.

3. Садочок пахощів. Тут відбувається знайомство дитини з різними видами запахів. Так як єдиної класифікації запахів не існує, в ЗДО прийнято навчати дітей розпізнавати запахи квітів та плодів (квіткові: герань, гвоздика, троянда; плодово-фруктові: суниця, меліса, смородина; пряно-ароматичні: базилік, лаванда, материка; гірко-смолисті: полин, рута, деревій).

Таким чином, організація заняття з довкілля на екологічних стежинах дає можливість маленьким дослідникам поглибити свої знання з природи та застосувати їх на практиці під час проведення дослідів та експериментів в мінілабораторіях, на дослідницьких ділянках, метеомайданчиках.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ

Тема 1. Наочні методи ознайомлення дошкільників з природою

План

1. Загальна характеристика методів ознайомлення дошкільників з природою.
2. Спостереження – один із основних методів ознайомлення дошкільників з природою.
3. Демонстрування ілюстративного матеріалу.
4. Демонстрування технічних засобів навчання.
5. Моделювання як метод пізнання природи.

Література

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : СЛОВО, 2008. 408 с.
2. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
3. Лисенко Н. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25-26. С. 10-44.
4. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

1. Загальна характеристика методів ознайомлення дошкільників з природою.

Завдання програми дитячого садка по ознайомленню з природою здійснюються за допомогою різних методів. Суть методу полягає не тільки в тому, як доносить до дітей навчальні знання педагог, але й у тому, яка діяльність самих дітей. Отже, метод – це спосіб взаємозв'язаної

діяльності вихователя і дітей, спрямованої на найкраще засвоєння знань, набуття певних умінь і навичок, розвиток пізнавальної активності, самостійності і творчих можливостей дітей.

Способів пізнавальної діяльності, незважаючи на всю можливу різноманітність зовнішніх проявів дітей в ході навчання, можна виділити всього три, відповідно виділяють і три групи методів:

1) Пізнавальна діяльність дитини може бути за своєю суттю переважно сенсорною діяльністю (включати велику кількість перцептивних дій, співвіднесення об'єкта із сенсорними еталонами, вдосконалення відчуттів та сприймань тощо). Головною метою пізнавальної діяльності в цьому випадку є отримання дитиною певної інформації про об'єкт чи явище природи шляхом сприймання його. Методи, в яких переважає даний спосіб пізнавальної діяльності, називають наочними.

2) Пізнавальна діяльність може включати переважно внутрішні розумові дії, пов'язані із сприйманням вербальної інформації та втіленням у мові власних вражень від природи та знань, отриманих під час її сприймання. Із таким способом пізнавальної діяльності пов'язані методи, що називають словесними.

3) Пізнавальна діяльність може бути складовою частиною певної практичної діяльності дітей, пізнавальна мета підпорядковується практичній, часто сприймається дітьми як проміжна, допоміжна тощо, а в окремих випадках зовсім не усвідомлюється дитиною. Тоді говорять про практичні методи.

2. Спостереження – один із основних методів ознайомлення дошкільників з природою.

Проблемі спостережень, розвитку спостережливості приділялося багато уваги в дослідженнях різних педагогів. У педагогічній літературі спостереження розглядається як:

- 1) важливий психічний процес (Г. Люблінська, С. Рубінштейн);
- 2) вид пізнавальної навчальної діяльності (Б. Ананьєв);
- 3) метод навчання (Л. Занков, І. Лернер та ін.).

Ця різноманітність підходів свідчить про єдність розуміння спостереження як активної форми пізнання навколишнього світу, що має

на меті нагромадження фактів, початкових уявлень про об'єкти і явища, внаслідок чого воно може розглядатися як психічний процес, як пізнавальна діяльність і як метод навчання.

Є різні підходи до визначення самого процесу спостереження і розуміння його суті.

Деякі автори (Л. Занков, П. Рудик, А. Смирнов) розглядають спостереження як планомірне, більш або менш довготривале сприймання, що дає змогу простежити те чи інше явище, ті чи інші зміни, які відбуваються в об'єктах сприймання.

У результаті розвитку спостережень формується спостережливість сукупність особистих якостей і здібностей людини, яка передбачає вміння підмічати суттєве в навколишньому світі, правильно розпізнавати типові явища в тих чи інших ситуаціях, швидко орієнтуватися в різних ситуаціях. Вказуючи на важливість формування спостережливості у дітей, К. Ушинський зазначав, що якщо вчення має претензію на розвиток розуму у дітей, то воно повинно вправляти їх здатність до спостереження.

Методу спостереження належить особлива роль у пізнанні дітьми природи, оскільки він базується на чуттєвому сприйманні забезпечує живий контакт дітей з реальними об'єктами природи, в результаті чого у дітей формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи та зв'язки між ними. Участь мислення у сприйманні стимулює пізнавальний пошук дітей, сприяє зв'язку набутих чуттєвих образів з тими, що у дітей вже є, і допомагає виникненню власних суджень.

Спостереження за об'єктами природи сприяють розвитку мови дітей. К. Ушинський зазначав, що основа розуміння суто людської мови полягає в правильному логічному мисленні, а правильна логіка мислення виникає з правильних і точних спостережень.

У процесі спостережень розвиваються аналізатори: зір, дотик, слух, нюх, засвоюються сенсорні еталони.

Нові знання, що їх набувають діти, дають поштовх для розвитку пізнавальних інтересів.

Спілкування дітей з живою природою дає змогу успішно вирішувати завдання екологічного виховання через засвоєння дітьми доступних

їх розумінню залежності у природі, формування цінаїсних орієнтацій, ознайомлення з правилами природокористування.

Не можна переоцінити роль спостережень у формуванні любові до рідного краю, як однієї з основ національного дитячого садка, в естетичному вихованні, оскільки саме спостереження закладають його основу формують естетичні враження. Корисні спостереження і для фізичного розвитку дітей, бо найчастіше вони відбуваються на природі.

Спостереження у природі – складна пізнавальна діяльність дітей дошкільного віку.

Сучасними дослідженнями доведено, що спостереження зароджуються у молодших дошкільників під час продуктивної діяльності. Дитина, граючись у пісочнику, ліпить пасочки. Одна з них розсипається, бо пісок взято з незволоженого місця, інша – тримається. Це зосереджує увагу дитини, примушує її думати над тим, як досягти успіху.

Спостереження тісно пов'язані із словом. За допомогою слова повідомляється мета спостереження, вихователь керує розгляданням об'єктів природи, і досаить часто у слові фіксується результат спостереження (бесіди, розповіді про те, що діти бачили).

Спостереження не розвивається спонтанно. Воно потребує керівництва з боку вихователя: навчання прийомам раціонального обстеження, порівняння, виділення істотних залежностей, підведення до узагальнень, формування ставлення до об'єктів природи.

Протягом дошкільного віку відбувається ряд змін у цій діяльності. На перших етапах діти не здатні самостійно поставити мету спостереження. Це роблять дорослі, і мета найлегше сприймається дітьми під час діяльного ознайомлення із спостережуваними об'єктами. Поступово розвивається вміння сприймати і ставити мету спостереження поза зв'язком з продуктивною діяльністю як самостійне пізнавальне завдання. Основними мотивами спостереження стає інтерес до нових знань, а не просто потреба вирішення будь-якого практичного завдання.

Відбуваються зміни у характері обстеження предметів. Діти поступово оволодівають різноманітними раціональними способами сприймання. Змінюється характер обстеження предметів: від контактних способів обстеження дошкільники переходять до дистантних, від

практичних дій по зіставленню предметів і визначенню їх властивостей – до розумових дій. Розвивається і плановірність використання різних способів сприймання. Якщо спочатку план вноситься дорослими, то у подальшому у дітей формується здатність не тільки прийняти готовий план, але й самостійно спланувати своє спостереження.

Змінюється співвідношення включених у спостереження сенсорних та інтелектуальних процесів. Це виявляється в оволодінні дітьми новими видами спостережень, в яких посилюється значення мислення, інтерпретації того, що дитина сприймає.

Види спостережень у природі.

Спостереження в природі, що проводяться з дітьми дошкільного віку, класифікуються залежно від:

- а) тривалості (епізодичні, або короткочасні, і тривалі спостереження за розвитком, змінами об'єктів);
- б) дидактичної мети (первинні, повторні, заключні, порівняльні);
- в) способу організації (колективні та індивідуальні, планові і позапланові).

Епізодичні, або короткочасні, спостереження це, як правило, спостереження за тими об'єктами, явищами природи, які тривають недовго (веселка, злива тощо), або ж ті, до яких діти не можуть повертатися часто, (розглядання їжачка, черепахи, яких на короткий час приносять у дитячий садок). Частіше в дитячому садку мають місце *тривалі* спостереження, в яких простежуються наприклад, основні фази розвитку рослини в період цвітіння; утворення пуп'янків, їх розкриття, утворення плодів тощо.

Первинні спостереження мають на меті створити перше уявлення про найбільш характерні властивості об'єкта, дати дітям цілісне враження, яке повинно доповнюватися, закріплюватися, уточнюватися. Наприклад, після першого спостереження за рослиною мати-й-мачухи, яке проводиться у сонячну погоду, коли її квітки відкриті, слід провести повторне спостереження у похмуру погоду, коли квітки закриті, пониклі, наче сумують за сонцем, пояснити дітям, що ця рослина – живий барометр, по ній можна визначати погоду. Після відцвітання варто показати дітям насіння мати-й-мачухи, порівняти його з насінням

кульбаби, відмітити подібність у розповсюдженні, треба привернути увагу до листків, яких не було під час цвітіння рослини, дати змогу доторкнутися до верхньої і нижньої сторони листка, пригадати, чим корисна рослина, як до неї треба ставитися. Отже, *повторні* спостереження зв'язані з одержанням нової інформації про якість, зміни в об'єктах, які з'являються в процесі їх розвитку, з закріпленням раніше здобутих знань.

Заключні спостереження мають на меті дати повне уявлення про зміни, які відбулися у природі за відповідний проміжок часу (пори року). Такі спостереження найчастіше проводяться під час екскурсії. На них констатуються зміни, що вже настали і характерні для певної пори року. Наприклад восени – похолодання, – різний колір листя, зменшення кількості комах, птахів. Отже, мета заключних спостережень – дати відносно завершені знання про явища які відбуваються в природі за певний період.

У *порівняльних* спостереженнях прийом порівняння провідний і допомагає активізувати розумову діяльність дітей, спрямувати її на виділення суттєвих ознак, підведення до узагальнень, класифікації об'єктів природи. Такі спостереження найчастіше проводяться із старшими дошкільниками.

Спостереження можуть бути *колективними* (об'єднувати всю групу, проводитися підгрупами) та *індивідуальними*. Останні важливі не лише з точки зору вирівнювання знань дітей, які відстають у засвоєнні програми через різні причини, але й для задоволення зростаючих потреб у оволодінні новими знаннями інтелектуально обдарованих дітей. Ці діти, за спостереженнями автора, впливають на інших дітей своїм зацікавленим ставленням до явищ природи, поясненнями цих явищ під час самостійних спостережень.

Спостереження можуть бути *плановими* і *за ініціативою дітей*, тобто позапланові. Найчастіше вони характерні для тих дитячих колективів, де систематично і ґрунтовно проводяться планові спостереження і у дітей сформований високий рівень пізнавальних інтересів. Часом позапланові спостереження зумовлюються природними об'єктами та

явищами, наприклад метеорологічними явищами, які не можна передбачити заздалегідь.

Методика керівництва спостереженнями

Структура спостереження. Процес спостереження умовно поділяють на чотири етапи, кожний з яких служить досягненню загальної мети спостереження.

I етап – підготовчий. Мета його – викликати у дітей інтерес до об'єкта спостереження. Для цього використовується коротка бесіда, в якій з'ясовується, що діти вже знають про об'єкт спостереження, що дізнаються нового. Інколи для підготовки до сприймання об'єкта доцільно показати ілюстрацію або подивитися діафільм. Така робота з дітьми проводиться за день-два до початку спостереження.

II етап – початок спостереження. На ньому етапі важливо підтримати у дітей інтерес до об'єкта спостереження, зосередити їх увагу. З цією метою в групах молодшого дошкільного віку використовують сюрпризність появи об'єкта, несподіваність. Наприклад, в гості до дітей завітав Буратіно, він приніс велике яйце. Раптом з нього почувся писк. Вихователь знімає верхню частину шкаралупи, і діти бачать маленьке курчатко.

На цьому етапі вихователь ставить перед дітьми мету спостереження: «Зараз ми розглянемо його, і ви дізнаєтесь багато цікавого».

У групах старшого дошкільного віку найчастіше використовують загадку, яка вимагає певного розумового напруження і сприяє утриманню уваги дітей.

III етап – основний найтриваліший за часом. На початку спостереження 1-2 хв. слід надати дітям для мовчазного сприймання, щоб сформувався цілісний образ. Слово вихователя може бути націлене на сприймання естетичного вигляду об'єкта: «Подивіться, який він гарненький». Подальший розгляд об'єкта включає аналіз його особливостей та пристосування до навколишнього середовища, спільні ознаки з іншими об'єктами, взаємозв'язки з ними, з людиною тощо. В результаті проведення цього етапу у дітей повинні сформуватися точні уявлення про об'єкти природи.

IV етап – заключний. Мета його – підведення підсумків, закріплення тих нових знань, яких набули діти в процесі спостереження. В ході цього етапу важливо оцінити пізнавальну активність дітей.

Схема спостереження за об'єктами. Спостереження за будь-якими об'єктами природи не повинно бути стихійним, невпорядкованим. Після прийняття дітьми завдання, вихователь має керуватися певним планом, щоб домогтися більшої ефективності спостереження, комплексного виконання завдань ознайомлення дошкільників з природою.

Під час спостереження за явищами неживої природи доцільно скористатися такою схемою:

1. Оцінка краси, своєрідності явища природи.
2. Визначення доступних розумінню дітей причин явища.
3. Значення цього явища в житті природи, діяльності людини.

Наприклад, спостереження за перистими хмарами. «Подивіться, які сьогодні ніжні хмарки на голубому небі. Ви вже бачили коли-небудь такі? Хто знає, як вони називаються? До чого вони подібні? Чому їх назвали перистими? Чому люди милуються їх красою. Чи випадає з таких хмар дощ або сніг. Ці хмарки, пояснює вихователь, знаходяться дуже високо на небі. Хто з вас літав на літаку, той, напевно, знає, що на висоті дуже холодно і хмарки ці складаються з дрібнесеньких крижинок. Ви правильно помітили, що з таких хмарок не випадає сніг чи дощ. Люди милуються прозорим голубим небом з легкими, ніби пір'їни, хмарками, і художники малюють їх на шпалерах і тканинах».

Під час спостереження за явищами живої природи (рослин) доцільно дотримуватися такої схеми:

1. Оцінка естетичного вигляду і особливостей будови рослини.
2. Вимоги рослини до умов життя.
3. Значення рослини для природи і життя людини.
4. Інтерпретація сприйнятого у світлі знань дітей.

Розглянемо використання цієї схеми на прикладі спостереження за рослиною мати-й.-мачухи у старшій групі.

Зупинивши дітей біля рослини, що цвіте, вихователь пропонує їм уважно роздивитися рослину і пригадати, як вона називається. далі вихователь розповідає, що називають її мати-й.-мачуха, і запитує, чим

вона подобається дітям. Вислухавши відповіді дітей, вихователь розповідає, що квітка схожа на маленьке сонечко, яке наче тягнеться до великого Сонця. А на яку добре знайому вам рослину вона схожа? (На кульбабу). А як можна відрізнити рослини одну від одної? Обстежуючи рослину за допомогою дотикового, зорового, нюхового аналізаторів діти разом з вихователем відзначають, що стебло у мати-й-мачухи покрите маленькими лусочками, листків немає. У кульбаби стебло гладеньке, е листки. Чому ж мати-й-мачуха так рано розцвітає, може, хтось із вас знає? Це тому, що вона має таємниці. Хочете про них дізнатися? Таємничим голосом вихователь розповідає, що ще з минулого літа мати-й-мачуха запасає поживні речовини в своїх товстих кореневищах, неначе у комірках, а тому рано навесні, як тільки пригріє сонечко, вона першою розцвітає.

Є у мати-й-мачухи й інша таємниця, – продовжує вихователь. Чому вона називається мати-й-мачухою? Ось послухайте. Мине весна, і квітки відцвітуть. На початку літа виростуть листки. Знизу вони вкриті ніжним білим пухом. Доторкнешся – листочок теплий, лагідний, як мамині руки. А зверху листки гладенькі, холодні – це мачуха. Листками і квітками мати-й-мачухи лікуються від кашлю.

А зараз давайте подивимося, хто прилітає до квітів. Що бджілки шукають на квітках? Вони збирають з квітів мати-й-мачухи солодкий нектар і пилок. Ось яка корисна ця рослина – і природу прикрашає, і перших комашок годує, і людей лікує. Тому люди люблять мати-й-мачуху і ніжно називають її квітки золотистими вогниками. А може, видесь бачили цю рослину? Як ви до неї ставилися?

Спостереження за тваринами можна проводити за такою схемою:

1. Оцінка естетичного вигляду і особливостей будови тварини залежно від способу життя.

2. Спосіб життя тварини (де живе, чим живиться, як захищається, які сезонні зміни).

3. Значення тварини в природі і житті людини.

4. Інтерпретація сприйнятого у світлі знань дітей.

Підготовка вихователя до спостереження

Під час підготовки до спостереження вихователь повинен чітко уявляти програму: які навчальні, розвиваючі і виховні завдання будуть реалізовуватися в процесі спостереження. Навчальні завдання передбачають формування конкретних уявлень про об'єкти природи, зв'язки між ними. Розвиваючі завдання спрямовані на розвиток психічних процесів на яких акцентується увага під час проведення спостережень. Виховні завдання спрямовані на формування у дітей ставлення до певних природних об'єктів.

Успіх у проведенні спостереження залежить від того, які умови будуть створені для цього. Під час набору місця для спостереження в природних умовах важливо вибрати такий об'єкт, в якому найповніше виявлені ті якості, на які хоче звернути увагу вихователь, наприклад, групу дерев, в яких найбільш яскраво виявлені ознаки золотої осені. Також слід продумати, як розмістити дітей. Влітку треба розміщувати дітей у тіні, щоб запобігти стомленню і виникненню негативних емоцій.

3. Демонстрування ілюстративного матеріалу.

Потреба використання ілюстративного матеріалу під час ознайомлення дошкільників з природою зумовлюється особливою привабливістю ілюстративного матеріалу для дошкільників і характером їх образного мислення.

Розглядання картин, ілюстрацій у роботі з дошкільниками допомагає вирішувати різноманітні завдання, в першу чергу уточнювати, закріплювати знання про природні об'єкти, збагачувати їх. Спостереження в природі, наприклад за комахами, не завжди дають змогу розглянути деталі в зв'язку з невеликими розмірами та полохливістю деяких представників. Сприймання статичного зображення на картині, таблиці створює умови для уточнення дитячих вражень. Розгляданню ілюстративного матеріалу належить значна роль у збагаченні існуючих у дітей вражень про об'єкти природи. Тварини на ілюстраціях подаються у природному оточенні, що дозволяє показати дітям зв'язки тварини з умовами середовища.

Ілюстративний матеріал є засобом формування уявлень про природні об'єкти у тих випадках, коли не можна показати їх дітям у

реальному вигляді. Наприклад, свійських тварин за умов великого індустріального міста.

Ілюстративний матеріал є одним з найкращих засобів, який спонукає до розмови наймовчазніших дітей. Він наче наближує об'єкт до дитини, робить його більш зрозумілим і викликає мовну активність дошкільників.

Важливе значення має ілюстративний матеріал у вихованні естетичних почуттів, формуванні гуманного, дбайливого ставлення до рідної природи.

Поряд з цим треба чітко усвідомлювати, що зображення на картині не дає повного уявлення про предмет через те, що воно:

- а) плоске, а предмет має об'єм;
- б) зображено майже завжди не в тій величині, що й реальний предмет;
- в) інколи позбавлене кольору або не завжди повністю збігається за кольором з натуральними предметами;
- г) нерухомо показує предмет в одному положенні, не дає уявлення про характерні рухи, звуки.

У сприйманні зображення бере участь один зоровий аналізатор. У формуванні ж цілісного образу реального предмета провідна роль належить взаємодії аналізаторів.

Отже, треба насамперед піклуватися про створення у дітей правильних уявлень за допомогою методів, що забезпечують безпосередній контакт з реальними об'єктами природи, а збагачення, уточнення і закріплення знань слід проводити з використанням ілюстративного матеріалу.

Вимоги до ілюстративного матеріалу, його використання

Ілюстративний матеріал, що зображує природні об'єкти, має викликати у дітей чуттєві образи, близькі до сприймання дійсності, тобто вони повинні бути виконані реалістично. Тварини і рослини мають бути показані у природних умовах існування.

Для ознайомлення з природою використовується ілюстративний матеріал, який можна класифікувати за такими видами:

- а) предметні картинки, тобто такі, на яких зображено певний предмет;
- б) сюжетні, на яких показано кілька предметів у певному зв'язку;
- в) художні картини – репродукції відомих майстрів пензля І. Левітана, І. Шишкіна, В. Бакшеєва, А. Грицяя та ін.

4. Демонстрування технічних засобів навчання.

Під час ознайомлення дошкільників з природою потрібно використовувати технічні засоби навчання.

Проведеними дослідженнями доведено, що демонстрування мультфільмів, кінофільмів та інших технічних засобів навчання є одним з джерел інформації, яке наділене великою силою емоційного впливу, здатне викликати співпереживання, співучасть, збагачуючи водночас знаннями, здійснюючи великий вплив на моральний та естетичний розвиток особистості.

Ефективність впливу технічних засобів навчання залежить від правильного визначення їхнього місця в освітньому процесі. Слід пам'ятати, що технічні засоби, органічно включені у освітній процес, допомагають вихователю вирішити цілий ряд пізнавальних і виховних завдань.

Технічні засоби навчання поділяють на три групи: екранно-звукові (мультфільми, кінофільми, телепередачі); звукові (радіопередачі, аудіо-записи).

З екранно-звукових засобів навчання важлива роль належить мультфільмам, кінофільмам. Дидактична цінність їх полягає у тому, що вони дають змогу сформуванню у дітей більш повні уявлення про явища природи. Переміщення тварини в кадрі допомагає створенню уявлень про її рухи, поведінку, зв'язок з навколишнім середовищем, про її відносні розміри, звуки. Це робить демонстрування мультфільму, кінофільму незамінним у тому випадку, коли не можна провести ознайомлення дітей з природними об'єктами за природних умов.

Телебачення, яке так міцно увійшло у наше життя, є також цінним засобом ознайомлення дошкільників з природою. До передачі треба готувати дітей бесідою про те, що їм відомо про звірят. У процесі

сприймання телепередачі керівництво вихователя має непрямий характер: посмішка, поворот голови та ін. Усе повинно націлювати на сприйняття дітьми головних моментів. Після передачі слід закріпити, осмислити знання, що отримали діти, включити їх у діяльність – малювання, гру, працю.

Із звукових засобів навчання найчастіше використовуються слухання аудіозаписів. Найчастіше вони використовуються для посилення емоційної насиченості занять. Наприклад, бесіду про весну поживлять включення аудіозапису голосів птахів, яких діти слухали навесні.

Рідше використовуються під час ознайомлення дошкільників з природою радіопередачі, оскільки спеціальних передач про природу для дітей виходить досить мало. Під час слухання радіо важливо уникнути моментів, що відвертають увагу дітей. Діти повинні включитися у відгадування загадок, виконання домашніх завдань. Після передачі вихователь дає змогу дітям обмінятися думками, відповідає на їхні запитання, уточнює, як вони зрозуміли зміст передачі.

5. Моделювання як метод пізнання природи.

Слово модель – означає зразок, умовний образ якого-небудь об'єкта. Модель є одним із засобів наочності навчання, Вона виконує ілюстративну роль під час розповіді педагога про найбільш важливі властивості, дії об'єкта, що вивчається, в цілому або його окремих частин. Моделі широко застосовуються у шкільній педагогіці. Сьогодні використанню методу моделей приділяється достатня увага і в дошкільній педагогіці.

Дослідження останніх років довели, що вимогам розвиваючого навчання дошкільників відповідає такий систематизований зміст знань, у центрі якого глобальна закономірність тієї чи іншої галузі дійсності, що має яскраво виражені зовнішні прояви. Дитина в процесі предметно-чуттєвої діяльності може виділити істотні зв'язки і явища в тій чи іншій галузі і відобразити їх у формі узагальнених уявлень.

Засвоєння таких узагальнених знань, формування уявлень про залежності в природі вимагають використання специфічних методів, які застосовуються під час проведення поглиблено-пізнавальних занять.

Для формування уявлень про залежності в природі особливе значення мають діючі моделі. Будь-який статичний замітник реального об'єкта, картина, муляж дає змогу сформувати уявлення лише про зовнішні ознаки, тоді як діюча модель розкриває дітям функціонування об'єкта, його зв'язок з конкретними умовами. Наприклад, картинка-модель метелика павичеве око, який сидить на корі» (відповідно розфарбованому картоні), може мати крильця, що рухаються за допомогою непомітних тонких дротинок. Вдаючись до цієї рухомої моделі, вихователь демонструє особливості будови тіла, поведінку комахи і її пристосувальний взаємозв'язок із навколишнім середовищем: маскувальне (кольору кори) забарвлення нижнього боку крил у згорнутому положенні, коли метелик сидить, і застережне – верхньої сторони, коли він раптом розгортає крила.

Своєрідною моделлю водойми є акваріум. Через його прозорі стінки діти можуть спостерігати за всіма об'єктами, що знаходяться у ньому. Усвідомити взаємодію їх допоможуть також запитання: «Навіщо в акваріумі пісок? (У ньому ростуть рослини); для чого потрібні рослини? (Насичують воду киснем, служать рибкам кормом, прикрашають акваріум). У ході бесіди проводиться паралель між життям мешканців акваріума і природою водойми. У дошкільників формується уявлення про єдність і взаємозв'язки в природі.

Можна використати «живі картини», на яких за допомогою вирізаних з паперу рослин, комах тощо демонструється послідовність цвітіння, появи комах, що допоможе сформувати більш узагальне усвідомлення дітьми змін у природі.

Отже, дидактична цінність методу моделей полягає у можливості досить швидко і переконливо формувати узагальнюючі уявлення, приводити їх у систему. При цьому ніколи не можна забувати того, що справжня педагогіка, як вказував К. Ушинський, дає учням передусім матеріал і у міру нагромадження цього матеріалу приводить його в систему. Чим більший і різноманітніший матеріал, тим вищою стає

система. Отже, використання методу моделей у дошкільному віці завжди повинно йти поруч з нагромадженням фонду конкретних вражень через безпосередній контакт дітей з природою. Метод моделей допоможе у проведенні поглиблено-пізнавальних занять.

Тема 2. Методи ознайомлення дошкільників з природою: словесні, практичні

План

1. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою:
  - розповідь;
  - читання природознавчої літератури;
  - бесіда.
2. Практичні методи ознайомлення дітей-дошкільників з природою:
  - чергування;
  - доручення;
  - праця в природі.

Література

1. Беленька Г. Зростання дошкільника в праці. *Дитячий садок. Бібліотека*. 2010. № 8 (серпень). С. 3-112.
2. Беленька Г.В., Науменко Т.О. Казки про природу. К.: Слово, 2009. 427 с.
3. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с.
4. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

1. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.

До словесних методів відносяться розповідь вихователя, читання дитячої природознавчої літератури, бесіди про природу.

➤ Розповідь вихователя

Чим же цінна розповідь як метод ознайомлення з природою?

По-перше, оперативністю. Володіючи знаннями про різні явища, об'єкти природи, вихователь може негайно задовольнити дитячу допитливість, сформулювати ставлення до об'єктів природи.

По-друге, цінність розповіді полягає у тому, що вихователь може використовувати у найбільш оптимальних педагогічних ситуаціях, коли у самих дітей виникає інтерес до будь-якого об'єкта природи. А це надзвичайно важливо з точки зору гуманізації процесу навчання.

По-третє, позитивною стороною розповіді є те, що потреба у її використанні виникає найчастіше при наочному сприйманні об'єктів природи або його зображенні на картинці, що забезпечує тісний взаємозв'язок між наочністю і словом.

По-четверте, вихователь завжди може побудувати розповідь з урахуванням віку дітей і їх підготовленості до сприймання тих чи інших явищ у природі. Розповідь вихователя, який є авторитетом для дітей, глибоко западає у пам'ять і є також важливим позитивним моментом для широкого застосування її в роботі з дошкільниками.

Розповідь вихователя про природу повинна відповідати ряду вимог. Вона має сприяти формуванню вірогідних знань про природу; в ній повинні у доступній формі розкриватися зв'язки і залежності у природі; розповідь повинна бути образною, емоційною, цікавою, спрямованою на формування у дітей розумного, доброго ставлення до природи.

Розрізняють *сюжетні* і *описові* розповіді. В основі сюжетної розповіді завжди якась подія, випадок. Наприклад, після вихідного дня, коли діти отримали нові враження, вихователь спонукає їх до розповідей, сам починає з цікавого випадку, який трапився з ним або який він спостерігав.

До сюжетних розповідей належать і словесні логічні завдання – різновид розповіді, в якій перед дітьми ставиться проблемне питання, яке їм пропонується вирішити. Цінність словесних логічних завдань полягає в тому, що:

- проблемне питання, яке ставить вихователь, викликає у дітей активне пізнавальне ставлення, внутрішню зацікавленість, що створює сприятливі умови для засвоєння знань;
- розкриття причинних зв'язків сприяє формуванню доказовості, критичності мислення;
- моральні ситуації, що лежать в основі словесних логічних завдань, викликають у дітей гуманні почуття доброти, співчуття, які слід формувати у дошкільників;
- у процесі розв'язання словесних логічних завдань діти стверджуються у знаннях про природокористування, ставленні до природи.

Словесні логічні завдання використовуються переважно тоді, коли у дітей вже склалися певні знання про об'єкти природи.

Доцільно частіше використовувати словесні логічні завдання, в процесі розв'язання яких закріплюються знання про природокористування. В дошкільному віці діти повинні засвоїти такі правила:

1. Треба оберегати рослини, тварин, не брати їх з місць існування.
2. Треба дбайливо ставитися до землі, води, повітря, бо це середовище, де живуть живі істоти. Про землю треба турбуватися, підживлювати її. Воду треба використовувати економно, бо вона дуже потрібна всім: рослинам, тваринам, людям. Не можна забруднювати водойми, кидати туди різні предмети. Не можна палити вогнища, оскільки дим забруднює повітря.
3. Перебуваючи у лісі, на луці, річці, треба знати, що там постійно живуть комахи, птахи, риби, звірі, для яких це рідна домівка. Тому треба поводити себе пристойно, як в гостях: не псувати рослини, не смітити, не кричати.

Словесні логічні завдання використовують і в повсякденному житті на заняттях.

Значно частіше у повсякденному житті і на заняттях використовуються описові розповіді, мета яких – подання інформації про ті чи інші об'єкти природи. Слід відразу відзначити, що описові розповіді сприймаються дошкільниками не з меншим інтересом, якщо вони подаються з урахуванням нижче зазначених вимог. Важливе значення має те, що найчастіше вони поєднуються з сприйманням реального об'єкта природи чи з картинкою, розкривають взаємозв'язки – «таємниці», і це зумовлює зацікавленість дітей.

Описова розповідь повинна містити такі елементи інформації:

1. Про естетичні властивості об'єкта, деякі особливості будови.
2. Про зв'язок рослини, тварини з умовами життя. В розповідях про тварин – де живе, чим живиться, як захищається, найбільш цікаві сезонні зміни.
3. Про значення рослини, тварини у природі і житті людини.

Починати розповідь з естетичних особливостей об'єкта природи важливо для формування емоційно-позитивного ставлення дітей до об'єктів природи. Якщо дитина любитиме світ природи, який оточує, у неї не піднімегся рука, щоб зруйнувати його і позбавити краси. Якщо у дошкільному віці закласти розуміння краси і добра (а краса і є добро у своєму найвищому прояві), воно назавжди залишиться у дитини.

Інформація про зв'язок рослин, тварин з умовами життя вводить дітей у розуміння зв'язків у природі, закладає ті системні знання, які є основою екологічного виховання.

Інформація про значення рослин, тварин у природі і житті людини важлива насамперед з точки зору формування ціннісних орієнтацій, які відіграють функцію орієнтира, мотиву поведінки.

Розповідь можна щоденно використовувати під час спостережень на прогулянках, розглядання картинок і за потребою на заняттях по ознайомленню з природою. Введення розповіді в спостереження посилює інформативність їх, викликає у дітей зацікавленість, сприяє формуванню екологічної культури. Елементи розповіді можна органічно вплітати у канву спостереження, доповнюючи інформацією різноманітного плану. В деяких випадках виникає потреба використовувати розповідь після розглядання об'єкта, коли, наприклад, дії тварини цілком

поглинають увагу дітей, коли об'єкт спостереження не весь час знаходиться перед очима дітей.

Під час розповіді треба активізувати дітей запитаннями, вислухати їхню думку. Інтерес і активність дітей посилюються картинкою, яка інколи може бути використана і в процесі розглядання об'єкта для того, щоб продемонструвати масове цвітіння, розглянути деталі на збільшеному зображенні тощо.

Широке використання розповіді в роботі з дошкільниками вимагає від вихователя достатніх знань про багату і різноманітну природу України, а також формування вміння розповідача.

➤ Використання дитячої природознавчої літератури

Твори дитячої природознавчої літератури сприяють розширенню кола знань дітей про природу, знайомлять з тими явищами, які діти інколи не можуть безпосередньо спостерігати. Через твори дитячої художньої літератури дошкільники не тільки ознайомлюються з фактами з життя природи, але й із зв'язками, залежностями в природі.

Читання дітям художніх творів, вивчення віршів сприяють збагаченню мови дітей, формуванню уміння образно висловлювати свої думки.

Природознавча книжка дає багатий матеріал для виховання у дітей пізнавальних інтересів, спостережливості, допитливості. Вона ставить перед дітьми нові запитання, спонукає приглядатися до навколишньої природи.

Надзвичайно велика виховна роль дитячих книг про природу. Це зумовлено впливом творів художньої літератури на емоційну сферу дітей. Сприймаючи художні твори, вразливі дошкільники проймаються ставленням письменників і поетів до природи, навчаються бачити в ній незвичайне, цінити красиве, глибше відчують настрій у природі. Через художню літературу природознавчого змісту формується ставлення дітей до природи, що надзвичайно важливо у наш час, позначений увагою до екологічного виховання. Дослідження показують, що дитяча природознавча книжка займає одне з чільних місць в екологічному вихованні дошкільників у сім'ї.

Письменники знайомлять дітей з природою, використовуючи жанри пізнавальної казки і реалістичного оповідання. Під час добору художніх творів про природу для читання їх дітям слід враховувати такі вимоги:

1. Відомості, які подаються у художньому творі, мають бути правильними, реалістичними. Це стосується і пізнавальних казок, і реалістичних оповідань.

2. Зв'язки і залежності повинні розкриватися у доступній дітям формі.

3. Художні твори для дітей мають бути цікавими, привабливими.

4. Мова художніх творів повинна бути виразною, поетичною.

5. У художніх творах, що використовуються для ознайомлення дітей з природою, має проводитися ідея розумного, дбайливого ставлення до природи.

Цим вимогам відповідають твори письменників-класиків і більшість творів сучасних письменників, що пишуть природознавчі книжки для дітей.

Поряд з прозовими творами, широке використання в ознайомленні з природою знаходять поетичні твори українських поетів Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, Л. Глібова, М. Рильського, П. Тичини і російських поетів О. Пушкіна, Ф. Тютчева, А. Фета, С. Єсеніна про природу.

Дитяча природознавча література використовується на заняттях і у повсякденному житті.

Дослідження свідчать про те, що сприймання поетичних образів природи буде значно глибшим, якщо у дітей сформовані конкретні уявлення про найвиразніші картини природи в різні пори року, життя рослин, тварин. Тому найчастіше природознавчу книгу рекомендується читати після спостережень. При цьому художні твори допомагають підсумувати побачене, доповнити, поглибити спостереження, спрямувати увагу дітей на дальше сприйняття природних явищ.

Читання природознавчої книги найчастіше пов'язується з бесідою. В процесі бесіди важливо допомогти дітям зрозуміти зміст твору, повніше і глибше засвоїти його. Бесіда повинна вестися емоційно. Вона не будується на переказі прочитаного тексту. Головну увагу слід

приділити розкриттю зв'язків, осмисленню фактів. У бесіді важливо встановити зв'язки особистого досвіду з новими знаннями. Обов'язкова вимога до бесіди – зберегти у дітей безпосередність вражень від художніх образів. Наприклад, після читання вірша С. Маршака «Вусатий-смугастий» можна поставити дітям такі запитання: «У кого вдома є кошеня? Що воно любить їсти? З чим найбільше любить гратися? Як кошеня захищається?»

Невелике оповідання, казку інколи можна прочитати дітям до спостереження, щоб викликати інтерес. Наприклад, казку Н. Павлової «Як хмаринка» можна прочитати до проведення спостереження і відразу ж запропонувати знайти цю рослину за описом на луці.

Невеликі поетичні твори, а також малі форми усної народної творчості часто використовують у процесі спостережень. Образна мова їх допомагає виділити особливості явищ, певні якості предметів, посилити естетичне сприйняття природи.

Загадки, прислів'я, в яких сконцентровані характерні ознаки рослин, тварин, широко використовуються переносні значення слів, метафори, алегорії як засоби образного відображення, швидше сприймаються дітьми, якщо вони пов'язані з безпосереднім сприйманням об'єктів природи. Наприклад, діти розглядають узор на розмальованому морозом вікні. Вихователь питає, до чого подібний цей узор. «Наче казковий ліс намальований», – відповідають діти. «Без рук, без олівця малює без кінця, – відгадайте, що це за художник».

Цінне також використання прислів'їв, в яких відобразився народний погляд на природу, з якого діти повинні черпати народну мудрість, привчатися до спостережливості: «Де багато пташок, там немає комашок», «Зимою сонце світить, та не гріє», «Багато снігу – багато хліба», «Зимою деньок, як комарів носок», «Що посієш, те й пожнеш».

Отже, художня природознавча книга найчастіше використовується для розширення знань дітей про відомі їм предмети і явища природи. Слухання художніх творів пов'язане з активною діяльністю відтворюючої уяви. Цей процес буде тим дійовішим, чим повніше будуть сформовані образи у дітей про навколишню природу.

➤ **Бесіда як метод і як форма ознайомлення дітей з природою.**

У педагогічній літературі бесіда визначається як цілеспрямована, організована розмова з дітьми. Значення бесіди полягає в тому, що вона активізує розумову діяльність дітей, оскільки в процесі бесіди створюються можливості для використання раніше набутих знань. В ході бесіди ці знання закріплюються, збагачуються і уточнюються. У процесі бесіди діти підводяться до встановлення причинних зв'язків і залежностей у природі, розвивається зв'язна мова дітей, формуються розумові операції. Під час бесід ваховується ставлення дітей до природних об'єктів.

У процесі ознайомлення дошкільників з природою використовуються вступні, супровідні і заключні бесіди.

Вступна бесіда ставить за мету пов'язати попередні знання дітей з вивченням нових, викликати інтерес до них, з'ясувати, що діти недостатньо засвоїли і на що треба звернути увагу. Найчастіше такі бесіди проводяться перед спостереженнями, екскурсіями. Наприклад, перед екскурсією на річку вихователь запитує: «Чи були ви, діти, на річці? Як називається наша річка? Що цікавого бачили ви на річці?»

Досить часто використовується *супровідна* бесіда у поєднанні із спостереженнями, розгляданням ілюстрацій, під час дослідів тощо. Питання, які ставить вихователь, повинні активізувати думку дітей, вести їх від виділення зовнішніх ознак до порівнянь, встановлення зв'язків і залежностей. Наприклад, під час спостережень за погодою з'ясовують, яка сьогодні погода. Чи такою ж вона була вчора? Чому сьогодні стало прохолодніше? (Хмари закрила сонце, дме холодний вітер тощо).

Заключна бесіда спрямована на систематизацію і узагальнення одержаних фактів, їх конкретизацію, закріплення, уточнення. Ці бесіди за змістом можуть бути різного рівня: одні проводяться після спостереження за вузьким колом об'єктів, наприклад, що бачили діти на водоймі, на луці, у лісі. Можуть проводитися бесіди за більш широким колом явищ (бесіди про осінь, зиму, весну, літо, про неживу природу, свійських і диких тварин тощо). Під час цих бесід узагальнюються знання дітей, набуті за тривалий час.

З усіх видів бесід проведення заключної бесіди вимагає найбільш ретельної підготовки дітей і вихователя. Успіх узагальнюючої бесіди залежить від:

1. Чуттєвого досвіду дітей.

2. Плану бесіди, в якому слід передбачити, які питання треба уточнити, до яких узагальнень і висновків потрібно підвести дітей.

3. Правильного добору ілюстративного матеріалу.

Бесіда – це результат проведеної з дітьми роботи. Тому перед вихователем стоїть завдання нагромадження у дітей уявлень через спостереження, трудову діяльність, ігри, читання природознавчої літератури, розповіді. Вести з дітьми бесіди можна лише про те, про що у дітей є конкретні уявлення. Ось чому заключній бесіді в старшій групі про осінь повинні передувати екскурсії і цільові прогулянки в різні осінні місяці у ліс, парк, на водойму, збір урожаю на городі, перегляд діафільмів «Осінь», «Хто як до зими готується», дидактичні ігри на закріплення знань про дикорослі і культурні рослини, тварин, розучування віршів про осінь тощо. Вихователь повинен добре уявляти дидактичну мету бесіди, який зміст треба уточнити, конкретизувати, які суттєві зв'язки для узагальнень і систематизацій слід виділити, до яких узагальнень і висновків необхідно підвести дітей у ході бесіди.

Бесіда починається найчастіше з аналізу явищ, фактів, виділення їх особливостей, ознак, суттєвих зв'язків і залежностей між явищами. Такий аналіз забезпечує перехід до узагальнень, систематизує розрізнені факти. Аналіз і підготовку до узагальнень у першій частині бесіди забезпечують запитання до дітей.

У бесіді про осінь: «Які ви знаєте осінні місяці? Яка погода була на початку осені, в середині і в кінці? Чому дні стали коротші, а ночі довші? Які квіти цвіли на початку осені в саду, в лісі? Які комахи літали біля них? Чому пізньої осені не цвіли квіти і не літали комахи? Які птахи відлетіли від нас? Чому вони відлетіли? Які птахи залишилися? Чим вони живляться тепер? Як готуються зимувати жаби, їжачки? Чому вони засинають?»

Опора на досвід дітей і логічна послідовність запитань забезпечують більшу зацікавленість, активність дітей, підводять до більш узагальненого розуміння зв'язків у природі.

До запитань вихователя ставляться певні вимоги. Запитання:

1. Пропонуються всій групі, оскільки в них завжди є розумові завдання, які повинні вирішуватися всіма дітьми.

2. Мають бути зрозумілими, точними, короткими.

3. Повинні містити одну думку.

Не слід ставити запитань, що вимагають відповіді «так» або ні» через те, що вона не забезпечують достатньої розумової і мовної активності дітей. У середньому кількість запитань у бесіді має дорівнювати 12–14.

Вихователь у ході бесіди повинен піклуватися про те, щоб використати різноманітний наочний матеріал, який допоможе дітям пригадати і виділити суттєві ознаки явищ. Це – календарі природи, малюнки дітей, ілюстрації, картини, а також технічні засоби – діапозитиви, грамзаписи, які підвищують емоційну насиченість бесіди. У процесі бесіди можна використовувати знайомі дітям вірші, прислів'я, загадки, приказки.

Бесідою слід керувати так, щоб не давати дітям ухилятися від теми, в той же час вести її невимушено, природно. Слід вислуховувати дітей, але не вимагати від них обов'язково повних відповідей. Доцільно спонукати всіх дітей до оцінки думок, що ними висловлюються, і неухильно вести до кінцевих висновків. Важливо, щоб діти самі сформулювали висновки, узагальнення, а не повторювали їх за вихователем.

Заключні бесіди завершують роботу по ознайомленню дітей з сезонними явищами природи і повинні проводитися в кінці сезону. Навесні, влітку в зв'язку із значним збільшенням пізнавального матеріалу, який набувають діти під час ознайомлення з природою, можна проводити 2-3 бесіди. Наприклад, враження, одержані дітьми під час екскурсій чи цільових прогулянок у ліс, на луки, на поле, уточнюються і систематизуються під час бесід на такі теми: «Що ми бачили в лісі», «Що ми бачили на луці», «Що ми бачили на полі».

Специфіка змісту бесіди визначає її тип, своєрідність проведення, використання наочного матеріалу. Заключні бесіди часто проводяться з дітьми старшого дошкільного віку як контрольні заняття.

Використання всіх словесних методів, і особливо бесід, потребує широкого введення емоційного фактора. Цього можна досягнути введенням ігрових прийомів, змагальності типу телевізійної гри «Що, де, коли», постановкою перед дітьми завдань на відтворення дій тварин тощо.

4. Практичні методи ознайомлення дітей-дошкільників з природою.

➤ Навчально-виховне значення праці в природі, її своєрідність.

Праця в природі розглядається як один з основних методів ознайомлення дошкільників з природою. Результати численних теоретичних та експериментальних досліджень свідчать про те, що під впливом праці розвиваються всі розумові і фізичні сили людини.

Цінність праці в природі полягає в тому, що дитина в процесі трудової діяльності взаємодіє з реальними об'єктами природи, а це створює найкращі можливості для формування реалістичних уявлень про об'єкти природи, зв'язки між ними. В процесі праці найбільш переконливо, наочно діти впевнюються у зв'язку між умовами для рослин, тварин і їх ростом, розвитком.

Під час праці мова дітей збагачується новими для них словами (живець, борозенка, добрива тощо), враження від діяльності спонукають до активного обміну думками, сприяють формуванню суджень на основі аналізу, порівнянь.

У процесі праці створюються сприятливі умови для сенсорного розвитку дітей. Діти оволодівають новими прийомами обстеження: навчаються відрізнити суху землю від вологої, пухку від твердої, культурні рослини від бур'янів.

Динамічність розвитку рослин за сприятливих умов (достатня кількість тепла, вологи, світла) дає багато нових вражень, що позитивно позначається на розвитку пізнавальних інтересів і спостережливості.

Праця в природі є тією діяльністю, в процесі якої оптимально здійснюються всі завдання екологічного виховання: формування знань про найбільш важливі залежності в природі, доступні дошкільникам, ціннісні орієнтації, бажання спілкуватися з природою, засвоєння правил про природокористування і формування перших навичок, що сприяють поліпшенню навколишнього середовища.

Праця об'єднує, дисциплінує, виховує почуття відповідальності за життя живих істот, адже пташка, позбавлена корму, може через добу загинути, несвоєчасно политі рослини під час спеки засихають.

Праця в природі сприяє вихованню інтересу до сільськогосподарської праці, поваги до людей, які нею займаються. Під час догляду за рослинами, тваринами у дітей формуються трудові навички, бажання працювати.

Важливе значення має естетичне задоволення, яке одержують діти від краси вирощених ними квіткових рослин, від доглянутих кімнатних рослин тощо.

Рухи на повітрі сприяють більш інтенсивному обміну речовин, удосконалюють координацію рухів, зміцнюють нервову систему.

Своєрідність праці в природі полягає в тому, що це єдиний вид продуктивної праці, доступний дітям дошкільного віку. Кінцева мета – виростити овочі, ягоди, квіти – і результати праці конкретні зрозумілі дітям.

Педагогічні та гігієнічні вимоги до праці дітей у природі

Організація праці дітей у природі вимагає дотримання таких педагогічних вимог:

1. Виконання будь-якого виду праці має бути спрямоване на вирішення завдань всебічного розвитку дітей: формування знань, розвитку допитливості, ставлення до природних об'єктів тощо.

2. Праця дітей має бути мотивованою. Дитина повинна розуміти, що і для чого вона робить, тоді завдання буде виконуватися з інтересом, охоче. Наприклад, організуючи дітей на розпушування ґрунту на грядках, вихователь мотивує потрібність праці так: «Бачите, яка щільна кірочка утворилася на землі. До корінців не надходить повітря, і рослини

будуть погано рости. Треба розпушити землю, щоб повітря могло надійти до корінців».

3. Праця в природі має бути посиленою для дітей різних вікових груп. Залучаючи дитину до праці, доручаючи їй певну ділянку роботи, треба враховувати вікові особливості і можливості дітей з тим, щоб вони свої доручення мали змогу виконати успішно. Успіх приносить дитині радість, почуття задоволення, а позитивні емоції, що виникають під впливом виконання завдань і високої оцінки вихователя, важливі для формування у дітей любові до праці.

4. Праця в природі має бути не випадковою, а систематичною, повинна проводитися як на заняттях, так і в повсякденному житті. Лише за допомогою систематичної, повсякденної роботи можна сформувати у дітей міцні трудові навички, навчити виконувати свої обов'язки.

5. Праця в природі має бути добре організованою. Під час колективних занять усі діти повинні працювати одночасно. Весь потрібний інвентар повинен бути заготовлений раніше. Пояснення і показ вихователя мають бути короткими і цікавими. Важливо створити в групі позитивне емоційне ставлення до виконання трудового завдання, щоб праця викликала у дітей радість від спільних зусиль, щоб дітей захоплював загальний темп роботи. Емоційне піднесення сприяє створенню інтересу, позитивного ставлення до праці.

Гігієнічні вимоги до організації праці дітей у природі такі:

1. Працю в природі слід організовувати у нежаркі години (вранці або ввечері).

2. Інвентар повинен відповідати зростові дітей.

3. Діти повинні працювати у спеціальному одязі.

4. Слід змінювати види праці, стежити за позою дітей.

5. Після закінчення роботи слід добре вимити руки.

Вимоги до додержання техніки безпеки:

1. Акваріуми, клітки з тваринами, рослини розташовуються з таким розрахунком, щоб дитина могла здійснювати догляд за ними, стоячи на підлозі.

2. Категорично забороняється перенесення маси більше 2–2,5 кг для дітей старшого дошкільного віку.

3, Не можна залучати дітей до розведення вогнищ, спалювання сухого листа.

4. Загальний час, що відводиться на виконання роботи, не повинен перевищувати 30 хв. При цьому кожні 7–10 хв треба проводити зміну діяльності дітей або влаштовувати перерви.

Види праці в природі, їх зміст у різних вікових групах

У дитячому садку організуються такі види праці в природі:

1. Праця, що зв'язана з доглядом за рослинами;
2. З доглядом за тваринами;
3. З охороною природи.

Зміст праці визначається для кожної вікової групи програмою.

Праця, що зв'язана з доглядом за рослинами, має такий зміст:

1. Підготовка ґрунту до посіву (перекопування, розпушування) – виконується дітьми старшої групи.
2. Планування грядок (старша група).
3. Посів насіння – всі вікові групи. Діти молодшої групи висівають більш крупне насіння.
4. Садіння розсади – середня і старша групи.
5. Садіння живців кімнатних рослин – старша група.
6. Поливання – всі вікові групи.
7. Розпушування – середня і старша групи,
8. Прополювання – старша група.
9. Витирання листків кімнатних рослин – усі вікові групи.
10. Обприскування, зрізування сухих листків – старша група.
11. Підживлення, боротьба із шкідниками виконуються дітьми старшої групи разом з вихователем.
12. Збирання врожаю – всі вікові групи.

Праця, що зв'язана з доглядом за тваринами містить:

1. Самостійне приготування кормів для птахів, кролів – старша група.
2. Самостійне годування – старша група. Інші вікові групи виконують доручення під керівництвом вихователя.
3. Чищення кліток, миття поїлок тощо – старша група. В інших вікових групах діти виконують окремі доручення.

Праця що зв'язана з охороною природи, містить:

1. Прибирання ділянки від сміття, камінців, листя – виконується дітьми всіх вікових груп.
2. Підгодовування птахів – виконується дітьми всіх вікових груп.
3. Підгрібання снігу під дерева, кущі – виконується дітьми всіх вікових груп.
4. Укриття на зиму хризантем, примул тощо – виконується дітьми старшої групи.

Форми організації праці дітей у природі

У дитячому садку використовуються різні форми організації праці дітей у природі: доручення, чергування, колективна праця.

Доступною формою залучення до щоденної трудової діяльності в дитячому садку є *доручення*. Їх поділяють на види за складністю завдань (прості і складні), за тривалістю виконання (короткочасні і тривалі), за способом організації дітей (індивідуальні і трудові). Трудові доручення широко використовуються в усіх вікових групах. Так, у молодшій групі на початку року діти спостерігають, як вихователь годує рибок в акваріумі. Комусь із дітей він пропонує потримати коробочку з кормом, через певний час пропонує дати рибкам корм. Час від часу вихователь залучає дітей до витирання великих листків у кімнатних рослин, поливання рослин у кутку природи і на грядці. Ці перші трудові доручення допомагають підвести дітей до усвідомлення того, що все живе потребує догляду.

У середньому і старшому дошкільному віці доручення можуть мати триваліший і складніший характер. Дітям надається більше самостійності при їх виконанні, наприклад визначити, чи потребують квіти на квітнику поливання, і полити їх при потребі. Важливо використовувати доручення для індивідуальної роботи з дітьми. Наприклад, дітям, у яких недостатньо виявляється інтерес до рослин, можна подарувати кімнатну рослину і запропонувати вирощувати її вдома, доглядати і розповідати дітям, як вона росте.

Доручення вимагають керівництва з боку вихователя. Основними прийомами для цього є показ, нагадування, заохочування. Показ потрібний при введенні нового об'єкта, нових способів догляду за ним.

Якщо спосіб догляду вже відомий дітям, вихователь обмежується нагадуванням і заохочуванням.

Чергування в кутку природи запроваджується в старшій групі. Це обумовлено складністю завдань, які повинні виконати діти самостійно. Перед початком чергування доцільно провести заняття, на якому вихователь ознайомлює дітей із щоденними обов'язками чергових, показує і пояснює, як треба доглядати рослин і тварин, нагадує про те, що діти вже знають і вміють.

Досить часто в дитячому садку організується колективна праця дітей. Вона характеризується спільною метою, виконанням роботи на одному просторі і в один і той самий час.

У молодшій і середній групах проводиться колективна праця, мета якої – навчити, як треба висаджувати насіння, поливати, прибирати ділянку тощо. Дітей старшої групи навчають перекопуванню і плануванню грядок, садінню живців кімнатних рослин, прибиранню у куточку природи тощо.

Під час колективних форм праці діти найчастіше виконують такі завдання, які організуються вперше і потребують навчання дітей певним умінням. Наприклад, до того, як давати індивідуальні і групові доручення дітям на прополювання, розпушування тощо, організується колективна праця.

За способом організації дітей колективна праця дітей може бути:

а) спільно-індивідуальна (кожна дитина садить на своєму рядку розсаду);

б) спільно-послідовна;

в) спільно-взаємодіюча.

Під час колективної праці слід дотримуватися такої структури її побудови, яка обумовлена педагогічними вимогами до організації праці. Наводимо структуру найбільш розповсюдженої колективної праці, зв'язаної з вирощуванням рослин.

1. Бесіда про рослини (зовнішній вигляд, потрібні умови для вирощування, значення для людини, для природи).

2. Постановка мети і мотивація праці.

3. Обстеження посадочного матеріалу.

4. Інструктаж (поетапний переважно в молодшій групі і перспективний у середній і старшій групах).
5. Хід роботи.
6. Підведення підсумків.

Тема 3. Ігри та елементарні досліді як метод ознайомлення дітей дошкільного віку з природою

План

1. Елементарні досліді як методи ознайомлення дошкільників з природою.
2. Структура елементарного досліді та прийоми керівництва пізнавальною діяльністю дітей старшого дошкільного віку на різних етапах дослідницької.
3. Використання ігор під час ознайомлення дітей з природою.

Література

1. Беленька Г. Ознайомлюємо дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. *Вихователь-методист*. 2013. № 2. С. 42-49.
2. Бишовець Т., Слободянюк Л. Виховуємо «дослідників-чомусиків». *Вихователь-методист*. 2013. № 8. С. 24- 28.
3. Богініч О.Л., Беленька Г.В. Природа і рух. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів.; [під загальною редакцією С.Чередниченко]. К.: Кобза, 2003. 192 с.
4. Експериментальна діяльність у ДНЗ : навч.пос. / уклад.: Л. А. Швайка, І. В. Молодушкіна. Х. : Основа, 2009. 192 с.
5. Лисенко Н.В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи. К.: «Видавничий Дім «Слово»», 2015 р. 352с.
6. Согур Л. Н. Ігрові форми ознайомлення дітей з природою. *Організація ігрової діяльності*. К.: Слово. № 45. 2010.
7. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

1. Елементарні дослідження як методи ознайомлення дошкільників з природою.

Дослід визначається як спосіб матеріального впливу людини на об'єкт з метою вивчення цього об'єкта, пізнання його властивостей. Отже, це спостереження за спеціально створених умов. У процесі проведення дослідів діти повинні спостерігати, діяти, мислити, робити самостійні висновки. За сучасних умов, коли великого значення надається розвиткові пізнавальної активності, вихованню прагнення до здобуття нових знань, проведенню дослідів повинно бути приділено значну увагу.

Використання дослідів цінне тим, що вони мають велику переконуючу силу, знання, яких набувають діти, мають особливу доказовість, повноту і міцність. Під час проведення дослідів забезпечується чуттєве сприймання, практична діяльність дітей і словесне обґрунтування. Такий органічний зв'язок і сприяє максимальній активізації розумової діяльності дітей, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників.

В елементарні дослідження для дітей треба вводити такі явища і об'єкти природи, які наочно виражені, зв'язки між якими доступні осмисленню дітьми. Це встановлення зв'язків між станом води і температурою повітря, встановлення захисних властивостей снігу, залежності росту рослин від зміни тепла, світла, добрив, волог тощо.

Не можна проводити з дітьми дослідів, у результаті яких живі істоти гинуть.

2. Структура елементарного дослідження та прийоми керівництва пізнавальною діяльністю дітей старшого дошкільного віку на різних етапах дослідницької.

Структура дослідів має багато спільного із спостереженнями.

Перший етап – підготовка дітей до дослідження. Вихователь проводить з дітьми бесіду, щоб зацікавити їх дослідом, виявляє знання. Наприклад: «Як ви гадаєте, діти, дерева взимку живі? А чому вони не замерзають від сильного морозу?»

Другий етап – початок дослідження: обговорення умов і висунення припущень: «Я читала, діти, що дерева не замерзають тому, що в їхньому

соку багато цукру. Давайте поставимо на мороз дві скляночки: в одній буде проста вода, а в другій – з цукром. Як ви гадаєте, в якій склянці вода швидше замере?»

Третій етап – хід досліду. Спостереження дітей за ходом досліду, обмін думками.

Четвертий етап – заключний: обговорення наслідків досліду.

Найбільше дослідів у дитячому садку проводиться з метою вивчення властивостей об'єктів неживої природи: води, повітря тощо. Легко переконати дітей шляхом досліду у перетворенні води на лід і льоду на воду, у перетворенні води на пару. Можна продемонструвати дітям дослід, який переконає їх у властивості повітря заповнювати предмета, що нас оточують. Для цього треба у склянку закласти сухий папірець. Звертаючись до дітей, вихователь просить помацати його, переконатися, що він сухий, а потім пропонує такі умови досліду: склянку з папірцем він занурює у воду. Як діти гадають, намокне папірець чи ні? Вислухавши судження дітей, вихователь занурює склянку і, виймаючи її з води, дає дітям переконатися, що папірець залишився сухим. Разом з дітьми приходять до висновку, що повітря, яке заповнювало склянку, перешкоджало воді.

Кидаючи у воду грудку землі, глини, шматок крейди, цеглини, діти за появою бульбашок визначають наявність у них повітря.

Влітку цікаво показати дітям утворення веселки, спрямувавши для цього проти сонця струмінь води. Це переконує дітей в матеріальності цього гарного світлового явища в природі.

За можливістю цікаво організувати дослід з вирощуванням рослин у ґрунті і гідропонним способом. Більшість дослідів з рослинами проводять для того, щоб переконати дітей у важливості для розвитку рослин основних факторів зовнішнього середовища: води, тепла, поживних речовин.

Менше можливостей у дитячому садку для проведення дослідів з представниками тваринного світу.

3. Використання ігор під час ознайомлення дітей з природою.

Під час ознайомлення дітей з природою досить часто використовуються різні види ігор. Гра – основна діяльність дитини дошкільного віку, в якій вона найбільше задовольняє свої потреби. Ігри викликають у дітей задоволення, підвищують емоційний тонус, сприяють формуванню у них уявлень про об'єкти природи, їх якості, виховують позитивне ставлення до природи.

Надзвичайно важлива роль ігор (особливо дидактичних) у закріпленні, систематизації і узагальненні знань про природу. В дослідженнях було доведено, що використання дидактичних ігор природничого змісту за умови відповідної підготовки дітей і в певній системі дає змогу формувати у дітей міцні знання, систематизувати їх, підводити до узагальнень, розвивати мислення, мову. Отже, ігри сприяють піднесенню ефективності навчання дітей у дитячому садку, кращій підготовці до навчання в школі.

Для вирішення завдань ознайомлення дошкільників з природою в дитячому садку використовуються ігри: будівельно-конструктивні, творчі рольові, дидактичні і рухливі.

Будівельно-конструктивні ігри з природними матеріалами (піском, водою, глиною, снігом, льодом, листям, плодами тощо) – одні з найулюбленіших дітьми ігор у всіх вікових групах. Як правило, вони мають сезонний характер. Цінність їх у тому, що в процесі ігор діти знайомляться з властивостями природних матеріалів (способами конструктивного вирішення під час використання цих матеріалів). У дітей розвивається уява, вміння зосереджуватися, доводити до кінця почату справу, співвідносити свої дії з діями інших, домагатися узгодження. Знайомство з архітектурними формами і відображення їх у будівлях сприяють формуванню естетичних почуттів. Оскільки ці ігри проводяться на повітрі і пов'язані з руховою активністю, вони мають важливе оздоровче значення.

Для ігор з піском і водою потрібно створити відповідні умови. Для дітей молодшої групи треба мати 2-3 пісочних ящики з бортиками (часом використовують великі автомобільні шини): Така вимога зумовлюється схильністю дітей до наслідування, бажанням одночасно займатися тим,

чим займаються інші діти. Пізнаючи властивості природних матеріалів, маленькі діти люблять пересипати сухий пісок, Ліпити з вологого піску піріжки. З цією метою їм слід пропонувати поліетиленові пляшечки з лійками, совочки і набори різноманітних форм для ліплення печива, піріжків. Поступово під керівництвом вихователя зміст ігор ускладнюється. Вихователь показує, як зробити доріжки, містки, і пропонує пускати по них маленькі машини та ін. Важливе значення у збагаченні ігор має спостереження за іграми з піском старших дітей. Під впливом побаченого діти роблять спроби побудувати будинок, і вихователь показує, як його звести, прикрасити тощо.

Для дітей старшого дошкільного віку потрібний дворик для піску. Для реалізації задумів дітей слід використовувати більше різноманітного підсобного матеріалу: невеликі дощечки різних розмірів, які діти використовують для перекриття поверхів, метлаську плитку, лінолеум, мозаїку, маленькі прапорці для прикрашення будови, вирізані з картону чи фанера деревця тощо. Все це доцільно зберігати в ящику поряд з двориком для піску. Крім того, дітям пропонують і більш складні технічні іграшки: бульдозер, підйомний кран, різні вантажні машини. Особливу увагу під час керівництва цими іграми приділяють збагаченню вражень дітей під час спостережень, наприклад за тим, як побудований шляхопровід, як він оформлений тощо. Доцільно збагачувати задуми дітей і шляхом розглядання картинки. Наприклад, розглянувши зображення станції метро «Університетська», запропонувати побудувати та прикрасити її. При цьому важливе місце у керівництві повинні посідати такі прийоми, як порада вихователя, планування з дітьми послідовності виконання будови, показ прийомів.

Для ігор з водою в молодшій групі доцільно використовувати виносні пластикові басейни (або ванночки), закріплені на підстанках на рівні зросту дітей. Для пізнання властивостей різних предметів, які плавають або тонуть у воді, дітям пропонують різноманітні іграшки: дерев'яні, поліетиленові, залізні; пляшечки з поліетилену, в які діти набирають воду, потім виливають, маленькі поліетиленові ляльки, яких діти купують, тощо.

Для дітей старшого дошкільного віку доцільно зробити струмок. Він починається з маленького зацементованого басейну і може проходити з тильної сторони тіньових навісів у вигляді неглибокого цементованого жолоба. Для ігор з водою старші дошкільники за допомогою вихователя виготовляють човники з паперу, кори, ячної шкаралупи тощо, відповідно прикрашаючи їх. Цікаво зробити примітивну греблю, показати дітям, як діє водяний млин. У другу половину дня теплу воду зі струмка доцільно використати для поливання рослин.

Узимку на ділянці організуються ігри з снігом, льодом. Для дітей молодшої групи можна побудувати з їх допомогою невеличку снігову гірку, прикрасити її і запропонувати катати ляльок. З цікавістю розглядають малюки, як вихователь ліпить із снігу грибки під деревами. Для цього він виносить поліетиленове відерце і миску. За допомогою дітей відерце наповнюють снігом, утоптують і перевертають – ніжка готова. Так само наповнюють миску і встановлюють на ніжку. Можна пофарбувати шапки яскравими фарбами, і ділянка набуде казкового вигляду.

У середній і старшій групах завдання ускладнюються. Крім сніговика, діти будують фортеці, фігурки звірів тощо. Вихователь показує дітям прийоми: вирізування цеглин, скачування та ін. Для ліплення фігурок звірків часом використовується каркас. Вакливо порадою допомогти дітям в естетичному оформленні будівель. Наприклад, казковий будиночок прикрасити кольоровими крижинками, фортецю – прапорцями.

Для забав з льодом заливаються великі різнокольорові льодові доріжки. Ковзавня по них координує рухи дітей.

Після новорічного свята слід виставити ялинку на подвір'я, закріпити і прикрасити кольоровими крижинками. З цією метою на прогулянку виносять формочки для піску, підфарбовану воду, шматочки шпагату. Формочки заливають водою і вкладають у кожну петельку з шпагату. Коли вода замерзає, формочки на короткий час заносять у приміщення, виймають і розвішують на ялинці. З різнокольорових крижинок можна зробити також казковий зимовий квітник.

Восени слід заохотити дітей до ігор з такими природними матеріалами, як солома, листя, плоди тощо. Використовуючи показ, вихователь

навчає конструювати із соломи ляльку, бичка та ін. З жолудів, каштанів можна зробити безліч фігурок звірів, ляльок. Показуючи прийоми скріплювання листків (або черешками, або хвоєю), вихователь пропонує зробити пояси, шапочки тощо.

У холодну пору року для підвищення рухової активності дітей використовуються ігри з вітром, для чого навчають виготовленню млинців, султанчиків з дрібно нарізаних смужок паперу.

Творчі рольові ігри під час ознайомлення дошкільників з природою використовуються як засіб закріплення знань дітей про природу. Для їх успішного проведення слід збагачувати дітей враженнями, подавати допомогу у розгортанні сюжету. Так, після екскурсії в зоопарк доцільно показати дітям діафільм «Звірина лікарня», прочитати цікаві оповідання І. Сосновського про те, як потрапляють звірі в зоопарк, як до них там ставляться, лікують. Потрібно запропонувати дітям будівельні матеріали, з яких можна побудувати загони для звірів, різноманітві іграшки-тварини ліки, і гра почне розгортатися. Вихователь повинен тактовно допомагати дітям, сприяти їх ініціативі, творчості, формуванню дружніх взаємин.

У сільській місцевості діти відображають в іграх враження від екскурсій на молочну ферму, птахофабрику.

Дидактичні ігри під час ознайомлення дошкільників з природою виконують три функції: 1) закріплення знань про природу; 2) діагностика наявних у дітей знань про природу; 3) формування знань про природу.

Слід відразу ж відзначити, що кількість ігор, за допомогою яких можна формувати знання про природу, дуже обмежена. Специфіка дидактичних ігор природничого змісту полягає в тому, що вони можуть проводитися лише тоді, коли у дітей вже є знання. В іграх ці знання стають дійовими, вони застосовуються дітьми, а отже, закріплюються, набувають міцності.

Багато дидактичних ігор спрямовані на узагальнення знань, їх систематизацію. Такі ігри дуже зручно використовувати для діагностики засвоєння дітьми знань про природу.

У процесі дидактичних ігор у дітей виховується вміння уважно слухати і відповідати на запитання, самостійно розв'язувати поставлене

завдання, пригадувати, думати, утримуватися від бажання щось сказати, коли правила гри цього не дозволяють. Все це сприяє розвитку вольових процесів, мови, мислення, уваги, пам'яті.

Дидактичні ігри широко використовуються під час повсякденного життя, особливо настільно-друковані ігри, якими діти можуть вільно користуватися за їх бажанням, а також і на заняттях. У старшому дошкільному віці дидактичні ігри найчастіше використовуються у поєднанні з іншими методами, наприклад із спостереженнями.

В ознайомленні з природою використовуються такі види дидактичних ігор:

- 1) з природними матеріалами;
- 2) з картинками (у т. ч. настільно-друковані);
- 3) з іграшками;
- 4) словесні.

У дидактичних іграх з природними матеріалами діти оперують з реальними природними об'єктами (овочами, фруктами, листками, квітками тощо), внаслідок чого у дітей формуються реалістичні уявлення про об'єкти природи. Наприклад, у грі «Відгадай, з якого дерева цей листок» вихователь показує листок і просить підбігти до того дерева, яке має такі самі листки. У грі «У кого дітки з цієї гілки» вихователь, показуючи дітям плід з якогось дерева, що росте на ділянці, говорить: «У руках у мене дітка. З якої вона гілки? Раз, два, три, цю гілочку знайди». Діти підбігають до відповідного дерева. В грі «Вершки і корінці» вихователь роздає дітям бадилля городини. На столі у неї лежать корінці. Показуючи дітям моркву, вихователь питає: «Корінець, корінець, де твій вершок?» дитина, у якої знаходиться надземна частина цієї рослини, піднімається, показує її всім дітям і в нагороду одержує корінець.

У наведених прикладах дидактичних ігор з природними матеріалами ставиться мета навчити дітей за листком пізнавати дерева, закріплювати їх назви; закріплювати знання про листки і плоди дерев, кущів; навчити розрізняти городні рослини.

У дидактичних іграх з картинками навчальні завдання вирішуються за допомогою картинок. Наприклад, у грі «Що кому потрібно» вихователь роздає дітям картинки, на яких зображені приміщення, в яких

живуть тварини (собача конура, клітка для кроля, пташник тощо). На інших картинках намальовані різні види кормів для тварин: кістки, морква, капуста, зерно та ін.

Вихователь ставить на полицю великі картинки з зображенням тварин і починає гру: «Кіт, собака, кролик і півник захотіли їсти. Давайте їх погодуємо. На картинках ви знайдете, чим погодувати і кота, і собаку. Що їсть кіт?» Діти показують відповідну картинку і називають їжу. Після цього картинки ставлять на полицю. Далі вихователь пропонує погодувати собаку, кроля тощо, схвалює правильні відповіді дітей: «Поїли котик, собака та й захотіли відпочити. А будиночків, де вони живуть, немає. Де ж вони, давайте пошукаємо, – продовжує вихователь. У кого на картинці зображено житло собаки? Як воно називається?» Такими запитаннями вихователь змушує дітей згадати, де живуть тварини. Гра закінчується тоді, коли діти розмістять тварин в їхніх житлах. За допомогою цієї гри закріплюються знання дітей про те, чим живляться і де живуть свійські тварини.

В роботі з дошкільниками широко використовуються настільно-друковані ігри «Свійські тварини», «Квіти», «Зоологічне лото» тощо. Переважну більшість з них побудовано на принципі лото. Дітям роздають великі картки, у ведучого маленькі. Хто швидше закриє великі картки, той виграє. Перед дітьми ставиться завдання назвати тварину чи рослину, співвіднести її із своєю карткою.

Дидактичні ігри з іграшками найчастіше використовуються в молодших групах для закріплення назв тварин, їхніх характерних ознак, голосів.

Досить широко використовуються словесні дидактичні ігри. Вони проводяться з метою закріплення знань про певні об'єкти природи, навчання дітей класифікувати, виділяти зв'язки в природі, доводити свою думку, узагальнювати.

Методика проведення дидактичних ігор. Для того, щоб дидактична гра досягла мети, необхідно правильно підібрати її відповідно до віку дітей. Ігрові завдання в іграх мають різний рівень складності.

Ігрові завдання в іграх для молодших дошкільників спрямовані на знаходження предмета за словом, за подібністю, виділення окремих

ознак тварин, рослин, пізнання предметів за допомогою одного з органів чуттів (на дотик, смак).

У старшому дошкільному віці ігрові завдання більш складні: описувати об'єкти природи і знаходити їх за описом, складати ціле з частин, класифікувати, встановлювати причинні зв'язки.

Успіх у проведенні дидактичної гри, інтерес до неї будуть тільки тоді, коли вихователь проведе відповідну роботу по ознайомленню дітей з тими чи іншими об'єктами природи, а закріплення уявлень, підведення дітей до об'єднання спільних ознак буде здійснюватися за допомогою дидактичної гри. Не можна уявити проведення дидактичної гри з дітьми, у яких не буде відповідних знань. Обов'язковою умовою гри є те, щоб усе в ній виконувалося охоче, з захопленням, щоб діти діставали від неї велике задоволення, а не сприймали як суху навчальну вправу.

Методика проведення дидактичних ігор у різних вікових групах має ряд спільних і відмінних моментів.

У молодшій групі

1. Починається гра з сюрпризного моменту з метою зосередження уваги дітей. Наприклад, лялька Таня принесла дітям торбинку. Що ж у ній?

2. Розглядання і коротка бесіда про предмети, з якими діти будуть грати. Це зумовлено потребою пригадати назви, властивості, оскільки гра вимагає відповідних знань.

3. Пояснення правил у ході гри.

4. Хід гри.

5. Позитивна оцінка всіх дітей.

У середній групі

1. Сюрпризний момент можна використовувати лише у першому півріччі, оскільки у дітей вже сформувався інтерес до гри.

2. Розглядання предметів і коротка бесіда про них.

3. Пояснення правил гри.

4. Закріплення правил (якщо діти добре засвоюють правила після пояснення вихователя, в закріпленні може не бути потреби).

5. Хід гри.

6. Диференційована оцінка дітей.

У старшій групі

1. Коротка бесіда про об'єкти природи.
2. Пояснення правил, закріплення.
3. Хід гри у першому варіанті.
4. Пояснення другого варіанта гри, закріплення.
5. Хід гри у другому варіанті.
6. Підсумок гри – оцінка вихователем діяльності дітей у грі.
7. Участь дітей в аналізі і оцінці дій товаришів у грі.

Другий варіант гри проводиться з обов'язковим ускладненням завдання, щоб подолання труднощів приносило дітям задоволення.

Проведення кожної гри повинно викликати у дітей інтерес та позитивне емоційне ставлення до неї.

Коли інтерес до гри згасає, вихователь відзначає, хто з дітей був найуважнішим, швидко відгадував. Пропонує дітям визначити, у кого розповідь про рослину була найкращою.

Рухливі ігри в ознайомленні з природою розглядаються як засіб закріплення уявлень дітей про поведки, голоси, способи пересування тварин. Багато рухливих ігор, як про це свідчать їх назви «Кіт і миші», «Пташки і кіт», «Квочка з курчатами», «Совушка – сова», «У ведмедя у бору», «Зайці та вовк», «Гуси-гуси», «Хитра лисиця», «Ведмідь і бджоли» та інші, вимагають наявності відповідних уявлень у дітей про спосіб життя, пристосування (до безшумного пересування у сови, ката), характер рухів, голосів тощо. Важливо сформувати їх під час спостережень, перегляду телепередач, кінофільмів, домагатися, щоб під час ігор діти правильно їх передавали у рухах, голосах.

Тема 4. Форми ознайомлення дітей з природою: заняття, екскурсії в природу, щоденні та цільові прогулянки

План

1. Заняття як основна форма організації природопізнавальної діяльності дітей.
2. Навчально-виховне значення екскурсії та методика її проведення.

3. Цільові прогулянки у природу.
4. Ознайомлення дітей з природою під час повсякденних прогулянок.

Література

1. Беленька Г. Зростання дошкільника в праці. *Дитячий садок. Бібліотека*. 2010. № 8 (серпень). С. 3-112.
2. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
3. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

Різноманітні методи – наочні, практичні, словесні – можуть застосовуватися під час різноманітних форм організації роботи по ознайомленню дошкільників з природою. Такими формами є заняття, екскурсії, як особливий вид занять, цільові і повсякденні прогулянки.

1. Заняття як основна форма організації природопізнавальної діяльності дітей.

Заняття розглядаються як важлива форма роботи по ознайомленню дошкільників з природою. Це зумовлене тим, що заняття дають змогу формувати знання у всіх дітей одночасно, у певній послідовності з урахуванням можливостей дітей і природного оточення. Під керівництвом вихователя відповідно до програми у дітей формуються системні знання, розвиваються пізнавальні процеси, здібності, формується правильне ставлення до природи.

Розрізняють кілька типів занять залежно від дидактичної мети, яка вирішується на заняттях.

Якщо на занятті діти вперше знайомляться з певними об'єктами або явищами природи, їх визначають як *первинно-ознайомлювальні*. На них у дітей формуються конкретні уявлення про неживу природу, рослини, тварин, особливості їхнього розвитку за певних умов. Діти вчаться впізнавати за зовнішніми ознаками кімнатні, садові, лісові, лучні

рослини, диких і свійських тварин, знайомляться із способом їхнього життя, живленням, сезонними змінами тощо.

Основними методами проведення цих занять є спостереження, досліди, а також розглядання картин, показ діпозитивів, діа-, кінофільмів у поєднанні із словесними методами. Організаційним різновидом таких занять часто є екскурсія в природу чи на сільськогосподарські об'єкти.

Другий тип занять спрямований на уточнення, розширення, поглиблення знань, формування практичних навичок догляду за живими об'єктами у ході вирощування їх. Важливе значення на таких заняттях має використання, поряд із зазначеними вище методами праці в природі, ігор, читання творів дитячої природознавчої літератури тощо.

Третій тип занять спрямований на узагальнення і систематизацію знань дітей про природу. Це поглиблено-пізнавальні заняття, змістом яких є встановлення причинних зв'язків, залежностей, систематизація знань. Основними методами їх проведення виступають бесіди, дидактичні ігри, узагальнюючі спостереження, демонстрація моделей, які розкривають взаємозв'язок рослинного і тваринного світу і зовнішнього середовища.

Четвертий тип занять – комбіновані, на яких розв'язуються два дидактичних завдання – засвоєння нових знань і уточнення раніше засвоєних.

Останнім часом набули поширення інтегровані (неординарні) заняття. Їх впровадження пов'язане з рядом причин, серед яких протест проти проникнення у навчання дошкільників шкільних методів, прагнення зробити навчальний процес більш цікавим через введення нетрадиційного змісту і поєднання різних методів. Інтегровані заняття дають змогу вихователю творчо перерозподілити час засвоєння програми з тих чи інших розділів, логічно об'єднуючи їх. Важливе значення має урізноманітнення діяльності дітей на таких заняттях. Завдання по ознайомленню з природою можуть здійснюватися в процесі занять з розвитку мови, образотворчої діяльності. Одночасно в процесі ознайомлення з природою можна здійснювати завдання по формуванню початкових математичних уявлень (величини, форми, тощо), розвитку мови і т. д. Інтеграція надзвичайно важлива для впровадження принципу

міждисциплінарного підходу у здійсненні екологічного виховання. Формування ставлення до навколишнього середовища повинне здійснюватися на заняттях з усіх розділів, пронизувати всю роботу дитячого садка.

Інтегровані заняття найчастіше вирішують завдання поглиблення, закріплення знань.

Комплексні заняття – це сполучення занять з двох розділів, об'єднаних однією темою. Наприклад, ознайомлення з весняними рослинами і малювання пролісків і підсніжників. Таке об'єднання дозволяє оптимізувати процес засвоєння дітьми знань. Новий матеріал на таких заняттях не може бути з обох розділів. Доцільно планувати з одного – знайомий, з іншого – новий.

Ефективність занять залежить від їх підготовки і проведення. Намітивши тему заняття, вихователь повинен розробити програмні завдання. Вони включають освітні, виховні завдання та завдання на розвиток особистості.

У визначенні змісту програмних завдань вихователь виходить з вимог програми, рівня розвитку дітей і особливостей природного оточення дитячого садка. Слід уточнити місце даного заняття в системі роботи (чи йде на занятті процес формування початкових знань, чи їх збагачення, систематизація, вправлення у застосуванні знань і т. д.). Міцність засвоєння знань вимагає поступового оволодіння ними дітьми через первинне ознайомлення, збагачення, закріплення і узагальнення.

Важливий етап підготовки до заняття – вибір методу. Він залежить від дидактичної мети, змісту пізнавального матеріалу, особливостей природного оточення, вікових можливостей дітей. Вибраний метод або їх сукупність виконання програмних завдань і активну розумову діяльність дітей. В ознайомленні дітей з природою необхідно забезпечити пріоритет методам, що забезпечують безпосередній контакт з природою.

Важливе значення в проведенні занять має розміщення дітей. Для розглядання тварин, кімнатних рослин, картин доцільніше дітей садити півколом. Це дозволяє всім брати активну участь у занятті. За наявності роздавального матеріалу для спостережень краще посадити дітей за столами. Під час занять з праці столи розміщують буквою «П» або

стрічкою. При цьому діти мають змогу краще бачити показ прийомів роботи, а вихователю легше контролювати роботу дітей.

Готуючись до занять, вихователь повинен підібрати наочні посібники: картини, малюнки, гербарії тощо. Під час розглядання тварин – відповідні корми, предмети догляду. Після цього вихователь продумує хід заняття: послідовність роботи, систему прийомів, що активізують розумову діяльність дітей (пошукові запитання, порівняння, ігрові прийоми тощо).

У ході заняття важливо залучати до виконання завдань усіх дітей.

Наприкінці заняття вихователь, як правило, користується педагогічною оцінкою навичок і умінь, ставлення дітей до заняття, їхньою пізнавальною активністю. Диференціація оцінки залежить від віку дітей.

2. Навчально-виховне значення екскурсії та методика її проведення.

Навчальні екскурсії визначаються в педагогіці як форма метод навчально-виховної роботи, що дозволяє організовувати спостереження і вивчення різноманітних предметів і явищ у природних умовах.

В методиці ознайомлення з природою екскурсії розглядаються як важлива форма роботи по ознайомленню з природою і широко використовується в практиці роботи дитячих садків.

Навчально-виховне значення екскурсії, їх відмінність від прогулянок. Особлива цінність екскурсій у природу як специфічної форми проведення заняття в тому, що на екскурсіях діти знайомляться з явищами природи в їх природних взаємозв'язках, з рослинами і тваринами в середовищі їх існування, з перетворюючим впливом людини на природу. Це дає змогу формувати реалістичні уявлення про природу, а також перші елементи матеріалістичного світорозуміння.

Ознайомлення з новими об'єктами на екскурсіях поєднується з розширенням словника, розвитком мови. Чуттєвий досвід, що формується внаслідок дії аналізаторів, тісно пов'язується із словом, що забезпечує зв'язок першої і другої сигнальних систем.

Сприймання яскравих пейзажів, поєднане з образним словом вихователя, пробуджує у дітей почуття краси, виховує любов до

природи. Знання, що їх одержують діти під час екскурсій, про взаємозв'язки в природі, правила природокористування, цінність для людини тих чи інших об'єктів природи, з якими знайомляться діти, є важливими для екологічного виховання. Екскурсії цінні тим, що на них діти можуть повправлятися у своїх знаннях про природокористування: в лісі ми гості і поводити себе треба чемно, не порушувати спокій тих, хто постійно там живе, не грабувати їхню домівку.

Екскурсії – найцінніші заняття для фізичного розвитку, зміцнення здоров'я дітей.

Екскурсії в природу мають ряд відмінностей від прогулянок.

Екскурсія – це заняття, яке проводиться за межами дитячого садка.

На екскурсії планується значно ширший за обсягом програмний матеріал, оскільки це заняття цілком присвячене ознайомленню з природою.

На екскурсії діти одержують більш закінчені, систематизовані уявлення про явища природи. Вони проводяться в той час, коли в природі відбуваються помітні зміни.

Екскурсія вимагає більш чіткої організації. Проводяться колективні спостереження, заохочуються лише ті спостереження за ініціативою, які відповідають меті екскурсії.

Прогулянка – повсякденна форма роботи, вона проводиться найчастіше на ділянці.

Ознайомлення з природою на прогулянці є одним з компонентів прогулянки, а тому обсяг програмного матеріалу, який реалізується, значно менший.

На прогулянці діти знайомляться з тими ознаками об'єктів природи, уявлення про які складаються протягом тривалого часу.

На прогулянках мають місце колективні спостереження і заохочуються різноманітні індивідуальні спостереження за ініціативою дітей.

Тематика і структура екскурсій у природу. За тематикою екскурсії поділяють на:

1. Екскурсії в природу – в ліс, на луки, до водойми, тобто в природні і штучні рослинні угруповання – парк, сквер, ботанічний сад.

2. Експерсії на сільськогосподарські об'єкти – в поле, на птахо-, молочну ферму, в плодовий сад, на город, в оранжерею, шкільну теплицю, на тік з метою ознайомлення з працею дорослих, рослинами, тваринами, що вирощуються для задоволення потреб людини.

Структура цих експерсій дещо відмінна.

Структура експерсій у природу містить:

1. Встановлення зв'язку з попереднім досвідом дітей. Це зумовлено потребою викликати інтерес, пов'язати нові знання з набутими раніше, нагадати про правила поведінки при переході вулиці тощо.

2. Повідомлення мети експерсії. Цей структурний елемент потрібний для надання спрямованості основній частині експерсії – колективному спостереженню.

3. Колективне спостереження – головна, обов'язкова частина кожної експерсії, мета якої – нагромадження чуттєвих вражень, виділення зв'язків і залежностей у природі.

4. Збирання природного матеріалу – важливий структурний елемент експерсії, що створює інтерес до неї, забезпечує більш близький контакт дітей з природою, формує навички поведінки в природі. Проте на деяких експерсіях його не слід вводити (наприклад, на літній експерсії у парк, сквер).

5. Дидактичну гру – спрямовується на закріплення в ігровій формі одержаних на експерсії знань.

6. Підведення підсумків.

Структура експерсій на сільськогосподарські об'єкти містить:

1. Встановлення зв'язку з попереднім досвідом дітей.

2. Повідомлення мети експерсії.

3. Колективне спостереження.

4. Розповідь дорослого про об'єкт.

5. Підведення підсумків.

Методика проведення експерсій. Організувати і провести експерсію в природу важче ніж заняття в груповій кімнаті. Успіх у її проведенні багато в чому залежить від підготовки.

Експерсії проводяться починаючи з середньої групи. Природознавчі експерсії проводять у певній системі, організувати їх треба на

одні і ті самі об'єкти в різні пори року, щоб простежити сезонні зміни в них. Сільськогосподарські екскурсії організовуються епізодично.

Плануючи екскурсію, вихователь точно визначає тему і мету екскурсії, конкретизує програмний зміст, намічає місце екскурсії. Слід виходити з того, що кількість нових об'єктів не повинна перевищувати 2-3 у середній і 3-4 у старшій групі. Під час визначення місця екскурсії треба враховувати фізичні можливості дітей, особливості дороги, пори року, стан погоди. Як правило, маршрут не повинен перевищувати 2-3 км в обидва кінці.

Вихователю слід оглянути місце екскурсії за 1-2 дні до неї. Він уточнює маршрут, знаходить потрібні об'єкти, намічає послідовність спостережень, місце, де діти будуть самостійно вести спостереження, збір матеріалу, а також місце для відпочинку, проведення гри. Вихователь заздалегідь підбирає вірші, загадки, прислів'я, які потім використовує в роботі з дітьми.

У роботу вихователя входить також підготовка екскурсійного обладнання. Перед екскурсією вихователь продумує, яке обладнання взяти з собою, яке підготувати в групі для розміщення об'єктів, принесених з екскурсії: інсектарії, тераріум, акваріум тощо. Для збору тварин необхідно взяти сачок водяний або ентомологічний, білу тканину для розглядання спійманого у воді, прозорі поліетиленові мішечки для перенесення в дитячий садок; для збору рослин лопату або совок, кошики або відерця для листя, шишок, викопаних рослин.

Вихователі повинні бути добре обізнані з законодавством про охорону природи, Червоною книгою України, щоб не завдати шкоди природі. Взяті в дитячий садок тварини повинні бути повернені в природу.

За кілька днів до екскурсії вихователь проводить з дітьми невелику бесіду, з тим, щоб викликати у них інтерес до майбутнього заняття, оживити враження від попередньої екскурсії. Діти повинні знати, куди вони підуть і для чого. Добре разом з дітьми готувати екскурсійне обладнання, щоб підвищити інтерес до заняття. Одяг дітей має бути легкий, взуття зручне. Щоб уникнути перегрівання в літню пору, слід

обов'язково мати наголові шапочки. Діти повинні знати, що екскурсія – це заняття, на якому треба бути дисциплінованим і уважним.

Перед виходом з дитячого садка слід нагадати правила поведінки на вулиці і на місці екскурсії: йти парами, не розбігатися. Вихователь розподіляє між дітьми екскурсійне обладнання і домовляється, в якому порядку по черзі повинні нести його діти.

Екскурсії проводяться у місця, які мають найбільшу естетичну цінність, тому, починаючи екскурсію, слід надати змогу сприйняти красу краєвиду, підкреслюючи це поетичним словом, а потім поставити мету і починати розглядання об'єктів.

Основна частина екскурсії – колективне спостереження. Саме в процесі нього вирішуються основні програмні завдання заняття. Вихователь допомагає дітям відзначити і усвідомити характерні ознаки предметів і явищ, їх взаємозв'язки. Методика керівництва спостереженням на екскурсіях не відрізняється від розглянутої нами вище. Під час розглядання нових об'єктів слід звернути увагу на особливості естетичного вигляду, зв'язки овами життя, значення в житті природи і людини.

Важливо в процесі використати різноманітні прийоми активізації пізнавальної діяльності дітей. Особливу увагу треба приділити питанням, які спонукають дітей роздивлятися предмет, порівнювати, знаходити подібність і відмінність, встановлювати зв'язок між явищами природи. Слід подбати про включення аналізаторів у сприйманні об'єктів природи. Доцільно в процесі екскурсії використовувати твори художньої літератури для підсилення вражень дітей від сприймання краєвидів, окремих об'єктів.

Використання пояснень, розповіді повинно мати місце в тих випадках, коли є потреба розширенні знань дітей про пристосування, зв'язки з середовищем тощо.

Сполучення різних прийомів видозмінюються залежно від мети і змісту екскурсії.

Збір природного матеріалу в процесі якого діти можуть задовольнити бажання у самостійних спостереженнях, – відповідальний етап екскурсії. Перш за все вихователь повинен піклуватися про безпеку дітей, домовитися, на яку відстань вони можуть відходити, що можна

брати. Збір природного матеріалу слід використати для екологічного виховання, засвоєння правил природокористування: можна викопати 1-2 рослини з числа тих, яких навкруги багато. Рідкісні брати не можна. Багато жолудів не можна брати тому, що ними живляться сойки, білки, кабани та інші тварини.

Після розглядання зібраного матеріалу з метою закріплення знань про природні об'єкти, з якими знайомилися діти, проводяться дидактичні ігри «Відгадай з якого дерева цей листок», «У кого дітки з цієї гілки» та ін.

Наприкінці екскурсії підводяться підсумки, в яких відзначаються, які нові знання одержали діти, їх пізнавальна активність, прояви дбайливого ставлення до природи.

Враження, одержані під час екскурсії, розширюються і закріплюються на інших заняттях: під час читання художньої літератури, перегляду діафільмів, діапозитивів тощо, а також під час спостережень у кутку природи або на ділянці дитячого садка за рослинами, тваринами, принесеними з екскурсії.

Основні недоліки в проведенні екскурсій в практиці роботи вихователів:

1. Деякі вихователі погано обізнані з природою рідного краю, і тому уникають екскурсій, замінюючи їх іншими заняттями, що неприпустимо.

2. Неправильно визначається програмний зміст екскурсії, на яких ознайомлення з природою здійснюється комплексно: формуються уявлення про зміни в неживій природі і вплив цих змін на життя рослин, тварин. Часто програмний зміст не має цієї повноти і недостатньо конкретизований.

3. У ході проведення екскурсії основний недолік – недостатність нової інформації для дітей.

4. Не завжди використовується під час спостережень той арсенал прийомів, який найбільшою мірою сприяє активізації мислення дітей.

Сукупність таких недоліків впливає на недостатню комплексність вирішення завдань ознайомлення з природою під час екскурсій.

3. Цільові прогулянки у природу.

У зв'язку з обмеженою кількістю занять по ознайомленню з природою і потребою найкраще дізнатися про найближче природне оточення села, міста, закарбувати у пам'яті дітей яскраві картини чудово української природи проводяться цільові прогулянки в природу. Вони інтегруються з пішохідними переходами і можуть проводитися не тільки з пізнавальною, але й з пізнавально-практичною метою (збирання грибів, ягід, насіння дикорослих трав для підгодовування пташок тощо). Відмінність цільових прогулянок від повсякденних полягає у тому, що проводяться вони за межі дитячого садка.

Цільові прогулянки вносять різноманітність у життя дітей, збагачують їх уявленнями, дозволяють краще пізнати природне середовище місцевості, де вони живуть: річку, ставок, поле, гай і т. д., сформувані правильне ставлення до них. Обов'язковою умовою проведення цільових прогулянок є вибір сприятливого з екологічної точки зору маршруту, цікавих об'єктів для спостереження. Обсяг програмних завдань, що намічається для реалізації на цільовій прогулянці, значно менший від екскурсії.

Дитячі садки знаходяться у найрізноманітніших природних умовах, тому визначити тематику цільових прогулянок потрібно, виходячи з можливостей природного оточення дошкільного закладу, а також тих явищ у природі які характерні для певної пори року, спостереження за якими цікаві для дітей.

За наявності лісу поблизу дитячого садка цільові прогулянки навесні можуть містити спостереження за: рослинами, що зимували підснігом зеленими (брусниця, грушанка, копитняк); пожвавленням птахів; цвітінням ліщини, вільхи; цвітінням ефемероїдів; першими комахами (джмелями, бджолами, метеликами, клопами-солдатиками, мурашками); цвітінням черемхи, глоду, дуба, сосни; цвітінням конвалії, купини; спостереженням за дятлом, білкою та ін. Дошкільники можуть слухати весняну пісню синиці, спів соловейка, порівнювати його пісню з піснею зяблика.

Якщо недалеко протікає струмок або є річка, озеро, водосховище, море, цільові прогулянки навесні можуть містити спостереження за

скресанням криги; життям крижнів і чирків; рибами, що трапляються в улові рибалок; жабами (слухання весняних концертів жаб); жаб'ячою ікрою, життям мартинів і крячок, водомірками, моллюсками, появою ряски, розвитком прибережних рослин (цвітіння калюжниці).

На луці після танення снігу спостерігають за рослинами, їх розвитком, цвітінням стокроток, початком цвітіння злаків, комахами – мешканцями луки.

Спостереження навесні в парку близькі за змістом із спостереженнями у лісі. Вони включають також спостереження за весняними роботами в парку: обрізуванням дерев, кущів, висаджуванням розсади однорічних рослин, цвітінням весняних декоративних рослин.

Надзвичайно сприятливі умови для цільових прогулянок у тих дитячих садках, які розташовуються поблизу ботанічних садів, які є в Україні майже у кожному обласному центрі. Наявність багатой видової різноманітності рослин, комах, птахів дає змогу проводити цікаві прогулянки протягом усього року.

Цільові прогулянки навесні здійснюються у сад, на город, поле, де цікаво спостерігати за посадкою розсади, посівом насіння, використанням сільськогосподарських машин тощо.

Наявність пустирів також дає цікавий матеріал для спостережень під час цільових прогулянок навесні. Можна показати, як у порожнинах стебел зимували комахи, відзначити, насіння яких рослин найбільш охоче споживалося птахами розглянути сходи, молоді пагони пустирних рослин.

Особливо багато можливостей для спостережень на цільових прогулянках надає літо. Рослини, що розцвітають, різноманітність комах, птахів, їх цікава пристосувальна поведінка створюють необмежений простір для подання дітям цікавої інформації, спрямованої на пізнання рідної природи, її краси, формування на цій основі нового, екологічного мислення.

4. Ознайомлення дітей з природою під час повсякденних прогулянок.

Повсякденні прогулянки є обов'язковим режимним процесом в дошкільному закладі, який має важливе значення для фізичного, нервово-психічного розвитку дітей. Спеціальні дослідження показали, що у дітей, які в належний час не були на прогулянці, значно знижується оптимальний рівень функціонального стану центральної нервової системи.

Для дошкільників прогулянка має велике значення з погляду зміни видів діяльності забезпечення позитивного емоційного стану і задоволення потреби у руховій активності.

Обмеженість нових вражень, брак різноманітності не забезпечують активного, діяльного стану кори головного мозку. Відомо, що обмеження того чи іншого аналізатора в адекватних подразниках призводить до недостатньої його функції і, отже, негативно впливає на психіку. На прогулянці повинні створюватися спеціальні умови для задоволення потреб у пізнанні, новизні інформації, контактах з іншими дітьми.

Прогулянки організуються щодня вранці, вдень і ввечері, відповідно до режиму дня. Основними структурними частинами прогулянки є: 1) спостереження 2) творчі ігри 3) рухливі ігри і фізкультурні комплекси 4) праця. Ці елементи не мають суворо зафіксованої послідовності. Так, після малорухливого заняття прогулянка повинна початися з рухливої гри. І навпаки, після занять із значною руховою активністю прогулянку можна почати із спостереження.

До періодичних елементів прогулянки відноситься праця, яка проводиться за потребою.

Зміст спостережень, ігор, праці на прогулянках визначається програмою дитячого садка. Так, відповідно до програми, в старшій групі восени проводяться різноманітні спостереження за неживою природою (поступове зниження температури, осінні тумани, характер осінніх дощів, зміна характеру хмарності).

Спостереження у рослинному світі на початку осені – яскраве цвітіння квіткових рослин, дозрівання фруктів, овочів на городах, осіннє цвітіння лісових і лучних рослин, що ростуть у кутках дикорослих

рослин на ділянці дитячого садка, зміни в рослинах у зв'язку із змінами температури: поступове пожовтіння листя, опадання їх, спостереження за рослинами, які залишилися зимувати зеленими.

Спостереження у тваринному світі – зміни в зв'язку із зміною температури у комах, розселення і зникнення павуків, спостереження за відльотом птахів, за зимуючими птахами тощо.

Під час повсякденних прогулянок реалізується значний обсяг програми дитячого садка по ознайомленню з природою. Уявлення про зміни в погоді, про поступові зміни в розвитку рослин, тварин та інші формуються у дітей в основному під час спостережень на прогулянках.

Спостереження на прогулянках мають колективний та індивідуальний характер. Методика організації колективних спостережень на прогулянках не відрізняється від проведення спостережень на заняттях. Важливо вибрати зручний час для організації спостережень на прогулянці. При цьому треба зважувати на такі фактори: а) стомленість дітей від занять; б) інтерес дітей до якої-небудь гри, наприклад, будівельно-конструктивної, яка продовжується зранку; в) погодні умови. Іноді доцільно віднести спостереження на кінець прогулянки, коли діти задовольнили свої інтереси у грі, відпочили через зміну діяльності. Якщо вихователь постійно в процесі спостережень подає дітям нову інформацію, діти охоче відгукуються на пропозицію вихователя подивитися щось цікаве.

На прогулянках широко заохочуються індивідуальні спостереження дітей. Їх можна вважати показником розвитку у дітей інтересу до природи. Вихователь повинен зацікавлено ставитися до спроб дітей пояснити те чи інше явище, підвести їх запитаннями до самостійного висновку. В разі, коли це не вдається самим дітям, вихователь пояснює, розповідає, заохочує.

Враження, які отримують дошкільники під час спостережень, праці, ігор (будівельно-конструктивних і творчих) на прогулянках, закріплюються і систематизуються на заняттях. Одночасно знання, навички, набувають міцності під час відповідних видів діяльності на прогулянці.

Тема 5. Засоби фіксації знань дітей про природу.

План

1. Ведення календарів природи і погоди.
2. Складання гербаріїв, колекцій, букетів.

Література

1. Беленька Г., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи. К.: «Генеза», 2018. С. 71-79.
2. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
3. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

1. Ведення календарів природи і погоди.

Потреба фіксації знань дітей про природу викликається своєрідністю дитячої психіки: дошкільники досить швидко запам'ятовують але без повторення так само швидко і забувають. У зв'язку з цим слід організувати діяльність дітей, щоб повертатися до матеріалу, засвоєного ними під час спостережень, праці, ігор тощо. У дитячих садках використовується кілька способів фіксації знань, ведення календарів природи і погоди, складання гербаріїв, колекцій букетів малювання, аплікація, виготовлення поробок з природного матеріалу, повсякденні спостереження, праця, пошукова діяльність у кутку природи, проведення свят та розваг на природничому матеріалі.

Потреба ведення календарів природи і погоди зумовлюється своєрідністю пізнання закономірностей сезонних змін дошкільниками. Пора року – досить значний проміжок часу. Відсутність різкої межі між порами року створює у дітей неправильні уявлення про деяку постійність навколишнього середовища. Наприклад, наприкінці осені діти часто забувають, що на її початку було тепло, було багато квітів, літали гарні метелики, бджоли, джмелі і т. д. Неправильні уявлення часто бувають пов'язані і з різкими змінами в погоді – раптовими відлигами

або похолоданнями. Ведення календаря природи розвиває спостережливість, привчає уважно приглядатися до навколишньої природи, встановлювати взаємозв'язки і послідовність явищ, їх причини.

Ведення календаря погоди починається з другої молодшої групи. Найпоширенішою формою календаря для дітей 4 і 5 років життя є календар-картинка «Яка сьогодні погода». Це листок картону 30*50 см. завбільшки, поділений на чотири частини, на які наклеюються малюнки з зображенням відповідного типу погоди для певної пори року. Посередині картону прикріплюється стрілочка, якою після повернення з прогулянки відмічають, який сьогодні тип погоди.

Є інша форма ведення календаря погоди для молодшої і середньої груп. Це набір картинок, на яких зображено різний стан погоди у певну пору року, і підставка, на яку вони викладаються після повернення з прогулянки. В середній групі можна виставляти не одну, а дві картинки, що зображують погоду і діяльність дітей, їх одяг.

Формування уявлень про закономірності сезонних змін у старшому дошкільному віці будується на базі конкретних знань набутих у попередніх групах. Діти повинні знати характерні ознаки послідовність змін, причини сезонних змін (зменшення сонячного тепла призводить до змін у неживій природі, з ними пов'язані зміни у рослинному, тваринному світі).

У зв'язку з ускладненням завдань змінюється і форма ведення календаря природи і погоди.

Календар природи для старшої групи – це листок картону чи цупкого паперу, відповідно оформленого малюнками, що відображають ту чи іншу пору року. Наприклад, навесні календар природи оформлюють малюнками весняних ефемероїдів перших весняних метеликів, дерев, що цвітуть, тощо. На календарі наклеюють дві кишеньки, в яких збирають малюнки протягом усієї пори року. Наприкінці кожного місяця малюнки переглядають, діти згадують про характерні зміни в природі – стан погоди, життя рослин тварин. Наприкінці сезону найбільш виразні малюнки, в яких відображено відповідну пору року, наклеюють на ширмочку і використовують під час бесіди.

Більш складний вид календаря для старшої групи – календар погоди. На листку картону вміщують календар на всі місяці сезону. Внизу прикріплюють кишеньки для малюнків. Календар погоди оформлюють яскравими малюнками, що відображують певну пору року. Наприклад, дерева з плодами в осінньому вбранні осінні квіткові рослини, зимуючі або відлітаючі птахи Діти щоденно фіксують стан погоди після денної прогулянки. Позначення якими користуються діти, можуть бути різними. Напочатку вони повинні мати реалістичний характер, наприклад, вітер – гілка що похилилася вбік, сніг – графічне зображення сніжинки, сонячний ясний день – зображення сонечка, хмарний – зображення хмаринки. Пізніше можна розповісти дітям, що в школі погоду позначають інакше. Запропонувати їм скористуватися умовними позначеннями.

Щомісяця результати спостережень у природі і їх фіксація у календарі обговорюється з дітьми. Бесіду можна побудувати за такими запитаннями: Який місяць закінчився? Якими умовними позначеннями ви відмічали погоду? Скільки було яскравих, сонячних днів? Чому стає прохолодніше? Якими стали рослини на ділянці? Чого їм не вистачає для росту? Які птахи залишилися на ділянці? Чому вони не відлетіли?

Малюнки, зібрані в кишеньці, можуть бути використані на заключній бесіді.

Отже, ведення календарів природи, погоди унаочнює процес поступових змін певних сезонів, сприяє формуванню інтересу, кращому засвоєнню знань про них.

2. Складання гербаріїв, колекцій, букетів.

Під час використання цих засобів фіксації слід додержувати таких вимог:

1. Складання гербаріїв, колекцій, букетів повинно бути підпорядковане виконанню педагогічних завдань: розширенню і закріпленню знань, розвитку художнього смаку тощо.

2. Складання гербаріїв і колекцій не повинно завдавати шкоди природі. Не слід збирати гербарії дикорослих рослин, тим більше – рідкісних, не можна збирати колекції комах.

3. Збирання колекцій карток, марок не повинно вимагати матеріальних затрат.

Гербарії в дитячому садку треба складати на певні теми: «Квіти нашого майданчика», «Осіннє листя дерев нашого дитячого садка». Засушувати рослини можна двома способами: площинним і об'ємним. Слід пам'ятати, що і при площинному, і при об'ємному способах засушування рослина краще зберігає колір, якщо саме засушування відбувається досить інтенсивно. Зривати рослини слід уранці, коли у них добрий тургор. Для площинного засушування використовують спеціальний прес, який складається з рамок з натягнутою сіткою, що забезпечує циркуляцію повітря. Рослину вкладають між кількома шарами паперу, які слід щодня міняти.

Після того як рослини висохли, їх прикріплюють до листка картону, який покривають целофаном або поліетиленовою плівкою, і запаюють. Такі гербарії можуть бути використані як наочний матеріал під час проведення бесід про рослини, пори року в дидактичних іграх.

Для проведення об'ємного засушування слід підготувати добре промитий річковий пісок і коробку за розмірами рослини. Щойно зірвану вранці рослину обережно кладуть у коробку і починають поволі засипати піском, щоб він умістився в усі порожнини. За засушування проводять у суху, жарку погоду. Коробку з рослиною доцільно поставити на сонці. Через тиждень-два пісок обережно видаляють, пензликом зчищають пісок з пелюсток і рослини ставлять у вази. Добре засушуються такі рослини, які мають синій колір, – дельфініуми, волошки, наперстянка тощо.

Які ж колекції доцільно збирати в дитячому садку? Це колекції з камінців, черепашок молюсків, поштових карток, картинок з поштових конвертів.

Колекція з камінців збирається в тих випадках, коли дитячий садок розташований у такій місцевості, де є достатньо камінців для вибору цього матеріалу. Камінці, різні за формою, можна зібрати на берегах річок, що протікають по місцевості, де є виходи міцних порід. Через такі колекції діти краще пізнають природу рідного краю.

Під час цільових прогулянок до водойм неважко зібрати колекцію черепашок моллюсків: у морській місцевості це різноколірні гребінці, мідії, устриці, серцевидки, лопатоноги, наси, ропани, в прісноводних водоймах – перлівниці, беззубки, дрейсени, шарівки, горошинки, ставковики, катушки, мулянки. Розміщують колекцію найчастіше у коробках. Діти повинні вільно користуватися ними, розглядати, обмінюватися думками. Якщо діти ознайомлені із способом життя відповідних моллюсків, можна організовувати ігри «Відгадай за описом».

Слід ширше практикувати використання в дитячих садках колекцій з поштових карток із зображенням квітів, метеликів, жуків, пташок, звірів, а також малюнків з поштових конвертів з відповідними зображеннями.

Старші дошкільники виявляють значний інтерес до створення колекцій, і завдання вихователя – підтримати інтерес, навчити їх першим навичкам систематизації.

Розглядання колекцій повинне супроводжуватися спогадами про місце життя, особливості поведінки тварини, значення її для природи і життя людини. Доцільно залучати до збору колекцій батьків, а також давати дітям колекції додому для розглядання їх разом з батьками. Для кращого зберігання картинки наклеюють на картон і запаюють у поліетиленову плівку.

Складання букетів з живих або сухих квітів – цікавий вид діяльності, в якій закріплюються знання дітей про рослини, формується естетичний смак, уміння прикрашати побут.

Слід сформувати у дітей знання про те, що букети складаються з 3-5-7-9 квіток, які повинні вільно розміщуватися у вазі, щоб кожна квітка проглядалася окремо. Для більшої виразності можна навчити дітей додавати лучні злаки, оригінальні корчі, мох тощо.

Дітям слід показати, що квіти гарно виглядають не тільки у традиційних високих вазах, але й у низьких, керамічних. Доцільно у присутності дітей в різні пори року зробити кілька композицій. Дуже гарно виглядають композиції із сухих трав і квітів об'ємного засушування. Оригінальний букет можна скласти з початків рогозу у поєднанні з фізалісом і маківками. Проте найбільше можливостей для

складання букетів у весняну, літню пору з квітів, вирощених на ділянці дитячого садка.

Малювання, аплікація розглядаються як діяльність, що сприяє закріпленню вражень від спостережень. Своєрідними є аплікації з природного матеріалу: осінні листя з різних дерев, кущів, різноманітні плоди. Використовуючи клей, діти складають і наклеюють різні квіти, кошики, метелики, закріплюючи знання про різне насіння, листя, навчаючись помічати красиве і корисне навколо себе.

Слід ефективніше використовувати теплу пору року для надання їм можливості відтворення вражень від спілкування з природою на прогулянках. Доцільно, щоб кожна дитина мала маленький блокнот, в якому окреслені контури побутових предметів, наприклад серветок, тарілок, чашок, рукавичок, рушничків тощо. Після спостережень, наприклад, за мишачим горошком можна запропонувати розмалювати круглу серветку або тарілку узором з цієї чудової, витонченої рослини. Така діяльність вносить різноманітність у життя дітей, дає поштовх до використання вражень від природи в прикрашанні побуту.

Тема 6. Планування та методичне керівництво освітнім процесом у ЗДО щодо ознайомлення дітей з природою

План

1. Поняття планування та принципи: врахування основних етапів засвоєння знань; передбачення використання методів, що забезпечать безпосереднє сприйняття об'єктів природи; інтеграція з іншими розділами програми.

2. Вимоги до планування роботи з ознайомлення дітей з природою, її зміст.

3. Форми ведення плану та обліку педагогічного процесу: перспективний, календарний план, розгорнутий.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: затв. наказом МОН України № 33 від 12.01.2021 р.
2. Крутій К. Л., Стеценко І.Б. Навчально-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Зима-білосніжка. 2-ге вид., випр. та допов. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2018. 126 с.
3. Плануємо залюбки: Орієнтовні матеріали до тематичних циклів. П'ятий рік життя. Авт.-упор. Ю.С. Манилюк. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 438 с.
4. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

1. Поняття планування та принципи: врахування основних етапів засвоєння знань; передбачення використання методів, що забезпечать безпосереднє сприйняття об'єктів природи; інтеграція з іншими розділами програми.

Планування роботи дошкільного навчального закладу – процес визначення конкретних цілей, завдань, змісту, форм, методів, засобів досягнення намічених перспектив на певний відрізок часу. Його мета – забезпечити гармонійний, різнобічний розвиток особистості дитини з орієнтацією на її цінності та інтереси, збереження дитячої субкультури.

Завдання педагогічних колективів – створити оптимальну систему планування, яка б найповніше реалізувала поставлену мету. Ця справа важка, вимагає різнобічних пошуків, багаторазових перевірок на практиці, а в основі своєї будується на наукових дослідженнях.

Основна мета планування – послідовне виконання програми д/с по ознайомленню з природою, в якій закладено той обсяг знань, умінь, навичок, рівня вихованості, що забезпечуватиме всебічний розвиток дітей у процесі ознайомлення з природою. План може складатися на день, тиждень, 2 тижня, місяць. Основою для планування є нормативно-правові документи про функції д/з, про державні програми виховання дошкільників і відповідно нормативно-методичні матеріали. У даний час

немає єдиної форми ведення плану. Багатоваріантність форм ведення зумовлюється рівнем досвідченості вихователів, традиціями, що склалися в колективі. Компактна форма плану: перспективний, у вигляді сітки, де коротко вказується тематика спостережень, види праці, тощо, та щоденник-більш детальний.

Принципи планування:

- 1) забезпечення формування моральності особистості дитини;
- 2) науковості;
- 3) врахування індивідуально-вікових особливостей дітей;
- 4) цілеспрямованості;
- 5) доступності;
- 6) енциклопедичності;
- 7) гуманізму;
- 8) народності;
- 9) демократизму;
- 10) краєзнавчий принцип.

Повсякдення робота по ознайомленню з природою планується в такі відрізки часу:

Вранці –

- 1) (дидактичні ігри, розглядання ілюстрацій, колекцій)
  - 2) трудова діяльність,
  - 3) спостереження в природі (колективний, індивідуальний)
- З цих видів діяльності щодня планується не більше 1-2.

На денній прогулянці –

- 1) щодня планується спостерігати з усією групою або підгрупами.
- 2) 1-2 рази на тиждень планується трудова діяльність.
- 3) ігри з природничим матеріалом, дид ігри плануються за потребою.

У II пол. дня – після полуденку планується:

- 1) спостереження за таким явищами в природі, які не можна спостерігати в першій половині дня.
- 2) індивідуальна робота з дітьми.

2. Вимоги до планування роботи з ознайомлення дітей з природою, її зміст.

Основні вимоги до планування полягають у науковості, правильності, визначення перспективи, черговості виконання завдань, орієнтації на найновіші досягнення науки, передовий досвід, гнучкість, здатність чітко і швидко реагувати на зміни. Ці загальні вимоги до планування можуть вважатися як вихідні і під час планування пед процесу, якому план надає цілеспрямованості. Планування роботи повинно забезпечувати всебічний розвиток дітей, воно має здійснюватися на науковій пед. основі з урахуванням основних дидактичних принципів, бути тісно пов'язаним з місцевими умовами.

Принципи під час планування системи занять:

1) Врахування основних етапів засвоєння знань (початкове сприймання, розширення і узагальнення знань і вмінь). Головне що неодмінно повинно знайти відображення у плані – це потреба неодноразового повернення до засвоєння певного матеріалу з урахуванням ускладнення змісту.

2) На заняттях по ознайомленню дітей з природою при їх плануванні потрібно за змогою передбачити використання методів що забезпечують безпосередній контакт дошкільників з реальними об'єктами природи.

3) Планування занять з розділу «ознайомлення з природою» необхідно інтегрувати з іншими розділами.

Під час планування повсякденної роботи слід виходити з таких положень:

1) зміст повсякденної роботи з дітьми повинен відображати сезонні зміни, що відбуваються в природі.

2) планування повсякденної роботи має здійснюватись у найтіснішому зв'язку з заняттями, передбачити що в процесі повсякденних спостережень праці, ігор формується значний фонд конкретних знань, умінь, навичок, без яких неможливий процес узагальнення.

3) під час планування повсякденної роботи по ознайомленню з природою слід передбачити що ознайомлення з тим чи іншим об'єктом

природи повинно включати кілька фаз в його розвитку, а тому його потрібно вести протягом певного часу, часом тривалого часу.

У плані необхідно передбачити поступове ускладнення змісту і методів виховання і навчання, форм організації діяльності дітей з урахуванням їх досягнень. Він забезпечує системність педагогічної роботи - встановлення зв'язку між її окремими видами та формами і між змістом занять з різних розділів навчання: між заняттям і роботою вихователя з дітьми у повсякденному житті; між заняттями, грою і працею дошкільників та ін. Усе це створює умови для повноцінного виховання та навчання дитини.

План може служити керівництвом до діяльності, якщо він реальний і конкретний. Це досягається визначенням у ньому окремих завдань з урахуванням рівня розвитку дітей, їх інтересів, ступеня виконання вимог "Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі", поточних суспільних подій, праці та побуту дорослих, типових явищ природи та ін.

У ході планування педагогічного процесу важливо враховувати загальні тенденції які визначають пріоритети подальшого розвитку та оптимізації освіти, зокрема дошкільної:

- впровадження особистісно орієнтованої моделі виховання;
- гуманізація, гуманітаризація освітньо-виховного процесу;
- орієнтація на активне проходження дитиною кожного вікового проміжку дошкільного дитинства як важливої передумови подальшого розвитку особистості;
- використання інноваційних освітніх технологій;
- інтегрований підхід до організації та змісту освіти;
- забезпечення наступності між дошкільною і початковою ланками в контексті неперервності освіти;
- інтеграція суспільного та родинного виховання та ін.

Урахування зазначених пріоритетів сприяє здійсненню цілісного підходу до організації педагогічного процесу в сучасному дошкільному закладі, дасть змогу практично реалізувати покладену на нього суспільну функцію посередника "між родинним колом, з якого виходить малюк, і

незнайомим світом, до життя в якому він має незабаром прилучитися" (Базовий компонент дошкільної освіти в Україні).

3. *Форми ведення плану та обліку педагогічного процесу: перспективний, календарний план.*

Планування може бути перспективне і поточне.

Перспективне планування визначає завдання і зміст роботи закладу або його підрозділів, методи й прийоми освітнього процесу на тривалий відрізок часу: навчальний рік, півріччя, квартал, місяць.

Його перевага в тому, що воно:

- враховує взаємозв'язок між різними видами і розділами роботи з дітьми;
- забезпечує системність і послідовність у роботі;
- дозволяє планувати на основі аналізу отриманих результатів;
- забезпечує єдність у роботі вихователів.

Основною формою *перспективного* планування закладу дошкільної освіти є річний план його роботи.

Перспективні плани як такі, що дають змогу накреслити наперед завдання та зміст освітньо-виховної роботи згідно з державними освітніми програмами, визначити (при потребі) найбільш ефективні методи, прийоми та засоби здійснення педагогічного процесу, доцільно складати на зручний для конкретного педагога відрізок часу – на місяць, квартал, півріччя, або на весь навчальний рік у довільній формі (наприклад, у вигляді графічних таблиць). До перспективних планів, зокрема, відносяться сітки занять, організація ігрової діяльності дітей, вивчення фізичних вправ, проведення свят і розваг тощо.

Поточне (календарне) планування охоплює найближчий відрізок часу – тиждень, місяць, квартал. До поточного планування відносяться календарні плани освітньо-виховної роботи педагогічних працівників.

Перспективне і поточне планування розглядаються як єдиний, нерозривний процес, складові якого взаємопов'язані за змістом. Перспективне планування служить основою поточного.

Види і форми планування освітнього процесу в закладі дошкільної освіти визначаються і затверджуються педагогічною радою на початку навчального року.

Річний план роботи закладу дошкільної освіти складається на навчальний рік та оздоровчий період, схвалюється серпневою педагогічною радою, затверджується керівником закладу і погоджується з місцевим органом управління освітою.

План роботи вихователів на кожний день може складатися:

- за режимом першої половини дня (ранок, заняття, прогулянка) і другої (гуртки, свята і розваги, самостійна художня діяльність, праця, прогулянка);

- за видами дитячої діяльності (ігрова – всі види ігор; навчальна – заняття з різних розділів програми; трудова – різні види і форми праці; комунікативна – індивідуальні, підгрупові, колективні бесіди з дітьми на особистісні, морально-етичні теми, організація ситуацій міжособистісного спілкування та ін.; пізнавальна – спостереження, цільові прогулянки, екскурсії, дитяче експериментування, досліди, читання художньої літератури та ін.; рухова – рухливі ігри, елементи спортивних ігор та вправ, фізкультурні свята і розваги, прогулянки-походи за межі дитячого садка, самостійна рухова діяльність);

- за іншими, самостійно розробленими педагогами підходами, які забезпечують виконання завдань з різних розділів програми (наприклад, тематичний підхід).

Обов'язковою є участь обох вихователів вікової групи у процесі планування освітньої роботи з дітьми.

Керівниками і вихователями-методистами закладів дошкільної освіти здійснюється систематичний контроль за плануванням освітнього процесу та надається допомога педагогічним працівникам закладу при розробці планів роботи.

Для того, щоби роботи велася в системі, повинна бути або орієнтовна схема-пам'ятка або циклограма, що дозволить найбільш повно охопити різні сторони діяльності вихователя. При їх складанні треба обов'язково враховувати можливості дитячого садка, тему занять,

передбачити і рівномірно розподілити протягом дня різноманітні види діяльності.

Пам'ятка щодо календарного планування різних видів діяльності по ознайомленню дошкільників з природою:

1. *Трудова діяльність* планується не менше одного разу на день, використовуються різні форми організації:

- трудові доручення,
- чергування,
- колективна праця.

2. *Колективна праця* планується один раз на тиждень у старшому дошкільному віці.

3. *Спостереження* плануються три рази на день за вибором вихователя у ранкові години, на прогулянці, в II половині дня.

4. *Індивідуальна робота* обов'язково планується вранці, на прогулянці, в другій половині дня.

5. *Ігрова діяльність* планується три рази на день, використовуються всі види ігор: сюжетно-рольові, будівельно-конструктивні, рухливі, дидактичні, ігри-розваги, музично-дидактичні, ігри-драматизації.

Планування різних форм діяльності

Заняття

Це основна форма організації навчання у закладі дошкільної освіти. Система занять відображається у плані роботи з урахуванням конкретних її умов, темпу розвитку дитини. Так, система занять по ознайомленню з сезонними змінами природи буде різною в дитячому садку, розташованому в приміській або сільській місцевості, і в дитячому садку, який знаходиться у центрі великого міста.

При плануванні занять ураховуються основні етапи засвоєння, передбачається повторення матеріалу та поступовий характер його ускладнення. Заняття по кожному з розділів навчання погоджуються з заняттями інших розділів. Наприклад: на ознайомленні дітей з довкіллям, з природою розв'язуються також завдання мовленнєвого розвитку. Зв'язок між розділами програми дозволяє показати те чи інше явище з

різних боків, поглибити і закріпити уявлення про нього, навчити використовувати знання та вміння в різних умовах.

Навчання продовжується протягом дня, під час ігор, у праці.

Ігри

Вихователь планує працю з дітьми в формі дидактичних ігор, вправ з дидактичним матеріалом.

Планування вихователем ігор природознавчого характеру для дітей потребує від нього гарного їх знання та уявлення про те, які ігри більше любляють діти його групи, їх зміст, хто з ким хоче гратися, наскільки діти самостійні в іграх, які іграшки їх подобаються більше.

Необхідно знати, як розвиваються дитячі ігри від віку до віку: як змінюється та збагачується їх зміст, ускладнюється поведінка дітей у грі, зростає їх самостійність. Усе це дуже важливо тому, що планується не ігрова діяльність дітей, а педагогічна діяльність вихователя щодо керівництва іграми.

При плануванні сюжетно-рольових та конструктивних ігор вказують конкретні завдання впливу педагога на гру: збагачення її змісту, формування у дітей умінь грати з різними іграшками, встановлювати правильні відносини між дітьми, навчати їх новим ігровим діям, вмінням будувати сюжет, утворювати умови для ігор та ін. При цьому вихователь приділяє увагу не тільки спільним, колективним, але й індивідуальним іграм дітей, висувуються завдання виховання поведінки дошкільників у грі: дружні відносини між дітьми, вміння враховувати інтереси оточуючих, ділитися іграшками, справедливо вирішувати конфлікти та ін.

Усі ці завдання плануються на тривалий термін і багаторазово повторюються в плані.

Збагачення змісту дитячих ігор – головне завдання керівництва ними.

Праця

Під час планування праці дітей перед педагогом постають два завдання: виховання навичок та умінь у різноманітних видах праці (господарчо-побутової, праці в природі та ін.); виховання позитивного ставлення до праці старанності і гарного результату, любові до праці, відповідальності, самостійності, взаємодопомоги та ін.

У плані необхідно відобразити працю дітей по різних видах (самообслуговування, господарчо-побутова, праця в природі, ручна праця).

Плануючи найпростішу форму організації праці – доручення, вихователь вказує їх зміст і дітей, які будуть це виконувати. Виконання кожного нового доручення стає доступним для всіх дітей, педагог помічає в плані лише імена тих із них, які потребують особливої уваги.

У планах систематично відображається робота з керівництва чергуванням. Обов'язково планується введення нового виду чергування.

У плані треба передбачити ознайомлення дітей з працею дорослих: спостереження за діяльністю працівників дитячого садка та іншими видами праці.

Свята

У плані відображається підготовка до проведення свят, в яких будуть приймати участь як весь колектив, так і діти, у повсякденному плані вихователя нотуються різні заняття, на яких дошкільникам у доступній їм формі розповідається про свято чи пам'ятну дату. Планується підготовка дітей до свят (вивчення віршів, пісень, таночків, виготовлення костюмів та ін.).

Вихователь планує термін підготовки і проведення з дітьми побутових свят (Свято ялинки, сезонні свята, та ін.) і різноманітних розваг (згідно народних свят та ін.).

Робота з батьками

Вихователі здійснюють педагогічну пропаганду серед батьків, спонукають їх до допомоги дитячому садку, знайомлять із змістом роботи садка з метою встановлення контактів, розповсюджують передовий досвід виховання дітей у сім'ї. Планувати необхідно форми роботи з батьками у різних напрямках, проведення батьківських зборів, консультацій, відвідування сімей, проведення відкритих днів, занять, виставки дитячих робіт, оновлення батьківського куточка та ін.

**РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДО ВИВЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА
З МЕТОДИКОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ
З ПРИРОДОЮ»**

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Денна форма навчання

Семінарське заняття 1 (2 год.)

Тема: Природа (рослинний і тваринний світ) та клімат України.

План

1. Найпоширеніші природні фітоценози, їх характерні риси та роль в природі та житті людини.

- *Фітоценоз лісу, його ознаки.* Види лісів, основні лісоутворюючі породи лісів України;

- *Луки як фітоценоз, види луків.* Основні групи лучної рослинності (злаки, бобові, різнотрав'я), їх характеристика;

- *Фітоценоз водойми, основні яруси рослин цього фітоценозу.* Спільні ознаки водних рослин.

2. Основні систематичні групи тварин України.

3. Характеристика клімату України.

Література:

1. Богініч О.Л., Беленька Г.В. Природа і рух. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів. [під загальною редакцією С.Чередниченко]. К.: Кобза, 2003. 192 с.
2. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с.
3. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
4. Помогайбо В., Карапузова Н. Основи природознавства. Академія, 2014. 368 с.

5. Яришева Н. Ф. Основи природознавства: Природа України: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2010. 335 с.

Семінарське заняття 2 (2 год.)

Тема: Куточок природи як матеріальна база ознайомлення дітей з природою. Рослини й тварини куточка природи.

План

1. Куточок природи – один із важливих осередків ознайомлення дітей з природою.
2. Вимоги до відбору об'єктів та розміщення куточка природи.
3. Кімнатні рослини в куточку природи, догляд за ними в різних вікових групах. Сезонні зміни у куточку природи.
4. Тварини в куточку природи.
5. Тимчасові мешканці куточка природи.

Література:

1. Беленька Г.В. Віконечко в природу: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. К.: Сім кольорів, 2014. 56 с.
2. Беленька Г. Ознайомлюємо дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. *Вихователь-методист*. 2013. № 2. С. 42-49.
3. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
4. Люборова В. М. Куточок природи в дошкільному закладі. Київ : Освіта, 2012.
5. Шкодин І. В., Джура Н. М. Еколого-розвивальне середовище для формування екологічної компетентності дошкільників. *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 11-12 грудня 2020 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2020. С. 44-47

6. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

Семінарське заняття 3 (1 год.)

Тема: Ділянка ЗДО. Вимоги до її озеленення.

План

1. Навчально-виховне значення ділянки ЗДО.
2. Структурні компоненти та планування ділянки ЗДО.
3. Вимоги до озеленення ділянки.
4. Квітники на ділянці.
5. Город на ділянці.
6. Плодовий сад на ділянці ЗДО.

Література:

1. Гібнер Т.В. Формування у дітей дошкільного віку природничих знань у процесі ознайомлення з рослинним світом на ділянці закладу дошкільної освіти. *Біологічні дослідження 2020: Збірник наукових праць*. Житомир: 2020. С. 441-443.
2. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. Дошкільне виховання. 2008. № 7. С. 22-23.
3. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
4. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище ЗДО. К.: Світич.2010. с. 135
5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

Семінарське заняття 4 (1 год.)

Тема: Екологічна стежинка як розвивальне природне середовище та планування роботи на них.

План

1. Поняття «екологічна стежинка», мета та завдання її створення.

2. Етапи створення екологічної стежини.
3. Створення елементів (станцій) на екологічній стежині.

Література:

1. Гібнер Т.В. Формування у дітей дошкільного віку природничих знань у процесі ознайомлення з рослинним світом на ділянці закладу дошкільної освіти. *Біологічні дослідження 2020: Збірник наукових праць*. Житомир: 2020. С. 441-443.
2. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 22-23.
3. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницькоекспериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд. С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 168 с.
4. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище ЗДО. К.: Світич. 2010. с. 135.

Семінарське заняття 5 (2 год.)

Тема: Наочні методи ознайомлення дошкільників з природою.

План

1. Загальна характеристика методів ознайомлення дошкільників з природою.
2. Спостереження – один із основних методів ознайомлення дошкільників з природою.
3. Демонстрування ілюстративного матеріалу.
4. Демонстрування за допомогою технічних засобів навчання.
5. Моделювання як метод пізнання природи.

Література:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : СЛОВО, 2008. 408 с.

2. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
3. Лисенко Н. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25-26. С. 10-44.
4. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

Семінарське заняття 6 (2 год.)

**Тема: Методи ознайомлення дошкільників з природою:
словесні, практичні.**

План

1. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою:
  - розповідь;
  - читання природознавчої літератури;
  - бесіда.
2. Практичні методи ознайомлення дітей-дошкільників з природою:
  - чергування;
  - доручення;
  - праця в природі.

Література:

1. Беленька Г. Зростання дошкільника в праці. *Дитячий садок. Бібліотека*. 2010. № 8 (серпень). С. 3-112.
2. Беленька Г.В., Науменко Т.О. Казки про природу. К.: Слово, 2009. 427 с.
3. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с.
4. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.

5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

Семінарське заняття 7 (2 год.)

Тема: Форми ознайомлення дітей з природою: заняття, екскурсії в природу, щоденні та цільові прогулянки.

План

1. Заняття – форма організації природопізнавальної діяльності дітей.
2. Навчально-виховне значення екскурсії та методика її проведення.
3. Цільові прогулянки у природу.
4. Ознайомлення дітей з природою під час повсякденних прогулянок.

Література:

1. Беленька Г. Зростання дошкільника в праці. *Дитячий садок. Бібліотека*. 2010. № 8 (серпень). С. 3-112.
2. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
3. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

Заочна форма навчання

Семінарське заняття 1 (1 год.)

Тема: Ділянка ЗДО. Вимоги до її озеленення.

План

1. Навчально-виховне значення ділянки ЗДО.
2. Структурні компоненти та планування ділянки ЗДО.
3. Вимоги до озеленення ділянки.
4. Квітники на ділянці.
5. Город на ділянці.
6. Плодовий сад на ділянці ЗДО.

Література:

1. Гібнер Т.В. Формування у дітей дошкільного віку природничих знань у процесі ознайомлення з рослинним світом на ділянці закладу дошкільної освіти. *Біологічні*

- дослідження 2020: Збірник наукових праць. Житомир: 2020. С. 441-443.*
2. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. Дошкільне виховання. 2008. № 7. С. 22-23.
  3. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
  4. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище ЗДО. К.: Світич.2010. с. 135
  5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К.: Вища школа, 2008. 255 с.

Семінарське заняття 2 (1 год.)

Тема: Екологічна стежинка як розвивальне природне середовище та планування роботи на них.

План

1. Поняття «екологічна стежинка», мета та завдання її створення.
2. Етапи створення екологічної стежини.
3. Створення елементів (станцій) на екологічній стежині.

Література:

1. Гібнер Т.В. Формування у дітей дошкільного віку природничих знань у процесі ознайомлення з рослинним світом на ділянці закладу дошкільної освіти. *Біологічні дослідження 2020: Збірник наукових праць. Житомир: 2020. С. 441-443.*
2. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. Дошкільне виховання. 2008. № 7. С. 22-23.
3. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд. С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 168 с.
4. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище ЗДО. К.: Світич. 2010. с. 135.

Семінарське заняття 3 (1 год.)

Тема: Наочні методи ознайомлення дошкільників з природою.

План

1. Загальна характеристика методів ознайомлення дошкільників з природою.
2. Спостереження – один із основних методів ознайомлення дошкільників з природою.
3. Демонстрування ілюстративного матеріалу.
4. Демонстрування за допомогою технічних засобів навчання.
5. Моделювання як метод пізнання природи.

Література:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : СЛОВО, 2008. 408 с.
2. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
3. Лисенко Н. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25-26. С. 10-44.
4. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

Семінарське заняття 4 (1 год.)

**Тема: Методи ознайомлення дошкільників з природою:
словесні, практичні.**

План

1. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою:
  - розповідь;
  - читання природознавчої літератури;
  - бесіда.

2. Практичні методи ознайомлення дітей-дошкільників з природою:

- чергування;
- доручення;
- праця в природі.

Література:

1. Беленька Г. Зростання дошкільника в праці. *Дитячий садок. Бібліотека*. 2010. № 8 (серпень). С. 3-112.
2. Беленька Г.В., Науменко Т.О. Казки про природу. К.: Слово, 2009. 427 с.
3. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с.
4. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с.
5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с.

ТЕМАТИКА ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Денна форма навчання

Лабораторне заняття 1 (2 год.)

Тема: Куточок природи як матеріальна база ознайомлення дітей з природою. Рослини й тварини кутка природи.

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

1. Вимоги до відбору об'єктів та розміщення кутка природи.
2. Кімнатні рослини в куточку природи, догляд за ними в різних вікових групах. Сезонні зміни у кутку природи.
3. Догляд за тваринами в куточку природи.
4. Тимчасові мешканці кутка природи.

Основні поняття: куток природи, обладнання кутка природи, кімнатні рослини кутка природи, тварини у кутку природи, птахи у кутку природи, тимчасові мешканці кутка природи.

Практична робота щодо опанування умінь пересадження кімнатних рослин та догляду за ними:

Практичне завдання №1. Розробити фотоальбом кімнатних рослин та паспортів до них, які можуть знаходитися у ЗДО для різних вікових груп. Бути готовими до його демонстрації, характеристики.

Практичне завдання №2. Робота з огляду за кімнатними рослинами. Підготуватися до посадки кімнатних квітів та пересаджування кімнатних рослин, які знаходяться в аудиторії.

Для виконання завдання необхідно:

- обрати та принести кімнатну рослину для посадки;
- підібрати необхідний посуд для посадки;
- підготувати весь необхідний матеріал для посадки та пересаджування квітів;

Література:

1. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Лабораторне заняття 2 (2 год.)

Тема: Ділянка ЗДО. Вимоги до її озеленення.

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

7. Структурні компоненти та планування ділянки ЗДО.
8. Вимоги до озеленення ділянки.
9. Квітники на ділянці.
10. Город на ділянці.
11. Плодовий сад на ділянці ЗДО.
12. Екологічна стежинка як розвивальне природне середовище та планування роботи на них.

Основні поняття: ділянка закладу дошкільної освіти, планування ділянки, вимоги до облаштування ділянки, квітники, город, плодовий сад, екологічна стежина.

Практична робота щодо плану облаштування ділянки ЗДО та екологічної стежинки:

Практичне завдання №1. Заповнити таблицю «Город на ділянці дитячого садка».

Вікова група	Розміри грядок	Рослини, які можуть вирощувати діти
Друга молодша група		
Середня група		
Старша група		

Практичне завдання №2. Обрати та охарактеризувати три об'єкти, які можна виростити у квітнику на ділянці ЗДО та три об'єкти плодового саду. Об'єкти унаочнити. Зазначити вимоги за доглядом вказаних об'єктів.

Практичне завдання №3. Скласти приблизний план влаштування на території закладу дошкільної освіти «Екологічної стежини»: коротко описати елементи стежки; зобразити «Екологічну стежку» у вигляді схеми.

Література:

1. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Лабораторне заняття 3-4 (4 год.)

Тема: Наочні методи ознайомлення дошкільників з природою.

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

1. Спостереження – один із основних методів ознайомлення дошкільників з природою.
2. Демонстрування ілюстративного матеріалу.
3. Демонстрування за допомогою технічних засобів навчання.
4. Моделювання як метод пізнання природи.

Основні поняття: спостереження, види спостережень, методика керівництва спостереженнями, ілюстративний матеріал, модель, моделювання.

Практичні робота щодо розробки конспектів спостережень та занять, створення об'ємних моделей:

Практичне завдання №1. Розробити конспект спостереження за об'єктами природи (об'єкт на вибір студента) та підготуватися до його проведення у межах аудиторії.

Практичне завдання №2. Розробити фрагмент заняття з використанням технічних засобів, демонструванням ілюстративного матеріалу (тема за вибором студента).

Практичне завдання №3. Створити об'ємну модель «Город на вікні» в аудиторії (групова робота).

Література:

1. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Лабораторне заняття 5 (2 год.)

**Тема: Методи ознайомлення дошкільників з природою:
словесні, практичні.**

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

5. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою:
  - розповідь;
  - читання природознавчої літератури;
  - бесіда.
6. Практичні методи ознайомлення дітей-дошкільників з природою: праця в природі:
  - чергування;
  - доручення.

Основні поняття: словесні методи, практичні методи, розповідь вихователя, читання природознавчої літератури, бесіда, види бесід, праця у природі, форми праці у природі, чергування, доручення.

Практична робота щодо опанування вміннями розробляти та застосовувати словесні та практичні методи:

Практичне завдання №1. Розробити та провести розповідь про природу для дітей різних вікових груп (тема та вікова група за вибором).

Практичне завдання №2. Підготуватися до проведення узагальнюючої бесіди з дітьми старшої групи (тема за вибором).

Практичне завдання №3. Підготуватися до проведення інструктажу для дошкільників перед виконанням праці в природі.

Література:

1. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Лабораторне заняття 6 (2 год.)

Тема: Ігри та нескладні досліді як метод ознайомлення дітей дошкільного віку з природою

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

1. Види та зміст елементарних дослідів із об'єктами та явищами природи.
2. Структура нескладного досліду та прийоми керівництва пізнавальною діяльністю дітей старшого дошкільного віку на різних етапах дослідницької.
3. Використання сюжетно-рольової гри в екологічному вихованні.
4. Ігрові повчальні ситуації їх види.
5. Ігри з правилами і їх роль екологічному вихованні дітей.

Основні поняття: нескладний дослід, структура досліду, гра, будівельно-конструктивна гра, творча рольова гра, дидактична гра, методика проведення дидактичної гри, рухлива гра.

Практична робота з набуття умінь укладати конспекти нескладних дослідів та розробляти дидактичні ігри природничого характеру:

Практичне завдання №1. Розробити 3 конспекти нескладних дослідів для дітей старшого дошкільного віку, які б виявили властивості води, повітря, ґрунту. Підготувати всі необхідні матеріали для їх проведення.

Практичне завдання №2. Зробити добірку дидактичних ігор природничого характеру для дітей різних вікових груп. Бути готовим до проведення.

Література:

1. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Лабораторне заняття 7 (2 год.)

Тема: Заняття як основна форма ознайомлення дітей з природою.

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

1. Заняття – форма організації природопізнавальної діяльності дітей.

2. Типи занять з ознайомлення дітей з природою. Їх характеристика.

Основні поняття: заняття, первинно-ознайомлювальне заняття, поглиблено-пізнавальне заняття, комбіноване заняття, інтегроване заняття, комплексне заняття, програмні завдання, наочні посібники.

Практична робота щодо оволодіння уміннями розробляти конспекти занять для різних вікових груп:

Практичне завдання №1. Розробити конспект первинно-ознайомлюваного заняття з ознайомлення дітей дошкільного віку з природою (тема, вікова група за вибором студента). Виготовити всі необхідні матеріали до заняття (дидактичні, наочні, роз даткові і т. д.). Підготуватися до практичного проведення заняття в аудиторії.

Література:

1. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Лабораторне заняття 8 (2 год.)

Тема: Форми ознайомлення дітей з природою: екскурсії в природу, щоденні та цільові прогулянки.

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

1. Навчально-виховне значення екскурсії та методика її проведення.

2. Цільові прогулянки у природу.

3. Ознайомлення дітей з природою під час повсякденних прогулянок.

Основні поняття: екскурсія, екскурсія у природу, екскурсія на сільськогосподарський об'єкт, структура екскурсії, методика проведення екскурсії, збір природного матеріалу, цільова прогулянка, повсякденна прогулянка, структурні компоненти прогулянки.

Практична робота щодо оволодіння досвідом розробки конспектів екскурсій, цільових та повсякденних прогулянок; опанування методикою їх проведення:

Практичне завдання №1. Підготуватися до проведення екскурсії. Розробити конспект екскурсії з дітьми старшої групи до одного із об'єктів природи (у поле, у ліс, у парк тощо). Виготовити необхідні матеріали для її проведення.

Практичне завдання №2. Скласти план проведення цільової прогулянки в природу з дітьми середньої групи.

Практичне завдання №3. Скласти рекомендації щодо проведення повсякденних прогулянок.

Література:

1. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Заочна форма навчання
Лабораторні заняття (2 год.)

Лабораторне заняття 1 (1 год.)

Тема: Наочні методи ознайомлення дошкільників з природою.

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

5. Спостереження – один із основних методів ознайомлення дошкільників з природою.
6. Демонстрування ілюстративного матеріалу.
7. Демонстрування за допомогою технічних засобів навчання.
8. Моделювання як метод пізнання природи.

Основні поняття: спостереження, види спостережень, методика керівництва спостереженнями, ілюстративний матеріал, модель, моделювання.

Практичні робота щодо розробки конспектів спостережень та занять, створення об'ємних моделей:

Практичне завдання №1. Розробити конспект спостереження за об'єктами природи (об'єкт на вибір студента) та підготуватися до його проведення у межах аудиторії.

Практичне завдання №2. Розробити фрагмент заняття з використанням технічних засобів, демонструванням ілюстративного матеріалу (тема за вибором студента).

Практичне завдання №3. Створити об'ємну модель «Город на вікні» в аудиторії (групова робота).

Література:

2. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

Лабораторне заняття 2 (1 год.)

**Тема: Методи ознайомлення дошкільників з природою:
словесні, практичні.**

Закріплення теоретичного матеріалу з наступних питань:

7. Словесні методи ознайомлення дітей дошкільного віку з природою:
  - розповідь;
  - читання природознавчої літератури;
  - бесіда.
8. Практичні методи ознайомлення дітей-дошкільників з природою: праця в природі:
  - чергування;
  - доручення.

Основні поняття: словесні методи, практичні методи, розповідь вихователя, читання природознавчої літератури, бесіда, види бесід, праця у природі, форми праці у природі, чергування, доручення.

Практична робота щодо опанування уміннями розробляти та застосовувати словесні та практичні методи:

Практичне завдання №1. Розробити та провести розповідь про природу для дітей різних вікових груп (тема та вікова група за вибором).

Практичне завдання №2. Підготуватися до проведення узагальнюючої бесіди з дітьми старшої групи (тема за вибором).

Практичне завдання №3. Підготуватися до проведення інструктажу для дошкільників перед виконанням праці в природі.

Література:

2. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

РОЗДІЛ 1.

КУТОЧОК ПРИРОДИ ТА ДІЛЯНКА ЗДО ЯК ОСНОВНІ ОСЕРЕДКИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ (4 ГОД.).

Тема: Куточок природи як матеріальна база ознайомлення дітей з природою. Рослини й тварини кутка природи.

Практичне завдання №1. Розробити фотоальбом кімнатних рослин та паспортів до них, які можуть знаходитися у ЗДО для різних вікових груп. Бути готовими до його демонстрації, характеристики.

Практичне завдання №2. Робота з догляду за кімнатними рослинами. Підготуватися до посадки кімнатних квітів та пересаджування кімнатних рослин, які знаходяться в аудиторії.

Для виконання завдання необхідно:

- обрати та принести кімнатну рослину для посадки;
- підібрати необхідний посуд для посадки;
- підготувати весь необхідний матеріал для посадки та пересаджування квітів;

Тема: Ділянка ЗДО. Вимоги до її озеленення.

Практичне завдання №1. Заповнити таблицю «Город на ділянці дитячого садка».

Вікова група	Розміри грядок	Рослини, які можуть вирощувати діти
Друга молодша група		
Середня група		
Старша група		

Практичне завдання №2. Обрати та охарактеризувати три об'єкти, які можна виростити у квітнику на ділянці ЗДО та три об'єкти плодового саду. Об'єкти унаочнити. Зазначити вимоги за доглядом вказаних об'єктів.

Практичне завдання №3. Скласти приблизний план влаштування на території закладу дошкільної освіти «Екологічної стежини»: коротко описати елементи стежки; зобразити «Екологічну стежку» у вигляді схеми.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ (12 ГОД.).

Тема: Наочні методи ознайомлення дошкільників з природою.

Практичне завдання №1. Розробити конспект спостереження за об'єктами природи (об'єкт на вибір студента) та підготуватися до його проведення у межах аудиторії.

Практичне завдання №2. Розробити фрагмент заняття з використанням технічних засобів, демонструванням ілюстративного матеріалу (тема за вибором студента).

Практичне завдання №3. Створити об'ємну модель «Город на вікні» в аудиторії (групова робота).

**Тема: Методи ознайомлення дошкільників з природою:
словесні, практичні.**

Практичне завдання №1. Розробити та провести розповідь про природу для дітей різних вікових груп (тема та вікова група за вибором).

Практичне завдання №2. Підготуватися до проведення узагальнюючої бесіди з дітьми старшої групи (тема за вибором).

Практичне завдання №3. Підготуватися до проведення інструктажу для дошкільників перед виконанням праці в природі.

**Тема: Ігри та нескладні досліди як метод ознайомлення дітей
дошкільного віку з природою.**

Практичне завдання №1. Розробити 3 конспекти нескладних дослідів для дітей старшого дошкільного віку, які б виявили властивості води, повітря, ґрунту. Підготувати всі необхідні матеріали для їх проведення.

Практичне завдання №2. Зробити добірку дидактичних ігор природничого характеру для дітей різних вікових груп. Бути готовим до проведення.

**Тема: Заняття як форма організації роботи
з ознайомлення дітей з природою.**

Практичне завдання №1. Розробити конспект первинно-ознайомлюваного заняття з ознайомлення дітей дошкільного віку з природою (тема, вікова група за вибором студента). Виготовити всі необхідні матеріали до заняття (дидактичні, наочні, роз даткові і т. д.). Підготуватися до практичного проведення заняття в аудиторії.

**Тема: Форми ознайомлення дітей з природою: екскурсії в природу,
щоденні та цільові прогулянки.**

Практичне завдання №1. Підготуватися до проведення екскурсії. Розробити конспект екскурсії з дітьми старшої групи до одного із об'єктів природи (у поле, у ліс, у парк тощо). Виготовити необхідні матеріали для її проведення.

Практичне завдання №2. Скласти план проведення цільової прогулянки в природу з дітьми середньої групи.

Практичне завдання №3. Скласти рекомендації щодо проведення повсякденних прогулянок.

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Визначте зміст, предмет та завдання методики ознайомлення дошкільників з природою. Місце методики ознайомлення дітей з природою в системі дошкільної освіти.

2. Назвіть та охарактеризуйте принципи відбору змісту знань про природу в екологічному вихованні дітей дошкільного віку.

3. Аналіз змісту чинних програм з питань екологічного виховання дітей дошкільного віку.

4. Роль рослин в природі та житті людини. Різноманітність рослинного світу України.

5. Назвіть та охарактеризуйте основні групи культурних рослин. Походження культурних рослин.

6. Дайте характеристику фітоценозу лісу, назвіть його ознаки. Види лісів, основні лісоутворюючі породи лісів України.

7. Схарактеризуйте луки як фітоценоз, назвіть види луків. Основні групи лучної рослинності, їх характеристика.

8. Схарактеризуйте фітоценоз водойми, основні яруси рослин цього фітоценозу. Спільні ознаки водних рослин.

9. Роль тварин у природі та значення їх у житті людини. Характеристика основних систематичних груп тварин.

10. Природа Космосу.

11. Значення вивчення людиною сезонних змін у природі. Причини сезонних змін у неживій та живій природі.

12. Сезонні явища в природі. Ознайомлення дітей дошкільного віку з сезонними явищами у природі.

13. Куточок природи – один із важливих осередків ознайомлення дітей з природою. Навчально-виховне значення кутка природи.

14. Кімнатні рослини кутка природи, їх біологія, особливості догляду.

15. Птахи в кутку природи, їх біологія й умови утримання.

16. Утримання риб у кутку природи. Влаштування акваріуму і догляд за ним.

17. Утримання ссавців – постійних мешканців у кутку природи ЗДО.
18. Характеристика тимчасових мешканців кутка природи, особливості їх утримання.
19. Розкрити погляди педагогів на питання необхідності куточка природи в ЗДО.
20. Охарактеризуйте види діяльності дітей дошкільного віку в куточку природи.
21. Вимоги до відбору об'єктів та розміщення кутка природи.
22. Кімнатні рослини в куточку природи, догляд за ними в різних вікових групах.
23. Тварини в куточку природи, їх утримання та догляд за ними. Вимоги до їх відбору.
24. Значення ділянки у ЗДО. Основні структурні компоненти та планування ділянки ЗДО.
25. Квітники та газони на ділянці ЗДО, їх влаштування, підбір рослин, догляд.
26. Гігієнічні та педагогічні вимоги до ділянки ЗДО.
27. Город на ділянці ЗДО, його планування, підбір культур та догляд за ними.
28. Плодовий сад: планування, підбір культур. Використання у природознавчій роботі з дошкільниками.
29. Підбір, розміщення дерев та кущів для озеленення ділянки ЗДО.
30. Екологічна стежинка як форма організації занять з ознайомлення дітей з природою в умовах закладу дошкільної освіти. Основна мета екологічної стежини. Етапи створення екологічної стежини.
31. Спостереження – один із основних методів ознайомлення дошкільників з природою. Види спостережень у природі.
32. Погляди педагогів на значення методу спостереження у процесі ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.
33. Методика керівництва спостереженнями. Структура спостереження.
34. Ілюстративний матеріал як засіб формування уявлень про природні об'єкти.

35. Моделювання як метод пізнання природи.

36. Розповідь як метод ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Значення розповіді вихователя в процесі екологічного виховання. Види розповідей.

37. Використання природознавчої літератури як метод ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Вимоги до природознавчої літератури.

38. Методика використання природознавчої книжки у роботі з дітьми різних вікових груп ЗДО.

39. Особливості використання дитячої художньої літератури в ознайомленні дошкільників з природою.

40. Бесіда як метод і як форма ознайомлення дітей з природою. Види бесід.

41. Тематика та методика проведення бесід з дітьми з метою ознайомлення їх з природою.

42. Навчально-виховне значення праці в природі, її своєрідність. Педагогічні та гігієнічні вимоги до праці дітей у природі.

43. Доручення як форма залучення до щоденної трудової діяльності в дитячому садку. Види доручень.

44. Зміст, організація та проведення дослідів з об'єктами живої і неживої природи.

45. Гра як метод ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Види ігор. Методика проведення.

46. Чергування в кутку природи як метод ознайомлення дітей з природою.

47. Класифікація методів навчання. Вибір методів при проведенні освітньо-виховної роботи з природознавства в ЗДО.

48. Заняття як важлива форма роботи по ознайомленню дошкільників з природою. Типи занять.

49. Методика проведення занять з ознайомлення дітей дошкільного віку з природою.

50. Навчально-виховне значення екскурсії. Підготовка вихователя до проведення екскурсії. Методика проведення екскурсії.

51. Роль повсякденних і цільових прогулянок в розвитку дітей дошкільного віку.

52. Метод проектів, сутність і класифікація. Значення і місце проектів в роботі з дітьми дошкільного віку.

53. Назвіть та охарактеризуйте засоби фіксації знань дітей дошкільного віку.

54. Ведення календарів природи і погоди. Значення календарів природи і погоди у процесі ознайомлення та закріплення знань дітей про природу.

55. Методика ведення календарів природи і погоди.

56. Складання гербаріїв, колекцій, букетів як засіб фіксації знань дошкільників про природу.

57. Свята та розваги природознавчого змісту. Методика проведення подібних свят. Основні критерії побудови сценарію свята, розваги природознавчого змісту.

58. Значення планування роботи по ознайомленню дітей дошкільного віку з природою. Відображення завдань дошкільного закладу в галузі екологічного виховання дітей у річному плані роботи дошкільного закладу.

59. Методика планування навчально-виховної роботи по ознайомленню з природою у перспективному та календарному (щоденному) планах роботи вихователя.

60. Планування системи занять, екскурсій та прогулянок.

Практичне завдання (3-тє питання екзаменаційного білету)

1. Розкрити зміст 3-х дидактичних ігор по закріпленню знань дітей про тварин (вік на вибір).

2. Спланувати систему спостережень за одним об'єктом неживої природи (вікова група, об'єкт, сезон на вибір).

3. Запропонувати серію дослідів на виявлення властивостей повітря.

4. Спроекувати систему роботи педагога з підготовки до заняття за темою «Водичко, водичко умий моє личко» (старша група).

5. Запропонувати орієнтовний план заняття до теми „Що росте на бабусиному городі?” (літо, 2 молодша група).
6. Запропонувати серію дослідів з виявлення властивостей води.
7. Запропонувати серію дослідів на з’ясування умов, які впливають на ріст та розвиток рослин.
8. Розкрити зміст цільової прогулянки у куточок лісу весною з дітьми старшої групи.
9. Визначити програмні завдання які можуть бути реалізовані під час екскурсій до парку весною.
10. Запропонувати методичні поради до проведення заняття за темою „Про братів наших менших” (старша група).
11. Запропонувати серію дослідів на виявлення властивостей ґрунту.
12. Скласти зміст спостереження за цуцням (середня група).
13. Навести приклади інтеграції повідомлення знань про природу на заняттях в ДНЗ.
14. Орієнтуючись на програмні завдання, визначити зміст освітньо-виховної роботи із старшими дошкільниками за напрямком «Охорона природи рідного краю».
15. Розробити спостереження за сонцем (старша група).
16. Спроекувати тематику занять на сезон (вікова група, сезон – на вибір).
17. Розробити спостереження на прогулянці весняного дня (вікова група на вибір).
18. Розробити спостереження на прогулянці літнього дня (вікова група на вибір).
19. Розробити спостереження на прогулянці осіннього дня (вікова група на вибір).
20. Розробити спостереження на прогулянці зимового дня (вікова група на вибір).
21. Визначити програмні завдання, які можуть бути реалізовані під час екскурсій до парку восени.
22. Розробити спостереження за дощем (вікова група на вибір).

23. Визначити програмні завдання, які можуть бути реалізовані під час екскурсій до парку взимку.
24. Запропонувати тематику, види та зміст роботи на городі для дітей різних вікових груп
25. Розробити спостереження за пташкою (вікова група на вибір).
26. Запропонувати тематику спостережень на сезон – весна.
27. Запропонувати тематику спостережень на сезон – зима.
28. Спланувати систему спостережень за об'єктом рослинного світу (об'єкт, вікова група, сезон – на вибір).
29. Спланувати систему спостережень за об'єктом тваринного світу (об'єкт, вікова група, сезон – на вибір).
30. Запропонувати тематику, визначити мету та розробити план проведення заняття з ознайомлення дітей старшої групи з мешканцями водойм.

ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

- розділи навчального курсу – 0-40 балів:
  - розробка фотоальбому кімнатних рослин для різних вікових груп – 0-5 балів;
  - підготовка методичної папки, яка вміщує:
    - розробка конспекту спостереження – 0-5 балів;
    - виготовлення об'ємної моделі – 0-5 балів;
    - створення розповіді про об'єкт природи – 0-5 балів;
    - розробка добірки дослідів з необхідними матеріалами – 0-5 балів;
    - розробка дидактичної гри – 0-5 балів;
    - розробка конспекту заняття – 0-5 балів;
    - розробка конспекту екскурсії – 0-5 балів;
- контрольна робота до розділу 1 (комп'ютерне тестування) – 0-15 балів;
- контрольна робота до розділу 2 (комп'ютерне тестування) – 0-15 балів;
- екзамен – 0-30 балів.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Діагностика здійснюється на основі обліку отриманих результатів навчальної діяльності здобувачів під час занять та виконання підсумкових завдань відповідно до програмних результатів навчання, зафіксованих у ОПІ:

- на основі контролю засвоєних теоретичних знань і сформованих умінь під час занять: індивідуальне, фронтальне опитування; індивідуальне, групове виконання завдань (формувальне оцінювання);
- на основі виконання підсумкових завдань: підготовка методичної папки, яка вміщує: розробка конспекту спостереження; виготовлення об'ємної моделі; створення розповіді про об'єкт природи; розробка добірки дослідів з необхідними матеріалами; розробка дидактичної гри; розробка конспекту заняття; розробка конспекту екскурсії.
- на основі самостійної роботи студентів: розробка фотоальбому кімнатних рослин для різних вікових груп;
- на основі виконання контрольних завдань: тестового контролю;
- на основі екзамену.

Деякі теми можуть бути зараховані за результатами проходження дистанційних курсів і представленні сертифікату викладачу. Отримані бали сумуються і студент отримує від 0 до 100 балів.

Критерії поточного (формувального) оцінювання:

Відмінно – студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до наукового аналізу та прогнозування; уміє самостійно розв'язувати проблеми й практичні завдання; самостійно знаходить і використовує інформацію, виявляючи власне ставлення до неї; логічно й творчо використовує навчальний матеріал.

Добре – студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати

тенденції та протиріччя розвитку процесів і явищ; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела інформації; самостійно та творчо вирішує практичні завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної.

Задовільно – знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями. Студент здатен на рецензію відповіді іншого студента; здатен вирішувати практичні завдання самостійно, але за зразком.

Незадовільно – студент виявляє недостатні знання й розуміння основних положень навчального матеріалу з навчальної дисципліни, поверхово аналізує події, процеси, явища; не робить самостійно узагальнень і висновків; відповідь містить часткові помилки, недостатньо осмислена; застосовує знання під час розв'язуванні завдань за зразком з допомогою.

Критерії оцінювання підсумкових завдань:

Форма роботи	Вид роботи	Розподіл балів
Семінарське та лабораторне заняття (без врахування у підсумковому оцінюванні)	Участь у роботі групи	0-2
	Участь у дискусії	0-2
	Головний доповідач/модератор питання	0-1
	РАЗОМ	0-5
Виготовлення фотоальбому кімнатних рослин	Структурованість	2
	Наповненість	2
	Візуальне представлення	1
	РАЗОМ	5

Форма роботи	Вид роботи	Розподіл балів
Методична папка	розробка конспекту спостереження	0-5 балів
	виготовлення об'ємної моделі	0-5 балів
	створення розповіді про об'єкт природи	0-5 балів
	розробка добірки дослідів з необхідними матеріалами	0-5 балів
	розробка дидактичної гри	0-5 балів
	розробка конспекту заняття	0-5 балів
	розробка конспекту екскурсії	0-5 балів
	РАЗОМ	35
Контрольна робота до розділу (комп'ютерне тестування)	Одна правильна відповідь – 1 бал.	0-30
	РАЗОМ	30
Екзамен	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно й аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, розв'язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.	25-30

Форма роботи	Вид роботи	Розподіл балів
	<p>Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.</p>	20-24
	<p>Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, записує основні формули, рівняння, закони. Однак не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною літературою, допускає істотні неточності та помилки.</p>	11-19
	<p>Оцінюється робота студента, який достатньо не володіє навчальним матеріалом, однак фрагментарно, поверхово (без аргументації й обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.</p>	0-10
	РАЗОМ	0-30

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: затв. наказом МОН України № 33 від 12.01.2021

[p.https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf)

2. Бенедичук В.В., Сорочинська О.А. Витоки створення екологічних стежок як засобу екологічного виховання підростаючого покоління. *Матеріали за XIII міжнародна научна практична конференція «Ключові впроєкти в сучасній науці - 2017»*, Volume 10: Медицина. Екологія . Біологічні науки. Софія. «Бял ГРАД-БГ» - С. 94-96.

3. Беленька Г. Зростання дошкільника в праці. *Дитячий садок. Бібліотека*. 2010. № 8 (серпень). С. 3-112.

4. Беленька Г. Сонце та його сім'я. *Дошкільне виховання*. 2000. № 2. С. 23.

5. Беленька Г., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи. К.: «Генеза», 2018. С. 71-79.
https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3867/2/G_Belenky_O_Polovin%D0%B0_T_Naumenko_PANW_PED_PI.pdf

6. Беленька Г.В. Віконечко в природу: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. К.: Сім кольорів, 2014. 56 с.

7. Беленька Г.В., Науменко Т.С., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи: Старший дошкільний вік: навч.-метод. посіб. К.: Генеза, 2013. 112 с.

8. Беленька Г.В., Науменко Т.О. Казки про природу. К.: Слово, 2009. 427 с.

9. Беленька Г. Ознайомлюємо дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. *Вихователь-методист*. 2013. № 2. С. 42-49.

10. Бишовець Т., Слободянюк Л. Виховуємо «дослідників-чомузиків». *Вихователь-методист*. 2013. № 8. С.24- 28.
11. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан; за заг.ред О.В. Низковської. ТОВ Мандрівець, 2017. 256 с.
12. Бобро Л.В. Методичні рекомендації до підготовки лабораторних занять з дисципліни «Основи природознавства з методикою ознайомлення дошкільників з природою» / уклад. Л. В. Бобро. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 32 с.
13. Богініч О.Л., Беленька Г.В. Природа і рух. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів.; [під загальною редакцією С.Чередниченко]. К.: Кобза, 2003. 192 с.
14. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : СЛОВО, 2008. 408 с.
15. Булейко О. Цікаве правознавство. Дидактичні ігри для дітей 4-6 років. *Дошкільне виховання*. 2010. № 1. С. 32-33.
16. Гібнер Т.В. Формування у дітей дошкільного віку природничих знань у процесі ознайомлення з рослинним світом на ділянці закладу дошкільної освіти. *Біологічні дослідження 2020: Збірник наукових праць*. Житомир: 2020. С. 441-443.
17. Глухова Н. Формування початкових уявлень про Всесвіт. *Дошкільне виховання*. 2002. № 1. С. 5-6.
18. Голяченко Я.Г., Сорочинська О.А. Метод моделювання в ознайомленні дітей старшого дошкільного віку з природою *Біологічні дослідження – 2013: Матеріали IV науково-практичної Всеукраїнської конференції молодих учених та студентів*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2013. С. 222-223.
19. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей: посіб. для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів. Рівне : Волинські обереги, 2001. 212 с.
20. Горопаха Н. М. Методика ознайомлення дітей з природою. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 432 с.

21. Джура Н. М. Природознавча компетентність як складова професійної підготовки фахівців у галузі дошкільної освіти. Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. Вип. 5.

22. Джура Н. М. Пристайко М. Ю. Формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку. *SWorldJournal*, Issue №6, Part 4, №06-04 (2020), December 2020. С. 69-72 (Index Copernicus) <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/issue/view/swj06-04/swj06-04>

23. Дорошенко Т.М., Мацько В.В. Основи природознавства з методикою в схемах та таблицях: навч. посіб. Кременчук : ПП «Бітарт», 2019. 46с.<http://surl.li/fucvv>

24. Експериментальна діяльність у ДНЗ : навч.пос. / уклад.: Л. А. Швайка, І. В. Молодушкіна. Х. : Основа, 2009. 192 с.

25. Єфимчук А.О. Сорочинська О.А. Екологічний квест як інноваційна технологія формування у дошкільників первинних уявлень про зв'язки у природі. *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції: (м. Харків, Україна, 13-14 грудня 2019 р.) Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2019. С. 11-14.

26. Кот Н. Куточок природи в дошкільному закладі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 9. С. 46-51.

27. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 22-23.

28. Крутій К. Л., Стеценко І.Б. Навчально-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Зима-білосніжка. 2-ге вид., випр..та допов. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2018. 126 с.

29. Крутій К. Л., Стеценко І.Б. Навчально-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Літо-грайлик. 2-ге вид., випр..та допов. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2018. 200 с.

30. Крутій К. Л., Стеценко І.Б. Навчально-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Весна-чарівниця. 2-ге вид., випр. та допов. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2018. 136 с.

31. Крутій К. Л., Стеценко І.Б. Блоково-тематичне планування освітньої діяльності з дітьми старшого дошкільного віку за альтернативною програмою формування культури інженерного мислення в дошкільників «STREAM-освіта, або стежинки у Всесвіт» на третій квартал Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2018. 200 с.

32. Лисенко Н. В. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 336 с. <http://194.44.152.155/elib/local/r/r832.pdf>

33. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог-дошкільник : Навчально-методичний посібник для ВНЗ. К. : Видавничий дім «СЛОВО», 2009. 400 с.

34. Лисенко Н. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25-26. С. 10-44.

35. Лисенко Н.В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи. К.: «Видавничий Дім «Слово»», 2015 р. 352с.

36. Люборова В. М. Куточок природи в дошкільному закладі. Київ : Освіта, 2012.

37. Майхрук М. Ознайомлення із природним довкіллям. Методичні поради до проведення занять у дитячому садочку. Видавництво: Навчальна книга Богдан, 2016. 120 с.

38. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд. С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 168 с.

39. Михайличенко Т., Кладієва Е., Аріна О. Інтеграція пошуково-дослідницької діяльності з різними видами діяльності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 7. С. 42- 50.

40. Наступність дошкільних навчальних закладів і початкової школи в етнічному вихованні дітей: навч. метод. посіб. / за ред.: проф. Н. В. Лисенко. Івано-Франківськ, 2011. 256 с.

41. Ніколаєва С. М. Любов до природи виховуємо з дитинства. Рекомендації педагогам, батькам і гувернерам. Х. : Видавництво «Ранок», 2007. 145 с.

42. Плануємо залюбки: Орієнтовні матеріали до тематичних циклів. П'ятий рік життя. Авт.-упор. Ю.С. Манилюк. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 438 с.

43. Плануємо залюбки: Орієнтовні матеріали до тематичних циклів. Четвертий рік життя. Авт.-упор. Ю.С. Манилюк. Тернопіль: мандрівець, 2009. 304 с.

44. Плануємо залюбки: Орієнтовні матеріали до тематичних циклів. Шостий рік життя Частина 2. Авт.-упор. Ю.С. Манилюк. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 416 с.

45. Плануємо залюбки: Орієнтовні матеріали до тематичних циклів. Шостий рік життя. Частина 1. Авт.-упор. Ю.С. Манилюк. Тернопіль: мандрівець, 2009. 320 с.

46. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. К. 2002. 145 с.

47. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника. К. : Світич, 2010. 144 с.

48. Плохій З. Я і Світ навколо. Особистісно орієнтований підхід у формуванні ставлення дошкільнят до природи. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 8-21 .

49. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище ЗДО. К.: Світич. 2010. с. 135.

50. Помогайбо В., Карапузова Н. Основи природознавства. Академия, 2014. 368 с.

51. Примак А.І., Сорочинська О.А. Дидактична гра як засіб формування реалістичних знань про природу у дітей дошкільного віку. *Біологічні дослідження – 2020: Збірник наукових праць*. Житомир: 2020. С. 449-452.

52. Савенков О. Пробудити дослідника в дитині. *Дошкільне виховання*. 2013. № 2. С.2.
53. Согур Л. Н. Ігрові форми ознайомлення дітей з природою. *Організація ігрової діяльності*. К.: Слово. № 45. 2010.
54. Фокіна В., Газіна О. Діагностика знань дітей дошкільного віку про об'єкти і явища природи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 7. С. 40-46.
55. Шкодин І. В., Джура Н. М. Еколого-розвивальне середовище для формування екологічної компетентності дошкільників. *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 11-12 грудня 2020 р.)*. Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2020. С. 44-47
56. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К. : Вища школа, 2008. 255 с. <http://194.44.152.155/elib/local/skbn27562.pdf>
57. Яришева Н. Ф. Основи природознавства: Природа України: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2010. 335 с.

Навчальне видання

Укладач:
Л. В. БОБРО

**ОСНОВИ ПРИРОДОЗНАВСТВА
З МЕТОДИКОЮ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ
З ПРИРОДОЮ**

Навчально-методичний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка та макетування – О. В. Борщ

Підписано до друку 05.07.24 р.	Формат 60x84/16	Папір офсетний
Гарнітура Computer Modern.	Обл.-вид. арк. 7,55	Ел. вид-ння
Замовлення № 97	Ум. друк. арк. 10,23	

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^А
(04631)7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03